

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

Ondřej Bouda

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra pomocných věd historických a archivnictví

**Květnové povstání 1945 na Železnobrodsku pohledem archivních fondů
a soukromých sbírek**
Bakalářská práce

Autor: Ondřej Bouda
Studijní program: Historické vědy – Archivnictví
Studijní obor: B0222A120001
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: PhDr. Jiří Pavlík, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Ondřej Bouda

Studium: F20BK0003

Studijní program: B0222A120001 Historické vědy

Studijní obor: Archivnictví

Název bakalářské práce: **Květnové povstání 1945 na Železnobrodsku pohledem archivních fondů a soukromých sbírek**

Název bakalářské práce AJ: The May Uprising of 1945 in the Železný Brod district from the perspective of archival funds and private collections

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce je rozdělena do čtyř vzájemně provázaných částí. První část práce popisuje demografické podmínky v Železném Brodě, vývoj města od zřízení obecní samosprávy v polovině 19. století do roku 1948 a život v městě – z hlediska správního, hospodářského, stavebního, kulturního, spolkového, sociálního, zdravotního a církevního. Důraz je kladen na období hospodářského růstu a následné hospodářské a národnostní krize, včetně období druhé republiky a Protektorátu. Druhá část mapuje ilegální činnost odbojářů včetně partyzánského hnutí. Sleduje i kolaboraci a soužití s německými okupanty. Na základě zjištěných informací pak vyhodnocuje, proč došlo k povstání navzdory silné německé vojenské posádce. Třetí část pak dle chronologického zpracování mapuje průběh povstání s jeho důležitými mezníky. Poslední kapitola poté sleduje vývoj a důsledky po skončení povstání včetně tvorby revoluční a porevoluční samosprávy. Autor čerpal data a fotografie z archivních fondů následujících institucí: Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou a Semily, Státní oblastní archiv Litoměřice a dále ze soukromého archivu Jaroslava Maška. Použita byla historická literatura s důrazem na region a také regionální a místní tisk.

ARCHIVY

Národní archiv Číslo sbírky: 814 Sběrka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961 Číslo pomůcky: 1685.

Okresní archiv Jablonec nad Nisou: 1023 Archiv města Železný Brod (1971) 1582–1945

Číslo pomůcky: 88.

Okresní archiv Jablonec nad Nisou: 449 Četnická stanice Železný Brod (1961) 1868–1949

Číslo pomůcky: 365.

Okresní archiv Jablonec nad Nisou: 978 Kolzrt Oldřich - osobní fond Železný Brod (1990) 1914–1971 Číslo pomůcky: 365.

Okresní archiv Jablonec nad Nisou: 978 Kolzrt Oldřich - osobní fond Železný Brod (1990) 1914–1971 Číslo pomůcky: 365.

Nezinventarizovaná sbírka v majetku Jaroslava MAŠKA, Železný Brod – dobové fotografie,

poznámky a protokoly.

LITERATURA

BENČÍK, Antonín, KURAL, Václav, PAULÍK, Jan, *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*, Praha 1961, s. 401–410.

DOLEŽAL, Jiří, *Jediná cesta (cesta ozbrojeného boje v českých zemích)*, Praha 1966.

FRAJDL, Jiří, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, Hradec Králové 1975.

GEBHART, Jan, ŠIMOVČEK, Ján, *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha a Bratislava 1984.

HÁSEK, Rudolf, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní archiv pana Jaroslava MAŠKA.

HAVLÍČEK, Miroslav, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, Jablonec nad Nisou 1965.

KAŠPAR, Jan: Ve vichru správních reforem. Emancipační úsilí Železného Brodu v letech 1850 – 1950. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší*. Semily 1999, č. 12.

HYŠKA, František, *Osobní vzpomínky na odboj na Semilsku, život v ilegality a na zatčení a věznění 1. 4. 1939–11. 5. 1945*, Rukopis, uložen ve Státním okresním archivu Semily.

KOUTEK, Jaroslav, *Tichá fronta*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1985.

LOSOS, Ludvík, (ed.), *Železnice v Sudetech, 1938–1945*.

MÖLLER, Petr, ŠTURM, Pavel, *Železná dráha v údolí řeky Kamenice Železný Brod – Tanvald 1875–2015*, Tanvald 2015.

PRAŽÁK, Albert, *Náš odboj proti Němcům*, Železný Brod 1946.

SLÁDEK, Oldřich, *Přícházeli z nebe*, Praha 1993,

SOCHOR, František, *Revoluční týden v Železném Brodě*, In.: *Beseda*, roč. 3, č. 10, 1945/1946,

SOCHOR, František, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, In.: *Beseda*, roč. 3, č. 13, 1945/1946

ŠOLC, Jiří, *Bylo málo mužů: Českoslovenští parašutisté na západní frontě za druhé světové války*. 1. vyd. Praha: Merkur, 1990.

ŠOLC, Jiří, *Za frontou na východě*, Praha 2003.

TARANDA, Petr, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, Liberec 2018.

RYDVAL, Oldřich, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, Semily 1985.

VESELÝ-ŠTAINER, Karel, *Cestou národního odboje. Bojový vývoj domácího odbojového hnutí v letech 1938–1945*. 1. vyd. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1947.

ZÁMEČNÍK, Stanislav, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, Praha: Naše vojsko, 2006.

Zadávací pracoviště: Katedra pomocných věd historických a archivnictví,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Pavlík, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 2.2.2023

Poděkování

Mé poděkování patří PhDr. Jiřímu Pavlíkovi, Ph.D., za trpělivé a ochotné vedení bakalářské práce a za jeho cenné rady a připomínky. Současně bych rád poděkoval zaměstnancům SOkA Jablonec nad Nisou a SOkA Semily za jejich velkou ochotu a vstřícnost. Na místě je i velké poděkování mé manželce a dětem.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Železném Brodě dne 26. 06. 2023

Ondřej Bouda

Anotace

BOUDA, Ondřej, Květnové povstání 1945 na Železnobrodsku pohledem archivních fondů a soukromých sbírek, Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 95 stran, Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá protinacistickým odbojem všech politických směrů na Železnobrodsku v letech 1939–1945 s důrazem na květnové povstání roku 1945. Má za cíl představit vznik a vývoj odbojového hnutí ve vymezeném regionu v období nacistické okupace na základě archivních pramenů, soukromých sbírek, literatury a dobového tisku.

Práce je rozdělena do čtyř vzájemně provázaných částí. První část práce ve zkratce popisuje demografické podmínky v Železném Brodě, vývoj města a život v městě – z hlediska správního, hospodářského, stavebního, kulturního, spolkového, sociálního, zdravotního a církevního. Důraz je kladen na období hospodářského růstu a následné hospodářské a národnostní krize, včetně období druhé republiky a Protektorátu. Druhá část mapuje ilegální činnost odbojářů včetně partyzánského hnutí. Sleduje i kolaboraci a soužití s německými okupanty. Na základě zjištěných informací poté vyhodnocuje, proč došlo k povstání navzdory silné německé vojenské posádce. Třetí část dle chronologického zpracování mapuje průběh povstání s jeho důležitými mezníky. Poslední kapitola poté sleduje vývoj a důsledky po skončení povstání včetně tvorby revoluční a porevoluční samosprávy. Autor čerpal data a fotografie z archivních fondů následujících institucí: Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou a Semily, Státní oblastní archiv Litoměřice a dále ze soukromého archivu Jaroslava Maška. Použita byla historická literatura s důrazem na region a také regionální a místní tisk.

Klíčová slova

Železnobrodsko, druhý odboj, Rudolf Hásek, partyzánské hnutí, Konstantin Žukovskij, květnové povstání

Annotation

BOUDA, Ondřej, *The May Uprising of 1945 in Železný Brod region from the perspective of archival funds and private collections*, Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2023, 95 pp, Bachelor Thesis.

The bachelor's thesis deals with the anti-Nazi resistance of all political movements in the Železný Brod region in the years 1939–1945 with an emphasis on the May Uprising of 1945. It tries to present the origin and development of the resistance movement in the defined region during the Nazi occupation on the basis of archival sources, private collections, literature and period print.

The work is divided into four interconnected parts. The first part of the thesis describes the demographic conditions in Železný Brod, the development of the city and life in the city – from an administrative, economic, construction, cultural, federal, social, health and church point of view. Emphasis is placed on the period of economic growth and subsequent economic and national crisis, including the period of the Second Republic and the Protectorate. The second part maps the illegal activity of resistance fighters, including the guerrilla movement. He also follows the collaboration and coexistence with the German occupiers. Based on the information found, he then evaluates why the uprising took place despite the strong German military garrison. The third part maps the course of the uprising with its important milestones according to the chronological processing. The last chapter then follows the development and consequences after the end of the uprising, including the creation of revolutionary and post-revolutionary self-government. The author drew data and photographs from the archive funds of the following institutions: State District Archives of Jablonec nad Nisou and Semily, State Regional Archives of Litoměřice and also from the private archive of Jaroslav Mašek. Historical literature with an emphasis on the region as well as regional and local press were used.

Keywords

Region of Železný Brod, second resistance, Rudolf Hásek, partisan movement, Konstantin Žukovsky, May Uprising

OBSAH

ÚVOD.....	9
ROZBOR LITERATURY A PRAMENŮ	11
1. MĚSTO ŽELEZNÝ BROD A JEHO VÝVOJ	13
1.1. Historie Železného Brodu.....	13
1.2. Správní vývoj Železného Brodu	16
1.3. Hospodářství Železného Brodu	20
1.4. Spolková činnost Železného Brodu	24
1.5. Českoněmecké soužití.....	26
2. VÝVOJ ODBOJOVÉHO Hnutí NA ŽELEZNOBRODSKU 1939–1945.....	30
2.1. Počátky odboje na Železnobrodsku po Mnichovu 1938.....	30
2.2. Odbojové hnutí od března 1939 do prosince 1941	33
2.3. Odbojové hnutí od ledna 1942 do prosince 1943	43
2.4. Odbojové hnutí od ledna 1944 do dubna 1945 a podmínky pro vznik ozbrojeného povstání	49
3. KVĚTNOVÉ POVSTÁNÍ NA ŽELEZNOBRODSKU	57
3.1. Sobota 28. dubna.....	57
3.2. Neděle 29. dubna	57
3.3. Pondělí 30. dubna	59
3.4. Úterý 1. května.....	61
3.5. Středa 2. května.....	61
3.6. Čtvrtek 3. května.....	62
3.7. Pátek 4. května.....	66
3.8. Sobota 5. května.....	69
3.9. Neděle 6. května	74
3.10. Pondělí 7. května.....	77
3.11. Úterý 8. května.....	79
3.12. Středa 9. května.....	80
3.13. Čtvrtek 10. května.....	81
4. ŽELEZNÝ BROD A POVÁLEČNÝ NÁVRAT K BĚŽNÉMU ŽIVOTU.....	83
ZÁVĚR.....	87
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	90
PRAMENY A LITERATURA.....	91
SEZNAM PŘÍLOH	95

ÚVOD

Ve své bakalářské práci s názvem „*Květnové povstání 1945 na Železnobrodsku pohledem archivních fondů a soukromých sbírek*“ bych chtěl představit Železnobrodsko v době okupace s důrazem na květnové povstání roku 1945. Inspirací pro volbu tématu bakalářské práce se stal časopis *Beseda*, který se dotčenému tématu věnoval prostřednictvím dvou článků.¹ Zmiňované články napsal železnobrodský kronikář a archivář František Sochor, který se období okupace a událostem konce války v regionu velmi aktivně věnoval.²

Odboj a následně konec druhé světové války na Železnobrodsku v minulosti často inspiroval autory, ale komplexního zpracování se nikdy nedočkal. Úkolem této práce je studium a rekonstrukce událostí souvisejících s odbojem na Železnobrodsku v období okupace a květnových událostí roku 1945 v Železném Brodě a nejbližším okolí prostřednictvím fondů ze sbírek Státních okresních archivů v Jablonci nad Nisou a Semilech, soukromé sbírky pana Jaroslava Maška a sekundární literatury.

Přes narůstající zájem o historii města a jeho výrazné osobnosti dosud nevyšlo dílo, které by poskytovalo holistický pohled k dotčeným událostem na Železnobrodsku. Abych pochopil souvislosti, tak jsem se na počátku zaměřil na studium odborné literatury věnující se zmiňovanému období v širším geografickém celku. Kromě obecné literatury se v tomto případě jednalo o literaturu, která se váže k městu Železný Brod a dále o literaturu k událostem ve zmiňovaném období v sousedních oblastech, která mi pomohla s objasněním historických souvislostí.

Velkým přínosem se staly návštěvy Státního okresního archivu v Jablonci nad Nisou a s nimi spojené studium archivních fondů osobností a institucí Železnobrodsko, u kterých jsem předpokládal informace posunující mou práci vpřed. V případě osobností se jednalo o osobní fond kronikáře a archiváře Františka Sochora.³ Za zmínku stojí také osobní fond městského strážníka Oldřicha Kolzrta, který působil aktivně v odboji

¹ *Beseda. Obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší*. Roč. 3, 1945/1946.

² František Sochor (2. 4. 1910–29. 1. 1981), učitel, archivář města Železného Brodu a v letech 1947–1968 vedl městskou kroniku v Železném Brodě.

³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*.

ve zmiňovaném období a současně měl jako městský zaměstnanec přístup k administrativním informacím.⁴

Pochopení některých souvislostí z počátku a konce odboje jsem našel ve Státním okresním archivu v Semilech, kde mají uloženy materiály Václava Votočka, který se zabýval otázkou odboje na Semilsku.⁵ Dále jsem prostudoval korespondenci organizací působících v té době v Železném Brodě a články v tisku mající vztah k dotčenému tématu.

Před listopadovými událostmi roku 1989 se většinou psalo o odboji mající vztah k režimu, jež zde panoval. To platilo od roku 1948 s krátkou výjimkou na konci šedesátých let. Po událostech roku 1989 se začal vyzdvihovat demokratický odboj na úkor toho komunistického. V letech okupace tu ale existovali obě skupiny současně, někdy jako rivalové, někdy jako partneři, a proto by se stalo chybou jednu nebo druhou skupinu odboje opomíjet. Tato oblast historie Železného Brodu skrývá stále mnoho otázek. Postupně, jak se mi dařilo získávat a pročítat dostupnou literaturu a následně i přímo prameny k tomuto tématu, tak jsem pochopil, že jsem pronikl k něčemu hodně zajímavému.

V této bakalářské práci jsem použil heuristickou metodu využití odborné literatury a pramenů. K dispozici jsem měl velké množství pramenů prostřednictvím několika osobních fondů a fondů institucí, které jsem podrobil spolu s komparací kritice. Bylo pro mě důležité ověřit autenticitu studovaných pramenů prostřednictvím jiného pramene případně pomocí literatury či dobového tisku. Při vlastním bádání z kontextu vyplynuly kromě původního cíle nové otázky, které by měly být zodpovězeny.

⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod*.

⁵ SOKA Semily, *Votoček Václav*, Přehledy a materiály k období okupace a povstání 1945, inv. č. 67, sign. VI/1, kart. 17.

ROZBOR LITERATURY A PRAMENŮ

Prameny a literaturu jsem rozdělil do několika skupin dle typu případně významu. Jedná se o literaturu, odborné příspěvky ve sbornících, články z tisku, archivní fondy a v neposlední řadě kroniky. Z obecné literatury, kterou jsem využil ke studiu sledovaného období, bych zmínil publikaci *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. I a 2, autorů Jana Gebharta a Jana Kuklíka.⁶ Z oblastní literatury bych upozornil na publikaci kolektivu autorů kolem Jana Uhlíře *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*.⁷ Odbojem v regionu se zabývali Oldřicha Rydval na Semilsku a Petr Taranda na Jablonecku. První z autorů Oldřich Rydval napsal v roce 1985 dílo poplatné době *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*.⁸ I přes svou tendenčnost má kniha velkou vypovídací hodnotu. Kniha Petra Tarandy *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku* je komplexním dílem o odboji v regionu.⁹ Velkou překážkou se mi však jevil velmi chudý poznámkový aparát. Dalším zdrojem se stala velmi kvalitně zpracovaná diplomová práce Bc. Žanety Málkové.¹⁰ Důležitým zdrojem se staly články Františka Sochora, ve kterých mapoval odboj na Železnobrodsku v časopise *Beseda*.¹¹ Z dobového tisku mi nejvíce informací poskytla *Stráž severu*.¹²

Významnou vypovídací roli studovaného období mají archivní fondy. Vzhledem k jeho badatelské činnosti v oblasti odboje bych na první místo zařadil osobní fond Františka Sochora.¹³

Pro pochopení studovaného období jsem vyhodnotil jako velice vhodný fond *Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*, protože NS tvořilo běžnou a nedílnou součást protektorátního občana.¹⁴ Fond je veden jako nepřístupný, má velikost 1,34 bm ve 14 kartonech a je zcela nezpracovaný, ale díky vstřícnosti pracovníků SOkA

⁶ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. 1 a 2, Praha – Litomyšl 2006.

⁷ Jan UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, Železný Brod, 2001.

⁸ Oldřich RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, Turnov 1985.

⁹ Petr TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, Liberec 2018.

¹⁰ Žaneta MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Pardubice 2009.

¹¹ *Beseda. Obrázkový čtrnáctideník Českého ráje a Podkrkonoší*, Roč. 3, 1945/1946.

¹² *Stráž severu*, Akční výbor Národní fronty v Liberci, roč. 2–3.

¹³ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*.

¹⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*.

Jablonec nad Nisou jsem měl možnost do něj nahlédnout. Mezi další důležité fondy patří fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, který je rovněž nezpracovaný o velikosti 1,2 bm uložený v 10 kartonech.¹⁵ V kartonu č. 6 je uloženo velké množství dobových fotografií, které jsem po dohodě se Mgr. Feigem ze SOkA Jablonec nad Nisou digitalizoval pro potřeby SOkA Jablonec nad Nisou a dalších případných badatelů.

Velkou výpovědní hodnotu má i *Pamětní kniha železniční stanice Železný Brod*.¹⁶ Ve fondu *Četnická stanice Železný Brod*, je důležitým zdrojem informací kniha *Památník četnické stanice*, ve které jsou zaznamenány důležité události.¹⁷ Dalším pramenem se stala osobní sbírka pana Jaroslava Maška, která je sice torzovitá, ale s důležitými dokumenty, které nejsou k dispozici v žádném z archivů.¹⁸

Velkým zklamáním se stal fond *Archiv města Železný Brod*, který bohužel neskýtal informace, které jsem potřeboval pro svou práci. Snad jen informace o cechách a spolcích měly vypovídací hodnotu. Možným důvodem je i fakt, že Železný Brod od roku 1940 do roku 1947 neměl kronikáře, který by kroniku města vedl. Proto jsem musel využít jiné prameny.

¹⁵ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*.

¹⁶ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pom. 1666, Stanice Železný Brod, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>)

¹⁷ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

¹⁸ Nezpracovaná sbírka v majetku J. MAŠKA, Železný Brod (dobové fotografie, poznámky, protokoly). Pan Jaroslav Mašek je spoluautor knihy *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*.

1. MĚSTO ŽELEZNÝ BROD A JEHO VÝVOJ

1.1. Historie Železného Brodu

Město Železný Brod vzniklo na severním okraji Čech v hlubokém údolí řeky Jizery v nadmořské výšce 305 m. n. m. Administrativně je začleněno do okresu Jablonec nad Nisou. Železný Brod leží v Českém ráji a současně v podhůří Jizerských hor a Krkonoš. Součástí Železného Brodu je několik obcí v okolí, které vytvářejí uzavřený mikroregion **Železnobrodsko**. Region začíná na severozápadě obcí Bzí, následují obce Splzov, Těpeře a Veselá. Na severu leží Chlístov a na severovýchodě Hrubá Horka, Střevelná, Jirkov, Malá Horka, a Horská Kamenice. Všechny tyto obce leží na pravém břehu řeky Jizery. Jedinou vesnicí na jih od Železného Brodu je Pelechov na levém břehu. V současné době zde žije 6 079 obyvatel.¹⁹

Město Železný Brod, původně zvaný pouze *Brod* nebo *Brot* vznikl na společném rozcestí zemských stezek polské a zahoštské zvané také *Stezka Vartmberská* při brodu přes řeku Jizeru.²⁰ Dobu jeho vzniku klade Dr. Josef Václav Šimák do 11. nebo 12. století. Přesná doba vzniku města není známa. Vzhledem k tomu, že město vzniklo daleko od spojovacích cest mezi divokými roklemi dodnes pokrytými lesy, tak se zřejmě nehodilo k osídlení v dávných dobách.²¹ To potvrzuje i absence pravěkých nálezů, které by potvrdily osídlení v podobě příbytků nebo pohřebišť.²²

Dále Dr. Šimák soudí, že už v polovině 14. století se mohla stát původní osada městečkem s právem trhu. Z této doby jsou o Brodě první písemné zprávy pouze v knihách konfirmačních, které tak ukazují, že už tehdy stával v Brodě kostel osazený knězem. Ze stejných knih se dovídáme také o první známé zdejší vrchnosti, pánech ze Železnice, kteří se později psali také z *Brodu*. Je to důkaz, že v Brodě po nějakou dobu sídlili na tvrzi nebo na opevněném dvorci. Jeho poloha je podle zpráv pozdějších kronikářů přibližně známa, dodnes však nedošlo k provedení terénního výzkumu, který by tyto údaje prokázal.

¹⁹ Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2023, dostupné online <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr> [citováno k 10.06.2023].

²⁰ Jan Karel HRAŠE, *Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách*, Nové Město nad Metují 1885, s. 77.

²¹ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Kdy bylo osídleno Železnobrodsko?* in: Sborník okresu Železnobrodského, Ročník 1, 1924, s. 17.

²² *Tamtéž*.

Prameny se shodují na tom, že první osídlení oblasti Železnobrodská je zmíněno ve 13. století při kolonizaci křesťanským řádem cisterciáků z mnichovohradištského kláštera případně řádem dominikánů z Turnova.²³ Historikové měli několik názorů na jeho vznik. Většinou se však přiklánějí k tomu, že Brod vznikl na zemské stezce, která údolím řeky Jizery vedla z rovinnatého vnitrozemí Čech do Slezska s odbočkou do Lužice, a právě v oblasti Brodu se pravděpodobně dělila. Jiný názor měl železnobrodský kronikář Michal Fišer, podle kterého jsou zmínky o Brodě již na konci 12. století.²⁴ K osídlení tak určitě došlo dříve než v polovině 14. století. Za důkaz může sloužit rozsáhlá síť duchovní správy, která měla v oblasti v polovině 14. století vytvořenou fungující strukturu.²⁵

I v dalším církevním prameni, který dokládá příjmy pražské diecéze v podobě papežských desátků v letech 1344–1350, se nachází další zmínka o Brodě.²⁶

Za první majitele panství jsou považováni páni ze Železnice. Nejprve roku 1356 Jaroslav ze Železnice a následně roku 1363 bratři Václav a Bohuslav ze Železnice.²⁷ Dalším majitelem se stal v roce 1392 Zdeněk z Valdštejna.²⁸

Mezi roky 1356–1386 došlo pravděpodobně k povýšení na město. Potvrzuje to královské privilegium z roku 1501.²⁹ V něm obnovuje král Vladislav II. městu jeho privilegia a dává mu dokonce honosný městský znak.³⁰ V první polovině 16. století přechází městečko s panstvím Skály nad Jizerou do majetku mocného rodu Vartenberků. Po nezdařeném odboji protestantských stavů a měst proti králi, kterého se Vartenberkové zúčastnili, zůstal jejich majetek konfiskován a Brod se dostává na několik let do majetku krále.

²³ Cisterciáci dostávali pusté krajiny, protože byli osvědčení kolonizátoři. Dominikáni přijímali už jen vsi hotové, protože se nezabývali polním hospodářstvím. Klášter hradištský byl založen r. 1145, turnovský okolo r. 1230. Jako pravděpodobnější zakladatel se tedy jeví řád cisterciáků.

²⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, *Fišer Michael Antonín – osobní fond Železný Brod, Kronika* Rukopis, kart. 1, s. 22–23.

²⁵ Taťána KUBÁTOVÁ, *Železný Brod*, Praha 1946, s. 3.

²⁶ Jan UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, Železný Brod 2001, s. 5.

²⁷ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996–2011, sv 8, s. 826.

²⁸ Taťána KUBÁTOVÁ, *Železný Brod*, Praha 1946, s. 3.

²⁹ Petr NOVÝ–Jaroslav LUBAS – Zbyněk ČERNÝ, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, Žehušice 2007, s. 12.

³⁰ Na modrém štítě je umístěna stříbrná hradební zeď uprostřed s branou s věžemi se zlatými vraty a stříbrnou do horní poloviny vytaženou mříží. Věž s červenou střechou se zlatými makovicemi. Po stranách věže jsou nad zdí dva štítky. Po pravé straně červený štítek stříbrným českým lvem. Po levé straně stříbrný štítek s černým ptákem s pozvednutými křídly.

Z té doby jsou již přímé doklady o činnosti železného hamru.³¹ Je pravděpodobné, že podle toho získalo městečko Brod označení přívlastkem *Železný*.³²

Karel z Vartenberka koupil po několika letech panství zpět a rodu Vartenberků zůstává až do bitvy na Bílé hoře, kdy o panství opět přišel konfiskací.

V majetku císaře však Brod nezůstal ani tentokrát dlouho. Roku 1623 jej kupuje s celým panstvím Albrecht z Valdštejna, který jej postupuje roku 1628 v léno Mikuláši Desfours, svobodnému pánu z Mont a Athienvillu.³³ V majetku tohoto rodu zůstal Brod až do zrušení poddanství v roce 1848.³⁴

Během třicetileté války v roce 1643 dobili Brod Švédové a následně město včetně radnice shořelo. Druhá polovina 17. století znamená pro Brod, nyní již *Železný* pomalý vzestup. Roku 1660 obdrželo město hrdelní právo.³⁵³⁶ Roku 1670 došlo k výstavbě nové radnice a nových domů.³⁷ Ve městě začala vzkvétat řemesla, zvláště soukenické a punčochářské, dále jirchářské, tkalcovské, ševcovské, řeznické, kovářské a další. S nimi vznikla i většina řemeslnických cechů. Od roku 1643 se nekonaly výroční trhy. V roce 1685 skončila povinnost města dodávat stráže na Rohozec.³⁸ Od roku 1687 jsou vedena jednání o obnovení výročních trhů. Až roku 1695 král Leopold městu dal opět výsadu konání tří výročních trhů a mimo to ještě jednoho konaného každý týden v úterý.³⁹

V roce 1708 převzala řízení vrchnost z Hrubého Rohozce. V *Železném Brodě* zůstal pouze rychtář a dva obecní starší. 30. dubna 1734 získali obyvatelé Brodu osvobození od robotní povinnosti vydaným vrchnostenským potvrzením.⁴⁰ Správu města drželi v rukou primátor a dvanáct konšelů tvořících radu. Během 18. století město velmi trpělo

³¹ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, inv. č. 14 *Železnobrodsko (obraz krajiny a jejího lidu od nejdávnějších dob až po současnost)*, kart. 6, s. 274.

³² *Železný Brod* (česky), Eisenbrod (německy), Ferrobroda (latinsky).

³³ František SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, *Železný Brod* 1971, s. 47–48.

³⁴ Zajímavostí je patronát nad železnobrodským kostelem, který Desfoursové vykonávali až do roku 1945.

³⁵ Jediným oběšeným se stal 12. ledna 1685 lupič Václav Medek ze Záhoří odsouzený k trestu smrti a po potvrzení rozsudku královskou apelací v Praze oběšen na šibenici.

³⁶ V roce 1742 byl sťat Antonín Šnábl. Jeho tělo poté vlámali do kola a hlava vystrčili z věže.

³⁷ Zvláštní je, že pozemek pro radnici kupuje obec od soukromého majitele až v roce 1672, který splácí následujících 20 let.

³⁸ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Archiv města Železný Brod*, Památní kniha *Železného Brodu nad Jizerou 1848–1867*, s. 16.

³⁹ J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 7.

⁴⁰ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Archiv města Železný Brod*, Památní kniha *Železného Brodu nad Jizerou 1848–1867*, s. 15.

pochody vojsk, které museli obyvatelé často živit. I selské bouře roku 1775 prošly městem a vzbouřenci odvedli s sebou dokonce purkmistra a jeho pomocníky.⁴¹

Následující 19. století znamenalo pokračování rozvoje města. Železný Brod rostl, přibývalo domů i obyvatelstva. Ve dvacátých letech 19. století si začínají řemeslníci a obchodníci stavět kamenné domy a dřevěné stavby postupně mizí. Už v první polovině 19. století se mění i hospodářský život ve městě. Dosavadní řemeslná výroba, kdy převažovalo tkalcovství a soukenictví, začíná být ohrožována strojní výrobou. V Železném Brodě se první stroje na předení vlny a úpravu sukna objevily již v roce 1832. Domácké soukenictví a tkalcovství postupně upadalo. Další období historie Železného Brod je pro lepší pochopení souvislostí zobrazena v následujících částech *1.2. Správní vývoj Železného Brodu*, *1.3. Hospodářství Železného Brodu* a *1.5. Českoněmecké soužití*.

1.2. Správní vývoj Železného Brodu

Dne 14. ledna 1744 došlo na Pražském hradě k vydání nového privilegia městu Železný Brod k výstavbě popravního místa z kamene.⁴² Správa města tak mohla řídit soudní záležitosti s výkonnou mocí práva hrdelního. Takové právo měla jen města, jejichž význam odpovídá okresním městům 20. století. Roku 1765 zrušila císařovna Marie Terezie většinu z 381 hrdelních soudů a ty zůstaly zachovány pouze ve 24 městech. Také Železný Brod přišel o hrdelní soud. Nadále však mohl uvalovat vazbu na podezřelé, vyslýchat je, sbírat důkazy a předávat vše zbylým hrdelním soudům.⁴³

V době vlády Josefa II. se stává Železný Brod z městečka skutečným městem, které jako takové již vystupovalo vůči vrchnosti poměrně samostatně. Správa města spočívala v rukou volených radních, které však musela vrchnost schválit. V čele města stál primátor. Čtyři radní se měsíčně střídaly v úřadě purkmistra. Jako vrchnostenský dozor sloužil rychtář. Vrchnost měla dále právo vysílat do městské rady svého důvěrníka zvaného *aktuár*. Podobně k dohledu na cechy sloužil cechovní inspektor.

⁴¹ P. NOVÝ– J. LUBAS – Z. ČERNÝ, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, s. 16.

⁴² František MIZERA, *Právo hrdelní v Brodě Železném*, in: Sborník okresu Železnobrodského, Listy pro pěstování vlastivědy, Pro školu a dům, Roč. II, č. 2, 1924, s. 30.

⁴³ *Tamtéž*.

2. srpna 1798 vydal krajský úřad v Mladé Boleslavi nařízení o regulování magistrátu z důvodu nedostatečného jmění obce. Současně s tím nařídil, aby vrchnost na Hrubém Rohozci vykonávala ve městě „*právimocnost*“.⁴⁴

Rok 1848 znamenal pro Železný Brod velký přelom. Počátkem července 1848 se konaly v železnobrodském kostele první volby do říšského sněmu. Jako zdejší kandidát před volbami vystoupil v Železném Brodě Dr. František Ladislav Rieger. Toho také 6. července 1848 voliči zvolili poslancem. Součástí těchto voleb měla být provedena volba do německého parlamentu ve Frankfurtu nad Mohanem. Místní měšťané se však usnesli, že do něj nikoho volit nebudou, a tak se také stalo.

Když se v rámci změn ve veřejné správě zřizovaly zeměpanské úřady, tak se představitelé města pohotově snažili využít změn v organizaci veřejné správy. V roce 1849 dostali povolení ke zřízení okresu Železnobrodského. Okresní soud v Železném Brodě vznikl na základě císařských výnosů ze 14. a 26. června 1849 (čísla 278 a 290 ř.z.). Železný Brod se tak stal sídlem okresních soudních a hraničních úřadů. Činnost nové soudní organizace vrchních zemských, zemských a okresních soudů začala výnosem ministerstva spravedlnosti z 18. června 1850 od 1. července 1850. Svou činnost v Železném Brodě soud zahájil oficiálně dne 27. května 1850.⁴⁵

Na základě ústavy z roku 1855 došlo ke spojení soudnictví a správy ve smíšený okresní úřad. Na základě kabinetního listu z 31. prosince 1851 a v Čechách dokončené nařízeními č. 274/1854, 57/1855 a 63/1855, která vstoupila v platnost 26. května 1855, došlo ke sloučení okresní soudu s okresními úřady.⁴⁶ V následujících třinácti letech tak vykonával civilní soudní pravomoc v obvodu bývalého okresního soudu „*smíšený okresní úřad jako soud*“. V Železném Brodě je jmenován do čela této instituce jako „okresní představený“ dosavadní soudce Jan Czapek, v letech 1857–1861 Václav Matěj Tischler a následně v letech 1862–1868 Jan Václav Dörfel.⁴⁷ Čechy byly rozděleny do 13 krajů, tyto kraje poté na jednotlivé okresy. Nad nimi stály úřady politické a soudní sloučené v již zmíněné smíšené okresní úřady.

⁴⁴ Zvláštní privilegium nebo nařízení k vykonávání moci soudní a správní.

⁴⁵ P. NOVÝ– J. LUBAS – Z. ČERNÝ, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, s. 14.

⁴⁶ [František SOCHOR], *Jak bojoval Železný Brod o úřady*, in: *Stráž severu*, 07.01.1949, roč. 5, č. 5, s. 5.

⁴⁷ SOKa Jablonec nad Nisou, *fond Okresní úřad Železný Brod*, kart. 1, nebo Jan KAŠPAR, *Okresní soud Železný Brod (1687) 1849–1949 (1950)*, úvod k Archivní pomůcce číslo 592, Jablonec nad Nisou 2010, s. 2.

Zákonem z 11. června 1868 (č. 59 ř. z.) a prováděcím nařízením ministerstva spravedlnosti z 11. srpna 1868 (č. 117 ř. z.) se opět obnovily samostatné okresní soudy a počínaje 1. zářím 1868 došlo k opětovnému oddělení politické správy. Politický okres Semily vznikl v podobě tří soudních okresů – Semily, Lomnice nad Popelkou a Železný Brod. Okresní soudy se staly nejprve součástí obvodu Zemského soudu v Jičíně (1850–1854), následně součástí Krajského soudu v Mladé Boleslavi (1854–1949).⁴⁸ Tím se dokončilo zrušení železnobrodského politického okresu a Železný Brod připadl k okresnímu hejtmánství v Semilech, kde zůstal až do územní reorganizace v roce 1960.

Pouze v období Protektorátu Čechy a Morava byl přeřazen Železný Brod v období 1942–1945 k okresu Turnov a od roku 1960 k okresu Jablonec nad Nisou a s ním k Severočeskému, dnes Libereckému, kraji.

Zrušení železnobrodského okresu bylo odvetou rakouských úřadů za opakované pořádání táborů lidu v Železném Brodě v letech 1868 a 1869.⁴⁹ V roce 1869 byly vyhlášeny volby do zemského sněmu a vládním kandidátem rakouské vlády se stal majitel maloskalského panství baron Oppenheimer. Ten nechal vzkázat železnobrodským, že jim okres bude vrácen, když on bude zvolen. Železnobrodští přesto zvolili poslancem opětovně Dr. Františka Ladislava Riegra.⁵⁰ Likvidace železnobrodského okresního úřadu se protáhla přes tyto volby, protože rakouská vláda čekala na výsledky voleb. Po zvolení Dr. Riegra došlo k definitivnímu zrušení okresního úřadu v Železném Brodě v roce 1869. V roce 1876 železnobrodský soudní a samosprávný okres přišel v rámci vytvoření soudního a samosprávného okresu Vysoké nad Jizerou o obce Lhotka, Olešnice a Stanový.

Po vzniku Československa v roce 1918 se soudní organizace ani agenda okresních soudů téměř nezměnila. Pro ilustraci atmosféry dne 28. října 1918 v Železném Brodě může posloužit Památník Četnické stanice Železný Brod. V něm je k 28. říjnu zapsáno: „*V noci byly neznámými osobami strhány a odstraněny znaky s rakouskými orly z úředních budov a na tabuli zdejší návěštní byl německý nápis zamazán. Samotného dne byly veškeré obrazy a jiné památky po Rakousku sneseny na Velké náměstí odkud*

⁴⁸ *Tamtéž*, s. 3.

⁴⁹ Z KRONIKY MICHALA FIŠERA, *Meetingy v r. 1868 a 1869*, in: Sborník okresu Železnobrodského, Roč. VI, č. 1, Železný Brod 1930, s. 104–109.

⁵⁰ [František SOCHOR], *Jak bojoval Železný Brod o úřady*, 07.01.1949, roč. 5, č. 5, s. 5.

v pohřebním průvodu nesený byly na vrch zvaný Šibeňák kde do ohně vhozeny byly“.⁵¹ Zánikem samosprávného železnobrodského okresu v roce 1927 přestal být Železný Brod sídlem okresní samosprávy. Snahy brodských představitelů a obyvatel se zaměřily alespoň na udržení okresního soudu ve městě Železný Brod. Současně s tím se rozvíjely snahy Brodu dosáhnout i za cenu vytržení většinově německého Tanvaldska z politického okresu jabloneckého a sloučení s jazykově českým Železnobrodskem, vzniku nového většinově českého politického okresu se sídlem v Brodě a sahajícím až ke státní hranici s německým Slezskem.⁵²

Do konce první republiky se zřízení politického úřadu v Železném Brodě uskutečnit nepodařilo. Mnichovská dohoda naopak přinesla pro Železný Brod zmenšení plochy soudního okresu o území přičleněné k říši. Město Železný Brod zůstalo součástí Československa, zatímco zbytek oblasti se stal součástí Německa, přestože se jednalo o lokality s převážně českým obyvatelstvem.⁵³ Rozdělení prosperující sklářské oblasti mezi Německou říši a Československo mělo za následek nezaměstnanost na české straně, přitom velké německé firmy trpěly velkým nedostatkem kvalifikovaných zaměstnanců.

V červnu 1942 zůstal nově celý železnobrodský soudní okres vyčleněn z politického okresu Semily a připojen k okresu Turnov. Ve správě města a okresu se tím však nic nezměnilo.⁵⁴

Výnosem zemského úřadu v Praze ze dne 18. května 1944 došlo k rozpuštění obecního zastupitelstva a okresní hejtman v Turnově jmenoval dne 5. června 1944 k vedení města osmičlennou správní komisi v čele s předsedou. Správa městského úřadu zůstala v rukou ředitele městského úřadu spolu s důchodním a stavebním technikem.⁵⁵

Dne 5. května 1945 odstoupila správní komise a předala moc Místnímu národnímu výboru a Revolučnímu okresnímu národnímu výboru.⁵⁶ Památník četnické stanice

⁵¹ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

⁵² J. KAŠPAR, *Okresní soud Železný Brod (1687) 1849–1949 (1950)*, s. 4.

⁵³ TÝŽ, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 12, Semily 1999, str. 45.

⁵⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Železnobrodské letopisy I. 1972*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 196, nebo J. KAŠPAR, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s.45–46.

⁵⁵ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Železnobrodské letopisy I. 1972*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 203, nebo J. KAŠPAR, *Městský národní výbor Železný Brod (1929) 1945–1990 (1992)*, Úvod k Archivní pomůcce číslo 539, Jablonec nad Nisou 2005, s. II.

⁵⁶ Srov. J. KAŠPAR, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s. 46–47.

Železný Brod toto předání moci zmiňuje již 3. května 1945.⁵⁷ Dne 18. května 1945 vznikl společný ONV okresů Železný Brod, Jablonec nad Nisou a Tanvald se sídlem v Železném Brodě, ale vzápětí v červenci 1945 už se činnost omezila pouze na železnobrodský okres.⁵⁸ Po druhé světové válce se Brodu v oblasti politické podařilo domoci vzniku místní expozitury ONV v Semilech, ta ale existovala jen v letech 1945–1948.⁵⁹

Správní reformou k 1. lednu 1949 došlo ke zrušení železnobrodské expozitury. I samostatný Okresní soud v Železném Brodě skončil formálně svoji činnost, a to na základě zákona č. 320 z 22. prosince 1948, doplněného nařízením ministra spravedlnosti č. 11 ze dne 29. ledna 1949.⁶⁰ Městu zůstal pouze Okresní soud Semily s dočasným sídlem v Železném Brodě. Semilský okresní soud své železnobrodské sídlo opustil roku 1960, kdy se Železnobrodsko přičlenilo novým správním uspořádáním k Jablonecku, a tím kompetenčně podřízeno jeho ONV a zdejšímu OS.⁶¹ Budova OS Semily v Železném Brodě zůstala i po roce 1960 v majetku ONV Semily.⁶²

1.3. Hospodářství Železného Brodu

Místem, kde dnes leží Železný Brod, vedla od pradávna stará zemská stezka od jihu k severu, v oblasti Železného Brodu překračovala řeku Jizeru a stoupala dál k horám. Brod přes Jizeru se stal pravidelným místem oddechu pro obchodníky. Náročnost terénu v údolí řeky Jizery pravděpodobně vyžadovala i různé opravy vozidel, nabízely se tu i služby koňské příprěže, čímž možnost obživy místních obyvatel vzrůstala. Zemská stezka se stala jedním z důvodů pro založení Železného Brodu a vedle lovu také prvním zdrojem obživy místních obyvatel.⁶³ Kopcovitý terén zdejšího podhůří nebyl a ani dnes není vhodný pro zemědělské činnosti. Pokud již zemědělská činnost vznikla, jednalo se

⁵⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

⁵⁸ J. KAŠPAR, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s. 48.

⁵⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Železnobrodské letopisy I.* 1972, s.203, nebo J. KAŠPAR, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s. 48.

⁶⁰ P. NOVÝ–J. LUBAS – Z. ČERNÝ, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, s. 15.

⁶¹ J. KAŠPAR, *Okresní soud Železný Brod (1687) 1849–1949 (1950)*, s. 4.

⁶² TÝŽ, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s.52–53.

⁶³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kronika města Železný Brod 1947–1949*, Rukopis, kart č. 2, inv. č. 8, s. 24.

o malá políčka, která musela být každý rok zbavená kamení, které se stále objevovalo v půdě. Stalo se tedy pravidlem, že si lidé našli ještě nějaké vedlejší zaměstnání, které by jejich živobytí z polního hospodářství doplnila.

V první polovině 14. století, ze kterého jsou první písemné doklady o Brodě, došlo k povýšení osady Brod na městečko. Toto povýšení způsobil rozmach železářství spojený s nalezišti železné rudy v okolí, které se tak stalo dalším důležitým hospodářskými činitelem pro vývoj města Brodu a mělo pro něj velký význam.⁶⁴ Jeho důležitost je vyjádřena přívlastkem „železný“, který se objevuje u jména Brod. Výsledkem se stalo pojmenování města **Železný Brod**. Železné hutě kvetly v Brodě až do třicetileté války. Začátkem 17. století jejich sláva pomalu pomasínala a třicetiletá válka, a zvláště úplné zničení města Švédy v roce 1643 pomohly ukončit železářství na Železnobrodsku. Po skončení třicetileté války už nedošlo k jeho obnovení.⁶⁵

Po třicetileté válce začíná Železný Brod svůj vývoj zase od začátku. Pouze dvě rodiny bývalých obyvatel zůstaly, ostatní odešly. Vypálené a vylidněné město pomalu osídlují nová jména, mezi kterými se již objevují jména německá. Ta jsou spojována s novým zdrojem obživy a to soukenictvím. Brzy se k němu přidružuje tkalcovství a punčochářství. Zvláštní kapitolu tvoří železnobrodské perníkářství, které si ve světě získává své jméno. Řemesla se sdružují do bohatých cechů. Začal se tak rozvíjet hospodářský život a rostla životní úroveň obyvatelstva. To dokládaly zejména stavby obytných domů, kde zděné stavby v empírovém slohu vystřídaly dřevo.

Po zrušení nevolnictví a poddanského vztahu vstoupil do kraje na Železnobrodsku liberalismus. V roce 1811 začal platit Všeobecný občanský zákoník. V zákoníku se výslovně zakazovalo nevolnictví a z něj plynoucí jednostranný prospěch pro vrchnost.⁶⁶ Nadále však opomíjel zrušení poddanství a s ním spojených robotních povinností. Ke zrušení roboty došlo až v roce 1848. Volnost výroby a obchodu přinesl nový živnostenský řád z roku 1859, se kterým definitivně zanikly cechy.⁶⁷

⁶⁴ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 8., s. 830.

⁶⁵ J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 7.

⁶⁶ P. NOVÝ– J. LUBAS – Z. ČERNÝ, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, s. 15.

⁶⁷ *Tamtéž*.

V roce 1840 se v okolí údolí potoka Žernovníka začala těžit břidlice. Provozovalo se zde již dobývání a pálení vápna. V letech 1830–1840 vzkvétal cech soukenický a tkalcovský, také se rozmohl obchod se lnem.⁶⁸ Roku 1846 mělo město 2 100 obyvatel.

V polovině 19. století se při zpracování textilu začíná zavádět tovární výroba, které domácí výroba nemohla konkurovat. Tkalcovské a soukenické stroje začaly nahrazovat práci desítek místních domácích soukeníků a tkalců. Soukenictví a tkalcovství se ocitlo na ústupu a poslední ranou pro starý způsob hospodaření se stala železnice a již zmíněná industrializace textilního průmyslu.⁶⁹

Zpráva o stavbě železnice zůstala zprvu přijata místními s velkými nadějemi na nové a mnohem vyšší výdělky. Proto s ochotou prodávali pozemky na stavbu trati a také pro stavbu nádraží v obci. V prvopočátcích skutečně stavba trati zvedla životní úroveň ve městě. Nastal velký příliv cizích dělníků, zaměstnanců a úředníků do města a blízkého okolí a samozřejmě kvetly obchody a stoupaly výdělky místních řemeslníků a obchodníků. Kronikář Josef Umlauf uvádí následující: „*První vlak, který projel Železným Brodem 26. listopadu 1858, byl vítán slavnostním vyzváněním, střelením z mozdířů, prapory a bouřlivým provoláváním slávy*“.⁷⁰

Po zahájení pravidelné dopravy dne 1. května 1859 se ukázaly i některé stinné stránky železnice. Ta se stala konkurencí místním mlynářům, pekařům i dalším profesím, protože začala dopravovat mnohem levnější obilné výrobky z jiných míst například z Uher. Výrazně poté začaly ztrácet na významu známé týdenní trhy na obilí a výroční trhy na zboží a dobytek neměly již tolik zákazníků. V té době tak dochází ke krizi následovanou zvýšenou chudobou, protože pro mnohé obyvatele šlo o ztrátu hlavního zdroje obživy. Nedostatečnou náhradou se staly břidlicové lomy v okolí a přádelna bavlny, které však nemohly poskytnout práci pro všechny.⁷¹

Vyjednávalo se i o stavbě silnic, ale v tom správa města poněkud zaspala a hlavní trasy se tak Železnému Brodu vyhnuly.

⁶⁸ K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 8., s. 830–831.

⁶⁹ *Tamtéž*, s. 830.

⁷⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, *fond Archiv města Železný Brod, Památní kniha Železného Brodu nad Jizerou 1848–1867*, s. 217.

⁷¹ *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Kronika města Železný Brod 1947–1949*, Rukopis, inv. č. 8, kart. 2, s. 24.

V šedesátých letech 19. století postavil liberecký podnikatel baron Liebig velkou pšárnu přímo ve městě, ale ani ta nedokázala zamezit rostoucí chudobě obyvatelstva.⁷²

Teprve koncem 19. století začíná z Jablonecka pomalu pronikat zcela nový průmyslový obor a to sklářství. Narodil od Jablonecka, kde mělo sklářství základ v sériové výrobě, rozvinulo se na Železnobrodsku umělecké sklářství na vysoké úrovni se jménem světového významu. Začátky byly velmi těžké, v té době se jednalo o podřadnou práci navlékání korálků nebo přišívání skleněných knoflíků pro velké obchodní domy na Jablonecku. Důležitým mezníkem v železnobrodském sklářství se stalo otevření *Státní odborné školy pro sklářský průmysl* v Železném Brodě roku 1920.

Jsou také zakládány peněžní ústavy jako Okresní hospodářská záložna a Spořitelna města Železného Brodu, které se staly významnými činiteli v hospodářském rozvoji města.

Začátek 20. století je v Železném Brodě spojen s řadou stávek kvůli klesající zaměstnanosti a výši mzdy v důsledku počínající hospodářské krize. Na základě těchto faktorů se sklářský podnikatel Jáchym Mrklas rozhodl založit nový průmyslový podnik v podobě šroubárny.⁷³ Jevilo se to jako rozumné řešení, protože výroba šroubů a přesných součástí nepodléhala módním vlivům jako sklářství nebo textilní průmysl. Bývalí sklářští a textilní dělníci tak našli stabilní zaměstnání.

Tento slibný vývoj přerušila 1. světová válka. Většina mužů odešla na frontu a všechn život ve městě se výrazně utlumil. Začaly hospodářské potíže a do války odcházely stále nové a nové ročníky odvedenců.

Vyhlášení samostatné Československé republiky 28. října 1918 neznamenalo žádné zlepšení. Přetrvávaly zásobovací potíže, stoupaly ceny a rostla nezaměstnanost. S tím měli největší problémy dělníci. Proto došlo dne 28. května 1919 v Železném Brodě k uspořádání *Socialistického tábora proti drahotě a lichvě*. Pro zmírnění nezaměstnanosti se později v okolí Železného Brodu započalo se stavbami silnic.⁷⁴

Hospodářství se postupně konsolidovalo a následně rozvíjelo. Bohužel ve 30. letech 20. století přišlo těžké období světové hospodářské krize. Ta se v Železném Brodě

⁷² K. KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, sv. 8., s. 830.

⁷³ *Tamtéž*.

⁷⁴ J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 10.

projevila se všemi svými důsledky. Práce v továrnách a dílnách se začala postupně omezovat a dělníci zůstávali bez zaměstnání. Nejdříve jen několik dní později i celé týdny a měsíce. Omezení se týkalo kromě průmyslu i dalších oborů například v zemědělství. Zboží všeho druhu se začalo hromadit ve skladech, ale nezaměstnaní neměli na nákup zboží peníze. V případě Železného Brodu se tím mezi roky 1929 a 1933 pravidelně zabývala městská rada a často se jednalo o jediný bod programu schůze. Například dne 3. a 16. prosince 1930, kdy jednala městská rada o sbírce a následném rozdělení darů z příspěvků na chudé a nezaměstnané a 8. června 1931 při projednávání rozpočtu na rok 1931 rada konstatovala že „*dávku z nájemného bude snad možno vybírat jen v sazbách nejnižších, poněvadž převážnou většinu obyvatelstva činí dělnictvo sklářské a textilní, které nyní nachází se úplně bez zaměstnání*“. Další usnesení z let 1931 a 1932 často řeší nákup brambor pro nezaměstnané, případně odpracování vodného a elektrického proudu nezaměstnanými na opravách městského majetku.⁷⁵ Došlo k rozdělení poukázek na potraviny mezi nezaměstnané, ale ani ty nemohly nahradit normální výdělek. Teprve když došlo v roce 1933 k vypsání státní *Půjčky práce* a později *Půjčky na obranu státu*, byla hospodářská krize a s ní spojená nezaměstnanost postupně v Železném Brodě odstraněna.⁷⁶

1.4. Spolková činnost Železného Brodu

Spolková činnost v Železném Brodě má velmi dlouhou tradici. Je velmi rozmanitá a zapojovala do svých aktivit většinu obyvatel Železného Brodu. Císařský dekret z roku 1860 a ústava z února 1861 otevřely společně prostor pro veřejný život.⁷⁷ Byl zaveden

⁷⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Železnobrodské letopisy I. 1972*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 74

⁷⁶ *Tisk 1008. Usnesení poslanecké sněmovny o vládním návrhu (tisk 2187) zákona o půjčce práce (tisk 2191)*, dostupné online (https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/3vo/tisky/T1008_00.htm), [citováno k 10. 6. 2023].

⁷⁷ **Říjnový diplom** vydaný 20. 10. 1860 Františkem Josefem I. Stal se prvním krokem k parlamentarismu. Říjnový diplom vyšel společně s císařským manifestem a sliboval „uspořádání vnitřních, státoprávních poměrů mocnárství. Nebyl ovšem ústavním zákonem ve vlastním slova smyslu. Měl spíše povahu přípravného dokumentu, v němž došlo k výkladu programu obnovení ústavního života v Rakousku. Zemským sněmům dána větší pravomoc, bez zásahu do centralistického vládního systému.

parlamentarismus, svoboda slova a umožněna činnost spolků.⁷⁸ To se brzy promítlo i do života Železného Brodu.⁷⁹

Výčet spolků je poměrně dlouhý. Spolek divadelních ochotníků zde působil po úředním potvrzení hned od zmíněného roku 1860. v roce 1869 získal jméno „*Tyl*“. Počet členů spolku brzy dosáhl čísla 220. V květnu 1861 byl založen pěvecký sbor, který již roku 1862 vystupoval v Praze.⁸⁰

Dalším v řadě se stala tělocvičná jednota *Sokol* založená roku 1862. Ta dosáhla 468 aktivních členů.⁸¹

V rámci Spolku divadelních ochotníků působil od roku 1872 *Sbor dobrovolných hasičů*, který se pod názvem *Hasičský sbor* osamostatnil v roce 1883.

V roce 1873 jsou poprvé zmiňovány názvy pěveckých sborů. Ženský sbor dostal jméno *Libuše* a mužský získal jméno *Přemysl*.⁸²

Učitelská jednota Budeč v Železném Brodě vznikla v roce 1877 a zabývala se vlastivědnou činností mapující Železnobrodsko. Ve dvacátých letech 20. století začala vydávat vlastivědný *Sborník okresu železnobrodského*.⁸³

Dámský dobročinný spolek *Vesna* vznikl roku 1886 a od roku 1887 působil v Železném Brodě *Mládenecký spolek*.⁸⁴ Uměleckému poslání se věnovalo *Orchestrální sdružení* založené roku 1913.

Po vzniku samostatného Československa přibývá spolků s různým zájmovým zaměřením. V roce 1918 *Jednota Československé obce legionářské*, dále poté v roce 1920 *Skaut* a nelze vynechat v roce 1925 založený *Československý červený kříž*. Roku 1927 došlo k založení *Spolku absolventů Státní odborné sklářsko-obchodní školy*. V roce 1931 přibýly *Sportovní klub*, *odbočka Autoklubu republiky československé* a *Český národní aeroklub*, který si následně na úpatí Kozákova vybudoval vlastní malé letiště. Zmínku si zaslouží i *Musejní spolek* založený roku 1934.

⁷⁸ J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 9.

⁷⁹ *Tamtéž*.

⁸⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Kronika města Železný Brod 1947–1949, Rukopis, inv. č. 8, kart. 2, s. 50.

⁸¹ *Tamtéž*.

⁸² J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 9.

⁸³ *Tamtéž*.

⁸⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Kronika města Železný Brod 1947–1949, Rukopis, inv. č. 8, kart. 2, s. 51.

Tento výčet vystihuje pouze spolky s největším počtem členů a s tím spojeným vlivem na dění ve městě. Spolky pomáhaly pěstovat národní uvědomění a staly se následně velkou oporou během těžkých období národa a vykonaly pro něj mnoho neocenitelné práce.⁸⁵

1.5. Českoněmecké soužití

V údolí řeky Jizery v blízkosti dnešního Železného Brodu vznikla osada nazvaná Chleby.⁸⁶ Němečtí osídlenci později tuto osadu přejmenovali na „*Brot*“, což je německý výraz pro chléb. Díky tomu vznikl pozdější název Eisenbrod (Eisenbrot).⁸⁷

Ještě v 17. století německý vliv nepůsobil nijak výrazně na město Železný Brod. Svědčí o tom vydání nebo spíše obnovení privilegia na pořádání výročních trhů z roku 1695.⁸⁸ Jedná se o česky psanou žádost Marie Polyxeny hraběnky Desfours o obnovení trhů v Železném Brodě, které vyhověl císař Leopold I. Městu tím pomohl zvýšit uskutečněné obchody a rozvoj řemesel. Česky psané žádosti i odpovědi na ně jsou důkazem o absenci německého vlivu v oblasti Železnobrodsko⁸⁹ Privilegia jsou později pravidelně obnovována. To potvrzené císařem Josefem II. roku 1783 je již psáno německy.⁹⁰ Během *válek o rakouské dědictví* Marie Terezie s pruským králem Friedrichem II. v roce 1741 městem prošli prusí vojáci a o rok později zde zimovala i část saské armády.⁹¹ Obě události zanechaly v Železném Brodě výraznou německou stopu při vzájemné komunikaci správy města s vojáky.⁹²

Po revolučních letech 1848–1849 se začíná projevovat národní uvědomění. V té době začalo vnímání jazykových a národnostních odlišností. Při obchodních cestách

⁸⁵ J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 10.

⁸⁶ Josef LHOTA, *Od které doby mělo severní Železnobrodsko za souseda Němce?* in: *Beseda*, roč. 4, č. 7, 1947, s. 92–93.

⁸⁷ Marie PEEROVÁ, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, Bakalářská práce, Technická univerzita v Liberci, Liberec 2016, s.16, nebo F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 13.

⁸⁸ J. UHLÍŘ a kol., *Železný Brod: fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti: 1850–1950*, s. 7.

⁸⁹ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 73–75.

⁹⁰ *Tamtéž*, s 77.

⁹¹ Jednalo se o *První slezskou válku (1740–1742)*.

⁹² SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Archiv města Železný Brod*, Památní kniha Železného Brodu nad Jizerou 1848–1867, s. 46–47.

se železnobrodští občané setkávali s Němci z blízkého Tanvaldu, Smržovky, Jablonce a dalších obcí v okolí. Naproti tomu Němci přicházeli do města na trhy a místní s nimi bez problémů mluvili německy.⁹³ Migrace obyvatel z německých oblastí do českých a opačně se stala samozřejmostí.⁹⁴ Z toho je patrné, že v tomto období národnost a vlastenectví nehrály moc velkou roli a nestaly se tak překážkou ve vzájemném soužití. Tím je doloženo, že ve městě německá menšina žila. Za zajímavost stojí informace o výsledcích sčítání obyvatel z let 1851, 1880 a 1890.⁹⁵

České obyvatelstvo Železného Brodu dávalo za vinu německým továrnám v okolí, že kvůli nim krachovali řemeslníci v Železném Brodě a zavírali svoje dílny. František Sochor v *Železnobrodských letopisech* poznamenal, že se Liebigova přádelna stala „*ohniskem vykořisťování zdejšího chudého lidu a střediskem záměrné germanizace a národní nesnášenlivosti*“, kterou šířili zejména její úředníci.⁹⁶

Po roce 1880 vznikla při Liebigově přádelně německá obecná a mateřská škola.⁹⁷ Díky tomu se počet Němců ve městě zvýšil. Zřídili si ve městě také německé spolky. Například *Ortsgruppe des deutschen Schulvereines (Německý školský spolek)* jako pobočka *Deutscher Schulverein* na podporu německých menšinových škol, nebo spolek z roku 1883 *Industrieller Bildungsverein* (Průmyslový vzdělávací spolek) sloužící pro vzdělávání továrních zaměstnanců.⁹⁸ Všechny oblasti kulturního života, jako je divadlo, školy, knihovny vzdělávací instituce, spolkový život a politická angažovanost vznikly jako důsledek národnostního boje.⁹⁹

Konec 19. a počátek 20. století s odehrával ve znamení četných stávek. Centrem stávkového hnutí se staly podniky továrníka Liebiga v oblasti. Byly mezi nimi i přádelna a vápenka v Železném Brodě. Díky průmyslovému rozvoji na konci 19. století vznikl předpoklad pro počátek sociálních hnutí v návaznosti na podobné ideje, spolky a události v nedalekém Německu, které posléze německý element v českých zemích snadno

⁹³ M. PEEROVÁ, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, s. 18.

⁹⁴ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 143.

⁹⁵ Podle Marie Peerové žilo roce 1851 v Železném Brodě 914 domácích mužů, 1057 domácích žen, 12 cizích mužů a 12 cizích žen. Roku 1880 se z 2830 obyvatel k německé národnosti přihlásilo 42. Šlo především o úředníky a mistry z přádelny a vápenky. Při sčítání v roce 1890 vzrostl počet na 3164 obyvatel a počet Němců vrostl na 120. Srov. M. PEEROVÁ, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, s. 19.

⁹⁶ *Tamtéž*, s. 28.

⁹⁷ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 162.

⁹⁸ *Tamtéž*.

⁹⁹ Ferdinand SEIBT, *Německo a Češi dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996, s. 224.

přebíral. Z toho tedy vyplývá, že i dělnické hnutí je součástí česko-německých vztahů. V průběhu první světové války se vztahy mezi Čechy a Němci v regionu začaly zhoršovat. V několika budovách železnobrodské přádelny došlo v roce 1915 ke zřízení útulku pro vojenské rekonvalescenty z blízkého i vzdálenějšího okolí. V továrně a současně v německé škole vznikl také na základě vyhlášky školní rady dobrovolný sběr kovu a dalších surovin na válečné účely.¹⁰⁰

Po vzniku Československa v roce 1918 došlo k odklonu od všeho, co připomínalo staré rakouské císařství, tedy vše německé. Liebiegovou firmou dokonce prošel průvod zpívající píseň *Hej Slované*.¹⁰¹ Češi dali najevo, že tu Němci nejsou vítáni. Terčem záští se stali němečtí úředníci ve firmách a továrnách.¹⁰²

Ve dvacátých letech 20. století se soužití Čechů a Němců v regionu zlepšilo díky rozmachu sklářského a textilního průmyslu, který jim přinesl vyšší životní úroveň.¹⁰³ Až do začátku hospodářské krize se občanům města dařilo celkem dobře. Ale právě třicátá léta 20. století znamenají změnu. Roku 1930 došlo v přádelně úplně k zastavení výroby a dělníci se ocitli bez práce.¹⁰⁴ Zápis v Památníku četnické stanice Železný Brod k tomu poznamenává: „*Dne 1. června propustila firma Liebig a spol. v Železném Brodě, následkem úplné stagnace v průmyslu textilním, veškeré dělnictvo i úřednictvo. Rovněž ve sklářství nastal větší úbytek práce a většina dělnictva byla z práce vysazena. Nezaměstnaní tito dokázáni byli na podpory dle gentského systému a podpory ze státní stravovací akce*“.¹⁰⁵ To mělo brzy dopad i pro živnostníky, řemeslníky a rolníky z okolí, kteří tak přišli o značnou část zakázek a příjmů. Hlavními příčinami zastavení provozu podle vedení firmy se stala ztráta zákazníků, insolvence a nerentabilita výroby v továrně. Jako náhradu nabídl podnik práci v továrně v nedalekých Haraticích.¹⁰⁶

Přestože Liebiegova přádelna výrazně omezila svou výrobu, stále musela být řízena úředníky a mistři se starali o údržbu strojů, aby nedošlo k jejich poškození. Tato skupina

¹⁰⁰ M. PEEROVÁ, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, s. 29.

¹⁰¹ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 162.

¹⁰² *Tamtéž*, s. 185.

¹⁰³ David ŘEŘIČHA, *Rok 1938 na Železnobrodsku a Jablonecku*, in: *Od Ještěda k Troskám*, roč. 25, č. 2, s. 71.

¹⁰⁴ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, Železný Brod, 1971, s. 208.

¹⁰⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

¹⁰⁶ M. PEEROVÁ, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, s. 30.

v době, kdy se v Německu dostal k moci fašismus, projevovala nepřátelsky vůči českému obyvatelstvu a státu jako takovému.¹⁰⁷

Zajímavou manifestací brodských občanů se stala účast na oslavách 1. máje 1938 v Jablonci nad Nisou, kde svou přítomností posílili českou menšinu.¹⁰⁸ Po záboru Sudet začalo Jablonecko začalo trpět nedostatkem pracovních sil. Ten způsobil odchod Čechů, který tam do té doby žili. Na české straně naopak vznikla zvýšená nezaměstnanost. Po 15. březnu 1939 se situace uklidnila a dobře placená místa v jabloneckém průmyslu začala vábit dělníky ze Železnobrodsku.¹⁰⁹

Na počátku okupace roku 1939 proběhlo kooptování továrního úředníka Franze Loose do městské rady. V roce 1944 se v posledním patře textilní továrny vyráběly elektronické komponenty v provozu s názvem *Blaupunkt* a současně se Železný Brod stal posádkovým městem pro Říšský ústav vzdušných zbraní pro protiletectkovou obranu. Pracovali zde čeští i němečtí pracovníci, nad nimiž měli dozor výhradně Němci. Spolu s nimi zde pracovalo několik vyšších důstojníků a strojních specialistů, kteří zde nebo v okolí měli i své rodiny.¹¹⁰ Například žena nejvyššího důstojníka Gertruda von Stubenrauch bydlela na zámku na Malé Skále.

Na konci druhé světové války se hlásilo k německé příslušnosti 226 místních obyvatel a dalších cca 400 Němců z Todtovi organizace.¹¹¹ Dále zde žilo asi 140 žen a dětí německých důstojníků, kteří ve městě působili od roku 1944. Koncem války a následnou činností trestní nalézací komise na Železnobrodsku se završil osud německé menšiny v tomto městě.

¹⁰⁷ *Tamtéž.*

¹⁰⁸ D. ŘEŘIČKA, *Rok 1938 na Železnobrodsku a Jablonecku*, s. 73.

¹⁰⁹ Miroslav HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, Jablonec nad Nisou 1965, s. 47.

¹¹⁰ M. PEEROVÁ, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, s. 31.

¹¹¹ Todtova organizace (Organisation Todt) vznikla v roce 1938 jako polovojenská organizace původně pro veřejných prací podřízena velení wehrmachtu. V jejím čele stál dr. Fritz Todt, následně Albert Speer. Todtova organizace se členila na *Baugruppen* a měla několik hlavních štábů. Ten pro střední Evropu sídlil v Berlíně – Einsatzgruppe Mitte.

2. VÝVOJ ODBOJOVÉHO Hnutí NA ŽELEZNOBRODSKU 1939–1945

Píseň *Travička zelená, na ní kvítí* železnobrodského hudebního skladatele Jindřicha Harapáta se stala známou železnobrodskou hymnou zpívanou při mobilizaci v roce 1938 a bývalí zdejší vojáci ve vzpomínkách přísně dbali, aby při jejím zpěvu celá společnost vždy stála v pozoru.

K vyvrcholení napjaté situace došlo 30. září 1938. Železným Brodem procházely proudy vojáků zpět do vnitrozemí, pravděpodobně ti samí, kteří se shora uvedenou písní před několika dny pochodovali směrem hranicím.¹¹² Proto přišlo na svět nové úsloví. „*My jim ty naše hory nedáme! My si pro ně přijdem!*“¹¹³ **A tak začal druhý odboj v Železném Brodě.**

2.1. Počátky odboje na Železnobrodsku po Mnichovu 1938

Železný Brod se zapojil do událostí roku 1938 již v květnu, kdy došlo k povolání četníků a dobrovolníků k výkonu služby *Stráže obrany státu*. Železnobrodské družstvo odešlo dne 21. května 1938 a po zformování dostalo za úkol střežit úsek hranic v Novém Světě na rozhraní Krkonoš a Jizerských hor. To trvalo až do 22. června 1938, kdy došlo ke stažení četnictva.¹¹⁴ Dobrovolníci setrvali na hranicích až do mobilizace 24. září 1938, kdy odešli ke svým útvarům a jejich místa zaujala pravidelná armáda.

Po Mnichovu přicházeli do vnitrozemí proudy českých uprchlíků, kteří nuceně opustili své domovy v pohraničí, aby se ještě před zábořem zachránili. Mnohá města už trpěla přeplněním a uzavírala se před dalšími, protože již pro ně neměla ubytování. Do Železného Brodu přišlo tehdy přes 400 rodin, které musely být nouzově ubytovány, pokud tu neměly příbuzné nebo známé. Železný Brod se tak stal první záchytnou stanicí uprchlíků. Na 900 uprchlíků přišlo do Železného Brodu z Jablonecka a Tanvaldska. Jednalo se většinou rodiny židovských sklářských faktorů nebo levicově smýšlejících

¹¹² F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 215.

¹¹³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Železnobrodské letopisy II. 1972*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 185.

¹¹⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

Němců.¹¹⁵ Do Železného Brodu byl svážen i majetek českých škol z blízkého pohraničí, který se podařilo na posledních chvíli zachránit.

Počet obyvatel postupně dosáhl v Železném Brodě 5000 osob. V prvních dnech bydleli uprchlíci pohromadě v chlapecké škole, v radnici a v chorobinci. Chlapecká škola poskytla útulek i vojákům vracejícím se z hranic, takže se vůbec nevyučovalo. Později se střídala chlapecká škola s dívčí v radnici a město následně postavilo dva velké činžovní domy. Zmenšením našeho státního území po Mnichovu však nastal velký přebytek státních zaměstnanců, kteří přešli z obsazeného území a postupně se začleňovali znovu do pracovního poměru. Plat však dostávali pravidelně stále.¹¹⁶

V železniční stanici docházelo k nakládce a převozům vojenských transportů a stěhování Čechů do vnitrozemí, a naopak Němců z vnitrozemí do odstoupených území. V Železném Brodě došlo ke zřízení celního úřadu a současně se Železný Brod stal místo Tanvaldu domovskou stanicí českého vlakového personálu.¹¹⁷ Od 1. října 1938 došlo k úplnému zastavení tratí dotčených zábořem. Přestaly jezdit rychlíky mezi Pardubicemi a Turnovem, protože trať ze Staré Paky do Jaroměře několikrát střídavě překračovala novou československo-německou hranici. Ředitelství ČSD navrhovalo vedení náhradní autobusové spoje po trase Železný Brod – Turnov – Jičín – Chlumeck – Pardubice. Následně 27. října 1938 byla uzavřena předběžná dohoda mezi Československými státními drahami a německými říšskými železnicemi o opětném zavedení provozu přes nové hranice.¹¹⁸

Po Mnichovu odstoupil dosavadní prezident doktor Edvard Beneš a jeho nástupcem se stal doktor Emil Hácha. Došlo k rozpuštění všech pokrokových organizací a politických stran. Ještě dříve, než došlo k 15. březnu 1939, vzrostla odhodlání jednotlivců k odporu. A tak nebylo sporu o tom, jestli něco začne, ale otázkou spíš bylo, jak a kdy to začne.

Především bývalí českoslovenští vojáci, kteří chtěli smýt nezaviněnou hanbu z roku 1938, byli odhodláni ke všemu. Po Mnichovu, ale hlavně následně po 15. březnu 1939 začalo pracovat pražské ústředí národního odboje, které se postupně rozšířilo po celé

¹¹⁵ *Tamtéž.*

¹¹⁶ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 217.

¹¹⁷ Pavel VURSTA, *130 let pardubicko-liberecké dráhy 1859–1989*, Praha 1989, s. 66.

¹¹⁸ Ludvík LOSOS – Siegfried BUFE – Heribert SCHRÖPFER, *Železnice v Sudetech 1938–1945*, Praha 2003, s. 12–13.

oblasti Čech a Moravy. První organizační schůzka pro severní část Protektorátu proběhla již 29. dubna 1939 v Mladé Boleslavi.

Na podzim roku 1938 se do sousedních Semil přestěhoval bývalý velitel pěšího pluku č. 44 z Liberce podplukovník Alois Štrobl. Tento voják začal kolem sebe shromažďovat své bývalé vojáky z aktivní služby a také záložníky. Po opuštění Liberce a částečné demobilizaci našel umístění v Železném Brodě třetí prapor 44. pěšího pluku v době od 22. října do 5. prosince 1938.¹¹⁹

V Semilech navázal podplukovník Alois Štrobl spojení s bývalým štábním kapitánem Františkem Hyškou, kterého pověřil vybudováním ilegálního odbojového hnutí v semilském okrese, kam patřil i Železný Brod. Hyška se v Železném Brodě obrátil na své dobré známé z vojenského prostředí a ze Sokola. Byli to učitel a nadporučík v záloze František Fól a obchodník se sklem Karel Kotrba.¹²⁰ Je třeba zmínit, že Karel Kotrba díky svým kontaktům v Praze a v Semilech získal napojení na pražské vedení *Obrany národa* a generála Bílého i na *Politické ústředí* a *Petiční výbor věrni zůstaneme*.¹²¹ František Fól a Karel Kotrba doporučili Františku Hyškovi další spolehlivé muže. Jednalo se o obchodníka s elektro a radio součástkami Josefa Matěchu, městského zaměstnance Josefa Klingra a úředníka Františka Kotrbu. Tato odbojová „pětka“ vytvořila v dubnu 1939 základ ilegální odbojové organizace na Železnobrodsku.¹²² Všechny její členy spojovala sokolská výchova a vojenská minulost. Na počátku tak byl odboj organizován čistě vojensky a stal se součástí *Obrany národa*.¹²³

Nezávisle na sobě téměř současně vzniklo v Železném Brodě druhé centrum odbojového hnutí organizované členy Komunistické strany Československa, která po událostech z podzimu roku 1938 získala pro rozhodný postoj k obraně státu velkou popularitu mezi všemi vrstvami obyvatel. Komunistická strana přešla do ilegality již

¹¹⁹ P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 64.

¹²⁰ SOkA Semily, *Votoček Václav*, Přehledy a materiály k období okupace a povstání 1945, inv. č. 67, sign. VI/1, kart. 17.

¹²¹ Činnost PVVZ a PÚ se na Železnobrodsku nijak výrazně neprojevila. Zde skutečně působila pouze Obrana národa a KSČ, nebo Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 42. nebo Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české 1938–1945*, sv. 1, Praha, Paseka, 2006, s. 256–277.

¹²² František SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, in.: Beseda, roč. 3, č. 10, 1945/1946, s. 168.

¹²³ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české 1938–1945*, sv. 1, s. 257–258, nebo Karel VESELÝ-ŠTAINER, *Cestou národního odboje. Bojový vývoj domácího odbojového hnutí v letech 1938–1945*, Praha 1947, s. 25–31.

na podzim roku 1938 a začala s protifašistickou agitací. První odbojovou skupinu členů ilegální KSČ vybudoval po zřízení Protektorátu Čechy a Morava v Železném Brodě Jan Jun.

Od samého začátku tak na Železnobrodsku působily dvě organizace ilegálního odbojového hnutí. Vojáci a komunisté. Jejich odbojová síť se rozšířila na celé Železnobrodsko a částečně i za jeho hranice.

Ihned po obsazení zbytku republiky a utvoření Protektorátu Čechy a Morava došlo k *Akci Mříže (Aktion Gitter)* okupačního režimu proti odboji.¹²⁴ V rámci této akce gestapo zatklo šest osob německé národnosti uprchlých z Jablonecka po Mnichovu 1938 pro příslušnost ke komunistické straně nebo německé sociální demokracii.

Zatčení byli: Rudolf Endler – zatčen 16. 3. 1939, Adolf Hofman – zatčen 16. 4. 1939, František Maschke – zatčen 17. 3. 1939, Emil Möldner – zatčen roku 1939 – jediný se dočkal roku 1945, Richard Sprenger – zatčen 17. 3. 1939, Erich Schier – zatčen roku 1939.

K činnosti německých komunistů poznamenal městský strážník Oldřich Kolzrt ve svých poznámkách následující: „*Komunistická buňka německých uprchlíků z Jablonecka byla zde velice činná, udržovala spojení se svými domovy, ale také byla sledována různými osobami mající styky s gestapem a jinými institucemi okupantů.*“¹²⁵

Ve stejné době založili němečtí úředníci v prádelně v Železném Brodě organizaci NSDAP. Za členy se přihlásili i někteří Češi i s rodinami, kteří v tom viděli svůj možný prospěch¹²⁶

2.2. Odbojové hnutí od března 1939 do prosince 1941

Za první projev skutečného odboje se stala akce Bohuslava Machačného z Besedic, který již dne 15. března v brzkých ranních hodinách začal v turnovských kasárnách na příkaz podplukovníka Štrobla odvážet důležitý vojenský materiál. Jednalo se o součástky k přijímacím a vysílacím stanicím.

¹²⁴ Jiří FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, Hradec Králové 1975, s. 20–22.

¹²⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

¹²⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, *fond Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

Členové železnobrodské odbojové „pětky“ dostali za úkol organizování dalších bojových skupin v okruhu svých přátel. Josef Matěcha se ujal úkolu zorganizovat odbojová družstva, krycím jménem se jim říkalo „*správkárna*“. Byla tak vytvořena ilegální odbojová družstva v Koberovech, v Líšném, v Záhoří, v Loučkách a na Michovce.

V Líšném sestavil bojové družstvo Stanislav Koucký. Mělo 18 mužů převážně příslušníků Sokola. V Záhoří postavil odbojové družstvo osobně František Fól již v červenci 1939. Díky Bohuslavu Machačnému a učiteli Františku Hořákovi vznikly v Loučkách a na Michovce tři pětičlenná družstva. Josef Klinger si vzal na starost organizaci odboje na Hrubé a Malé Horce, v Jirkově, ve Střevelné a v Horské Kamenici. Kromě toho dostal Josef Klinger pověření k sestavení úderné skupiny pro budoucí nástup do pohraničního území.¹²⁷

Z podnětu železnobrodské „pětky“ se utvořily podzemní odbojové organizace i v dalších obcích Železnobrodsko. Učitel Josef Hubený a Václav Cvrček organizovali odbojové skupiny v Alšovicích, v Huntířově, ve Skuhrově, ve Bzí, v Mukařově, v Těpeřích a na Bratříkově. Na severu Železnobrodsko bývalý poručík čs. armády Bohumil Lhota spolu s učitelem Jaroslavem Čílou organizovali za využití nově založeného *Hasičského spolku* odbojové hnutí v obcích Držkov, Vlastiboř a Zásada.¹²⁸

Tím došlo téměř k dokončení sítě odbojového hnutí v roce 1939. Počet učitelů působících na vedoucích místech nebyl překvapením. František Fól pracoval také jako učitel, a protože agitace probíhala jen v okruhu neblížejších známých tak je pochopitelné, že zapojoval své spolupracovníky ze škol případně ze Sokola.

Železnobrodsko se rozdělilo organizačně na dvě roty označené jako „*továrny*“.¹²⁹ Jedna měla středisko v Železném Brodě a druhá v Zásadě. Jak už bylo dříve uvedeno krycí jméno pro družstvo o pěti mužích znělo „*správkárna*“. Vyšším útvarem se stala „*dílna*“, která měla pět „*správkáren*“ a pět „*dílen*“ tvořilo „*továrnu*“. „*Továrně č. 1*“ v Železném Brodě velel František Fól a „*továrně č. 2*“ v Zásadě Jaroslav Číla z Držkova.

¹²⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 17.

¹²⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1, nebo F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, s. 168, nebo SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 17.

¹²⁹ Oldřich RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, Semily 1985, s. 34.

Všechny armádní složky dostaly stanoveny krycí názvy:

<i>roj – motor</i>	<i>velitel roje – předák</i>
<i>družstvo – správkárna</i>	<i>velitel družstva – dozorce</i>
<i>četa – dílna</i>	<i>velitel čety – mistr</i>
<i>rota – továrna</i>	<i>velitel roty – prokurista</i>
<i>prapor – závod</i>	<i>velitel praporu – ředitel</i>

Tak vznikla v první polovině roku 1939 v Železném Brodě podzemní odbojová organizace, která měla čistě vojenský ráz.¹³⁰

Druhá skupina ilegálního odboje shromážděná kolem příslušníků ilegální KSČ se začala v Železném Brodě tvořit hned po zřízení Protektorátu. Inicioval ji již dříve zmiňovaný člen okresního vedení KSČ Jan Jun. Tříčlenný ilegální okresní výbor působil ve složení Jaroslav Šikola, Jindřich Hujer a Bohuslav Vaněček. Tato organizace podléhala krajskému výboru KSČ v Hradci Králové. Hlavní náplní organizace se stalo rozmnožování letáků na cyklostylu přímo v Železném Brodě na stroji u Bohuslava Vaněčka a jejich následná distribuce. Tisklo se obvykle 400 až 500 letáků, v nichž došlo k povzbuzování víry lidí ve zničení fašismu a výzvám k odporu proti okupantům. Pro upřesnění je třeba zmínit, že vydávání letáků se věnoval i vojenský odboj, jen se tiskly v jiných městech, například v Semilech, v Miletíně nebo v Hořicích. Velkou informační úlohu sehrály kromě letáků ilegální *Rudé Právo* a ilegální časopis *V boj*.¹³¹

V roznášení ilegálních tiskovin vynikali za vojáky Karel Kotrba, který letáky a časopisy rozmnožoval a předával dalším, a za komunisty František Balatka, který ilegální komunistické materiály tajně převážel například k dělnictvu do Mostu v Sudetech. Akce s letáky a časopisy měly důležitost pro další činnosti odboje. Národ se dostal po obsazení Sudet a po následném vzniku Protektorátu Čechy a Morava do hluboké deprese, ze které ho bylo třeba probudit. O to se staraly obě zdejší skupiny odboje. Kromě přípravy bojových jednotek a informování veřejnosti pomocí ilegálního tisku došlo k vytyčení

¹³⁰ *Tamtéž*, s. 35.

¹³¹ Růžena HLUŠIČKOVÁ (ed.), *V boj v severovýchodních Čechách 1939–1940*, (edice ilegálního protifašistického časopisu), Trutnov 2005, s. 7–12, nebo M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 40.

ještě dalších úkolů, například organizování sabotáží a udržování odbojového ducha českého národa. To znamenalo mimo jiné shromažďování zbraní všeho druhu.

Síť vojenského odboje se rozrůstala.¹³² V červnu 1939 se do vojenského hnutí zapojil úředník spořitelny v Železném Brodě Emil Rybka, který se stal zástupcem velitele. Následující měsíc přibyl městský strážník Oldřich Kolzrt, který se pro znalost místních poměrů stal důležitým členem odbojové organizace v Železném Brodě.¹³³

Josef Matěcha měl kromě budování vojenských družstev na starosti i logistiku odboje. Protože se počítalo s požíváním motocyklů a automobilů, byly zakoupeny pohonné hmoty, které se následně rozdělily do skleněných barelů a ty se zakopaly v okolí Železného Brodu. Za zmínku stojí, že většinu těchto pohonných hmot použili odbojáři při revolučních dnech roku 1945. Sám Josef Matěcha k tomu poznamenává: „*Jako obsluhovač benzinového čerpadla jsem měl možnost odčerpat větší množství benzínu. Bylo to 1000 litrů, který byly v sudech a skleněných barelech zakopány na různých místech pro okamžitou naši potřebu. Bylo to na Brodci, u Hrubé Horky a v Držkově. Tento benzin byl zachován až do revoluce a použit až na dva sudy z Držkova. Učitel Číla pověřil jednoho dopravce z Držkova, který byl zapojen, aby jej u sebe schoval. Ten jej ve válce sešmelil.*“¹³⁴

Oldřich Kolzrt se zmiňuje ve svých poznámkách o zajímavé akci v létě roku 1939. Vedení vojenského odboje vyhlásilo pohotovost nebo spíše cvičení odbojových pracovníků. Všem odbojovým organizacím v okolí nařídili, aby se v určenou hodinu dostavili na určené místo, které bylo pro každou skupinu jiné. Velitelé se potom přesvědčovali o splnění úkolu. Úkol beze zbytku všichni řádně splnili, i když o jeho smysluplnosti s ohledem na hrozící rizika pochybovali.¹³⁵

Po přeložení Františka Fóla ze Železného Brodu do Lázní Běláhoř na konci roku 1939 získal pověření k velení celého Železnobrodského další učitel Josef Hubený.¹³⁶

Zklamáním se pro odbojáře stalo podepsání smlouvy o neutočení mezi Sovětským svazem a Německem z druhé poloviny roku 1939 a z toho pramenící částečné utlumení

¹³² O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 33.

¹³³ F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, s. 171.

¹³⁴ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Osobní archiv pana J. MAŠKA.

¹³⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

¹³⁶ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 33.

komunistického odboje řízeného z Moskvy. Co v té době většinu všech odbojářů iritovalo byl postoj SSSR k Německu. Tento postoj prezentovalo prohlášení vedení SSSR na konci roku 1939 v následujícím znění: „*Dějinný význam cesty soudruha Molotova do Berlína tkví v tom, že se jím na podkladě pokračování přátelských vztahů mezi Německem a Sovětským svazem maří plány Spojených států na rozšíření války a její obrácení směrem na východ. SSSR bude nadále využívat rozporů mezi imperialisty pro zesílení svého vlastního postavení a bude střežit příchod chvíle, vhodné pro rozražení kapitalistického obklíčení. SSSR na podkladě své mírové politiky získává stále větší sympatie u všech národů, zejména též u pracujícího lidu velkého národa německého.*“¹³⁷ SSSR navíc uznal Slovenský štát, navázal s ním diplomatické styky a uzavřel československé velvyslanectví v Moskvě.¹³⁸

Následujícího roku 1940 německá armáda dosahovala řady vojenských úspěchů a Třetí říše se stále rozmáhala. Padla i Francie a zůstala jen Anglie, která ale byla v ohrožení a vlastně zůstala v Evropě sama.

Příslušníci železnobrodských odbojových skupin pokračovali ve své činnosti v podobě psaní letáků a motivace obyvatelstva.

I přes slabší podporu z ústředí se odbojová organizace rozrůstala a v roce 1940 počet členů stoupl až na sto. Na jaře 1940 v Liebigově přádelně vznikla komunistická odbojová buňka s vedoucím Františkem Kvapilem, která měla 13 členů. Tato buňka prováděla drobné ale důležité sabotáže a také rozšiřovala letáky a ilegální *Rudé Právo*. Stala se tak nedílnou součástí celé organizace KSČ v Železném Brodě. Celý železnobrodský obvod se rozdělil z důvodu většího utajení na tři části, jejichž vedení se ujali členové původního tříčlenného okresního výboru KSČ.¹³⁹

I. část – Železný Brod (město, nádraží, přádelna), Koberovy, Vráta a Michovka

II. část – západ a jih okresu, Splzov, Huntířov, Skuhrov, Mukařov, Veselí, Bzí a Pelechov

III. část – sever a východ okresu, Chlístov, Těpeře, Alšovice, Bratříkov, Radčice, Jílové, Vlastiboř, Jirkov a Horská Kamenice

¹³⁷ Edvard BENEŠ, *Paměti*, Praha 1948, s. 214–215.

¹³⁸ Vojtěch MENCL, *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*, Praha 1990, s. 169.

¹³⁹ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 25–26.

Na konci května 1940 doznala odbojová činnost velkého množství změn a rok 1940 se stal důležitým mezníkem v odbojové činnosti. Ilegální skupina KSČ i hnutí vojenského odboje postihlo zatýkání v důsledku nedodržování pravidel konspirace.¹⁴⁰

Při distribuci ilegálního časopisu *V boj* došlo k jeho zachycení gestapem v semilském okrese.¹⁴¹ Prostřednictvím výslechů se gestapo dostalo na stopu Františka Hyšky, který byl již zmiňován při budování vojenské sítě na Semilsku v roce 1939 pod vedením pplk. Aloise Štrobla.¹⁴²

František Hyška se zachránil útekem a do květnového povstání 1945 se skrýval v ilegality.¹⁴³ Gestapo zatklo jeho manželku a po ní přišli na řadu další včetně pplk. Aloise Štrobla, ten ještě stihl zajistit likvidaci písemného materiálu a předal velení vojenské organizace semilského okresu Josefu Zemanovi.¹⁴⁴ Ten zůstal bohužel osamocen, protože zatčením pplk. Štrobla byla organizace vyšším velením odboje považována za zlikvidovanou.¹⁴⁵ **Takto ztratil železnobrodský odboj spojení s vojenskou složkou a ilegální odboj na Železnobrodsku se později vyvíjel naprosto samostatně.**

V Železném Brodě neušli zatčení členové vojenského odboje Karel Kotrba a Josef Hubený. K zatýkání odbojových pracovníků komunistické skupiny na Železnobrodsku došlo v rámci akce gestapa proti prvnímu ústřednímu výboru KSČ na přelomu roku 1940 a 1941. Do rukou gestapa padl v září 1940 Otakar Mastník, Filomén Daniček, a hlavně Bohuslav Vaněček. V listopadu 1940 poté gestapo zatklo Jindřicha Hujera, Jaroslava Šikolu a Josefa Fierlingera.¹⁴⁶ K zatčení Jindřicha Hujera dodal s hořkostí Oldřich Kolzrt: *„Jindřich Hujer mi asi 14 dní předem oznámil, že čeká zatčení a byl již o tom varován, jeho jméno bylo prozrazeno. Přemlouval jsem jej, aby se skryl, že se budeme starati o jeho zásobování o rodinu. Nejdříve souhlasil, ale asi po týdně mi sdělil, že neutěče z toho důvodu, že by to odnesla jeho rodina. Po několika dnech po telefonickém rozhovoru s četnickou stanicí byl Hujer v dílně zatčen a odvezen. Jindřich Hujer měl sjednáno se svými spoludělníky, že budou přispívat jeho rodinně takovým obnosem,*

¹⁴⁰ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 38.

¹⁴¹ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 52.

¹⁴² V. HYŠKA, *Osobní vzpomínky na odboj na Semilsku, život v ilegality a na zatčení a věznění I. 4. 1939–11. 5. 1945*, s. 33.

¹⁴³ SOKA Semily, *Votoček Václav*, Přehledy a materiály k období okupace a povstání 1945, inv. č. 67, sign. VI/1, kart. 17.

¹⁴⁴ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 26.

¹⁴⁵ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 50.

¹⁴⁶ *Tamtéž*, s. 42.

aby se rovnal týdenní výplatě. Činilo to asi 8 K týdně na osobu. Velká část zaměstnanců odmítla. (...) Někteří to odůvodňovali vysokými tresty, které Němci vyměřují za každé podporování rodin zatčených. „¹⁴⁷

V souvislosti s podporováním rodin zatčených je třeba zmínit železnobrodské *Národní souručenství*.¹⁴⁸ Mnoho spolupracovníků odboje se stalo čelnými tvářemi NS na Železnobrodsku. Například Rudolf Řepka, Josef Nejedlo, Oldřich Kolzrt nebo František Klápště.¹⁴⁹ Nejdříve cílili pouze na sociálně slabé a později již na všechny rodiny zatčených. Vše se skrývalo pod oficiální *Národní pomoc*.¹⁵⁰ Do roku 1945 dosáhla tato ilegální sociální činnost statisícových částek. Kromě toho mnoho osobností přispívalo postiženým soukromě.¹⁵¹

Celkem došlo na Železnobrodsku v rámci akce gestapa k zatčení 42 osob včetně dvou žen. Byla to první akce gestapa na Železnobrodsku, která výrazně ochromila odbojovou činnost v železnobrodském okrese. Uvěznění Karla Kotrby vedlo k výraznému zásahu do odbojové činnosti, která tak zůstala bez zpravodajského propojení odbojových skupin na Železnobrodsku.¹⁵² V roce 1940 se zapojil do železnobrodského vojenského odboje i bývalý major ruských legií Rudolf Hásek, sklářský exportér, který se po záboru Jablonce nad Nisou v roce 1938 přestěhoval do Železného Brodu. Jako nejvyššího a nejzkušenějšího důstojníka v záloze si ho vojenský odboj v Železném Brodě vyhlédl pro funkci vojenského velitele Železnobrodského pro případ otevřeného povstání. Vzhledem k legionářské minulosti Háaska se předpokládalo jeho sledování Němci, proto se aktivně nezapojoval do odbojových akcí. To se ukázalo jako prozíravé a později ho ušetřilo zatčení. Několikrát však musel podstoupit výslech na gestapu.

Mezinárodní politická situace byla ještě v roce 1941 poměrně nejasná. Německo pokračovalo ve svých výbojích a zdálo se, že směřuje k absolutnímu vítězství. Západní Evropa byla kromě Anglie a několika neutrálních území již v područí Německa

¹⁴⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

¹⁴⁸ Národní souručenství vzniklo dne 23. března jako jediné povolené politické hnutí sloučením Strany národní jednoty a Národní strany práce. Předsedou se stal Adolf Hrubý. Více o tom J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české 1938–1945*, Sv. 1, s. 209–221.

¹⁴⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, *fond Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*, kart. 8.

¹⁵⁰ *Tamtéž*, kart. 3.

¹⁵¹ F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, s. 172.

¹⁵² *Tamtéž*.

a pro Sovětský svaz stále ještě platila smlouva o neútočení, kterou podepsal s Německem v srpnu 1939.

Noc z 21. na 22. června 1941 však přinesla posun v událostech. Bez vypovězení války, bez vypovězení smlouvy o neútočení zahájilo Německo útok na Sovětský svaz. Tento akt přinesl oživení v odboji i na Železnobrodsku.

Po velkém zatýkání v roce 1940 gestapo ochromilo odbojovou činnost, ale události na Východě v roce 1941 tuto činnost následně výrazně povzbudily a posílily jak po stránce vojenské, tak politické a organizační.

Na začátku roku 1941 ještě pokračovala v Železném Brodě vlna zatýkání. 19. února 1941 provedli nacisté v Liebigově přádelně zatčení skupiny komunistů z buňky vzniklé na jaře 1940. V jejich síti skončili Jan Hádek, a především František Balatka. Toho po několika týdnech, díky přimluvám manželů Klápšťových na jičínském gestapu, propustili, naopak Jana Hádku odsoudil soud za protiněmeckou činnost na tři roky vězení. Jméno Markéty a Františka Klápšťových se často opakuje v záznamech o odbojové činnosti na Železnobrodsku. Vždy šlo o intervence ve prospěch zatčených nebo pronásledovaných osob. Je s podivem, co vše dokázali svými styky a prosbami na německých úřadech docílit.

Klápšťovi měli prosperující sklářskou výrobu, a Markéta Klápšťová, přestože Němka, byla v české společnosti oblíbena. Okresní hejtman v Semilech Dr. Schiepek, kterého po válce drželi ve vazbě vyšetřující komise ONV Semily o Klápšťové do protokolu prohlásil: „*Paní Klápšťovou jsem poznal jako řádnou ženu, která neměla nacistické smýšlení. U místního vedoucího NSDAP Horáčka ze Železného Brodu byla zapsána jako „černá ovce“, protože nenavštěvovala žádné projevy a schůze strany nebo místních Němců*“.¹⁵³ Postupně manželé Klápšťovi zaujali význačné postavení ve veřejném životě. František Klápšť působil v několika spolcích, stal se předsedou mysliveckého spolku a členem sklářského odboru na okrese. Jeho manželka aktivně pracovala v ženském spolku Vesna a ČČK.

Klápšťovi na počátku okupace zřejmě netušili, že se stanou součástí mnoha událostí spojených se záchranou českých lidí ze zcela jisté perzekuce nebo dokonce záhuby. V roce 1939 byli obyčejnými obchodníky se sklářskými výrobky bez jakéhokoli

¹⁵³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Opis protokolu z 23. 9. 1945 s bývalým okresním hejtmanem Dr. Schiepekem o činnosti Klápšťových, nezpracovaný kart.

politického vlivu na kohokoli. Starali se o rozvoj vlastního podniku, ve kterém dávali práci 120 českým sklářům. Už v té době zajištěním dostatečného množství důležitých zakázek ochránili mnoho zaměstnanců i jejich rodinných příslušníků před totálním nasazením. Tomu, že se stali zachránci pro mnoho českých obyvatel pomohla vlastně náhoda a lovecká vášeň.

V dubnu 1941 potkal František Klápště v Jičíně svého přítele a železnobrodského rodáka Jindřich Tomše, který působil v Jičíně u české kriminální policie. Oba měli zálibu v myslivosti, na kterou přišla během hovoru řeč. Klápště byl nájemcem honitby na Železnobrodsku a Jindřich Tomše pozval na lov tetřívků. Ve chvíli, kdy si to domlouvali, připojil se k nim člen jičínské služebny gestapa Wurnig, který Tomše znal a Klápštěho Wurnigovi představil a nezapomněl Klápštěmu zdůraznit, že Wurnig je pracovník gestapa a nyní již v němčině vypověděli Wurnigovi obsah jejich řeči vedené předtím v němčině. Událost měla později překvapující pokračování. 26. dubna 1941 zazvonil u Klápšťů telefon. Volali četníci z místní stanice s dotazem, zda nepozval někoho na lov tetřívků, že jsou tam pánové z Jičina. Klápště si vzpomněl na rozhovor s Tomšem a potvrdil pozvání na lov. Za chvíli již u Klápšťů vystupují z automobilu komisař Kroupa, četnický kapitán Kopecký a komisaři gestapa Wurnig a Jahn.

Sám komisař Wurnig později ve vězení událost popsal následovně: *„Als ehemaliger Stapobeamter der Aussendienststelle Jitschin, gebe ich folgende Erklärung über die Familie Klápště wurde mir im Jahre 1941 durch tschech. Kriminalbeamten Tomeš in Jitschin am Marktplatz vorgestellt. Das kurze Gespräch wurde damals ausschliesslich jagdlichen Belangen gewidmet. Es war kurz vor Beginn der Birkhahnjagd. Herr Klápště hat auf meine Bitte hin, mir einem Birkhahnabschuss versprochen. Ende April 1941 war ich dann zum erstenmal in der Wohnung der Fam. Klápště. Es waren damals ausser mir, noch folgende Herrn zur Birkhahnjagd dost erschienen. Jahn Stapobeamter, Václav Kopecký gendarmerie major, Fr. Kroupa Bezirskbeamter.*¹⁵⁴

¹⁵⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Opis vysvětlení z 26. 8. 1947 s bývalým důstojníkem gestapa Rudolfem Wurnigem o činnosti Klápšťových, nezpracovaný kart. Český překlad textu: *Jako bývalý důstojník Stapo venkovská služebna Jičín, podávám následující prohlášení o rodině Klápště, které mi v roce 1941 představil český kriminální komisař Tomeš v Jičíně na náměstí. Krátký rozhovor tehdy věnovali výhradně mysliveckým záležitostem. Stalo se to těsně před zahájením honu na tetřívka. Na mé přání pan Klápště přislíbil zastřelení tetřívka. Koncem dubna 1941 jsem poprvé navštívil Klápšťovi v jejich bytě. V té době se na lovu tetřívka objevili kromě mě i následující pánové. Jahn důstojník Stapo, Václav Kopecký četnický major, okresní důstojník Fr. Kroupa.*

Klápšťovi, překvapeni nečekanou návštěvou, ihned povolali dalšího nájemce a člena loveckého spolku Jaroslava Hamáčka. Museli s nezvanými hosty posedět a potom v časných ranních hodinách vyrazit na lov tetřívků. Návštěvy se staly častějšími a Klápšťovi je nesli nelibě. Na druhou stranu si již při první návštěvě všimli, že se dá s příslušníky gestapa trochu promluvit a případně něco vyzvědět. Opilý komisař Kroupa prozradil, že se bude v Brodě zatýkat. Mělo jít o zatčení účastníků tajných oslav vstupu Jugoslávie do války proti Německu dne 27. 3. 1941. Shodou okolností šlo i o Jaroslava Hamáčka, který gestapáky doprovázel na lovu tetřívků. Všichni aktéři oslavy dostali včas varování a společně domluveným zástupným důvodem oslavy tak přešli svému zatčení. A tak začala činnost Klápšťových ve prospěch železnobrodských občanů a místního odboje.

V září 1941 se po těchto akcích gestapa rozhodli železnobrodští odbojáři v čele s Josefem Matěchou, Josefem Klingrem a Františkem Balatkou ukončit spolupráci s organizacemi odboje mimo železnobrodský region. Byl totiž předpoklad jejich infiltrace konfidenty.¹⁵⁵

V té době působil jako hlavní organizátor odbojové činnosti ve vojenské složce učitel Josef Hubený ze Bzí, který spolupracoval s učiteli Františkem Hořákem z Louček a Rudolfem Řepkou ze Smrčí. Dochází tak k přestěhování centra odboje mimo město Železný Brod. Oblasti těchto organizátorů vojenského odboje tak došly rozdělení podle bydliště. Josef Hubený měl na starost severní část Železnobrodsku, František Hořák západní a Rudolf Řepka část východní. Spojení mezi nimi udržoval Bohuslav Machačný z Besedíc. Zpravodajskou činnost převzal spolehlivý Josef Matěcha.

V listopadu 1941 zatkl a vyšetřovalo gestapo pro ukrývání zbraní Josefa Klingera z Hrubé Horky. Pro nedostatek důkazů ho ale propustili. Později Josef Klinger vzpomínal, že tehdy skutečně měl doma ukryté zbraně i náboje.¹⁵⁶

Období roku 1941 znamenalo oproti předchozímu období útlum v odbojovém hnutí. Šlo však o logické vyústění situace, když došlo k zatčení a věznění mnoha pracovníků odboje. Nějaký čas potom trvalo, než se povedlo prověřit a následně zapracovat nové spolupracovníky ochotných zapojit se do odboje.

¹⁵⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 23.

¹⁵⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

2.3. Odbojové hnutí od ledna 1942 do prosince 1943

Rok 1942 pokračoval ve znamení ukrývání prozrazených odbojářů před zatčením. To souviselo i s důsledky atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. O pomoc s ukrýváním se velmi zasloužil pracovník městského úřadu v Železném Brodě bývalý městský strážník Oldřich Kolzrt. Dokázal utajit v Železném Brodě pobyt 42 osob, které nemohly být oficiálně přihlášeny. Také v okolních obcích odbojáři ukrývali několik uprchlíků. Pro přechovávání osob jich několik skončilo po zatčení ve vazbě a vězení. Mezi organizátory patřil i František Hořák. Organizoval například útěk a následný úkryt Jaroslava Petery z Turnova po odhalení turnovské organizace vojenského odboje, při kterém gestapo zatkló většinu členů.

Železnobrodští odbojáři se také stali pomocníky doc. Vladimíra Krajiny, posledního významného představitele ÚVODu.¹⁵⁷ Ten se předtím ukrýval na Turnovsku v Kacanovech.¹⁵⁸ K tomu Krajina po svém útěku z Kacanov poznamenává: „*Ještě 20. srpna kolem jedné hodiny odpoledne jsem dorazil do Kostelních Louček. Za řídicím učitelem Františkem Hořákem, odbojářem PÚ, ON i PVVZ, jsem šel na jisto. Manželé Hořákově mi nabídli vlastní byt. Zdálo se to být lákavým ale nebezpečným. Pohodlí ve skutečných peřinách jsem přijal pouze na jedinou noc.*“¹⁵⁹ Skutečně druhý den doc. Krajina odešel prostřednictvím Františka Hořáka do Železného Brodu k Josefu Matěchovi. Ten ve svých vzpomínkách napsal: „*Jednoho dne kvečeru přišel ke mně řídicí Hořáka a žádal mě, zda bych mohl ukrýt odbojového pracovníka, kterému je gestapo v patách. Protože jsem se v odbojových věcech stýkal s Hořákem, řekl mi, o koho jde a co se stalo v Kacanovech. Svolil jsem, že tak učiním, ale jen za podmínky, že mimo Hořáka a mé manželky nikdo nebude do pobytu Krajiny u mne zasvěcen, protože nešlo jen o mne a mou rodinu, ale o všechno, co bylo s mou odbojovou činností spojeno. Sjednal jsem s Hořákem, že Krajinu převezmu téhož dne večer v 11 hodin večer za Dlouhým pod sokolským lyžařským můstkem a že mně bude předán jako bratr Jan, českobratrský kněz. To bylo pro uklidnění Krajiny, že mně není známo jeho jméno.*“¹⁶⁰

¹⁵⁷ K. VESELÝ-ŠTAINER, *Cestou národního odboje. Bojový vývoj domácího odbojového hnutí v letech 1938–1945*, s. 25–31, nebo Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 94.

¹⁵⁸ Vladimír KRAJINA, *Vysoká hra: vzpomínky*, Praha 2004, s. 104.

¹⁵⁹ *Tamtéž*, s. 104.

¹⁶⁰ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Osobní archiv pana J. MAŠKA.

Docent Krajina událost popisuje ve svých vzpomínkách situaci trochu jinak: „Dopoledne 21. 8. jsme se s Hořákem vypravili do Železného Brodu k jeho dobrému známému Josefu Matěchovi. Tento obchodník a bývalý sklář mě ubytoval na půdě s čerstvým senem. Unaven po včerejšku jsem bez jídla ještě v Hořákově přítomnosti klesl do vonící hromady a usnul.“¹⁶¹ Krajina poté informoval Matěchu o tom, že ilegální vysílání do zahraničí bylo prozrazeno a vysílačky gestapem zlikvidovány. Matěcha se nabídl, že jako radioopravář může být v tomto nápomocen. Toho také na přelomu roku 1942 a 1943 doc. Krajina využil.¹⁶² Matěcha k tomu ve svých poznámkách napsal: „Krajina věděl, že pracuji v odboji, ale nikdy ne s kým, kde a jak. Nikdy nedostal ode mne nic napsaného a neslyšel ode mne žádné jméno. Slíbil jsem mu, až bude potřeba, a budeme mít čím, že jsem schopen jako vojenský radiomechanik vysílačku opravit, ale i v případě potřeby vysílat.“¹⁶³

Poté, co gestapo zatkl Jaroslava Noska z Jirkova a Ladislava Sochora ze Střevelné, přešel 12. září 1942 do ilegality Josef Klinger. Bylo to nutné, protože Klinger se měl stát dalším v řetězu zatýkání. Takto zatýkání u obou výše jmenovaných skončilo. První místo, kde se Josef Klinger ukryl, poskytl dům Josefa Matěchy.¹⁶⁴ Josef Matěcha sjednal s Františkem Hořákem odchod doc. Krajiny ze Železného Brodu. Matěcha odvedl Krajinu jako turistu pod Kozákov a tam ho předal Hořákovi, se kterým šel do nového úkrytu ve Veselé u Rovenska pod Troskami.¹⁶⁵

Později, v říjnu 1942 seskočili u Rožďalovic členové parašutistické skupiny „Antimony“.¹⁶⁶ Josef Matěcha s nimi prostřednictvím Františka Hořáka navázal spojení. Měli poškozenou vysílačku, kterou potřebovala nutně opravit. Vysílačku dopravili

¹⁶¹ V. KRAJINA, *Vysoká hra: vzpomínky*, s.104–105.

¹⁶² *Tamtéž*, s.107–108.

¹⁶³ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Osobní archiv pana J. MAŠKA.

¹⁶⁴ F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, s. 172.

¹⁶⁵ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Osobní archiv pana J. MAŠKA.

¹⁶⁶ Zpravodajská skupina *Antimony*, tvořená velitelem npor. Františkem Závorkou (krycí jméno Sokol nebo Zeman), jeho pomocníkem, šifrantem a v případě nouze též telegrafistou čet. Stanislavem Srazilem (krycí jméno Skála), a hlavním radistou svob. Lubomírem Jasínkem (krycí jméno Čárka nebo Janda). Jejich úkolem bylo opět navázat spojení s Londýnem a najít představitele domácího odboje především doc. Vladimíra Krajinu (krycí jméno Buk nebo Šíp). Dalším úkolem bylo zajištění náhradních dílů pro odbojové vysílačky, jednu vysílačku novou a finanční hotovost. Více Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 42, nebo V. KRAJINA, J. DOLEŽAL, ed. *Vysoká hra: vzpomínky*, s.106.

k Josefu Matěchovi z Rovenska do Železného Brodu.¹⁶⁷ Matěcha vysílačku opravil a připravil k vysílání. Vysílačka dostala jméno *Barbora*.¹⁶⁸ Velitel parašutistů nadporučík František Zázvorka, později našel u Matěchy úkryt. Druhý ze skupiny Luboš Jasínek se ukrýval na Frýdštejně. Skupina měnila střídavě vždy po dvou dnech místo vysílání. Střídal se Železný Brod, Rovensko pod Troskami a Frýdštejn. Pomáhal jim i Josef Klinger vycvičený jako vojenský radiotelegrafista. Vysílalo se a přijímalo vždy od půlnoci do tří hodin ráno. Jako spojka pracoval Bohuslav Machačný, který získával zprávy pro ilegální vysílání.¹⁶⁹ Zprávy se týkaly pohybů vojenských transportů, umístění ubikací německých vojsk v okolí. Tyto zprávy dodával Františku Hořákovi a doc. Krajinovi. Ten je potom sestavoval a šifroval. Naopak přijaté zprávy dešifroval a předával odbojovým pracovníkům.

Na konci roku 1942 se podařilo Janu Junovi vybudovat novou komunistickou odbojovou skupinu umístěnou u Josefa Kryla v Koberovech. Získali také opět spojení s krajským ústředím KSČ v Hradci Králové. Skupina se postupně úspěšně rozrostla až na 30 členů a dostala za úkol ukrýt několik hledaných osob.

Zásobování osob, které uprchly před gestapem a skrývaly se nebo podpora rodin, v nichž některého člena zatkl gestapo, nebo byl uvězněn či dokonce popraven, dosáhly v roce 1943 velkých rozměrů. Věnoval se jim zejména Josef Matěcha s přičiněním Josefa Klingra, který se již v té době skrýval v ilegalitě. Finančně činnost podporoval Josef Nejedlo podnikatel z Pelechova. Ten také účinně pomáhal s Markétou Klápšťovou při intervencích za propuštění českých lidí z věznic a koncentračních táborů.

V období heydrichiády v roce 1942, kdy platilo stanné právo, měli hodně práce s intervencemi ve prospěch zatčených právě manželé Klápšťovi. Obdivuhodný úspěch se jim zdařil při záchraně Dr. Josefa Plíhala. Ten unikl popravě, a dokonce i možnému vězení. Plíhal k tomu následně napsal: „*Když jsem byl počátkem července 1942 gestapem zatčen, obrátila se moje manželka na paní Klápšťovou se žádostí o pomoc. Paní Klápšťová se své strany naprosto nezištně podnikla řadu zákroků, které vedly ke zlepšení mého postavení, a nakonec k propuštění, ačkoliv podle prohlášení gestapa jsem měl být*

¹⁶⁷ Antonín TICHÝ, *Nás živé nedostanou, Historie parašutistické skupiny Antimony*, 1. vyd. Liberec: Severočeské nakladatelství, 1969, s. 154.

¹⁶⁸ V. KRAJINA, *Vysoká hra: vzpomínky*, s. 108, nebo Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 42.

¹⁶⁹ A. TICHÝ, *Nás živé nedostanou, Historie parašutistické skupiny Antimony*, s. 154.

*popraven, a když mne nedostali ve stanném právu, dán do koncentračního tábora.*¹⁷⁰

Dalšími osvobozenými v roce 1942 byl sklář Václav Drda ml. z Jirkova, za něhož Klápšťovi orodovali u komisaře Jahna, železnobrodský lékař MUDr. Maxmilián Kaiser podezřelý ze židomilství, a také major československých legií Rudolf Hásek, kterému pomohla Markéta Klápšťová. Hásek se později stal vojenským velitelem revolučního hnutí na Železnobrodsku v květnových dnech roku 1945.

Leden 1943 znamenal transport osob židovského původu z Železného Brodu přes Mladou Boleslav do Terezína, kam dorazili 16. ledna 1943. V registraci židů v Železném Brodě z podzimu 1941 bylo 52 osob včetně dětí.¹⁷¹ Emigrací se transportu vyhnulo pouze osm z nich.

V lednu 1943 došlo k prozrazení skupiny parašutistů „*Antimony*“. Parašutisty, kteří s pomocí Josefa Matěchy a Josefa Klingra navázali pomocí vysílačky *Barbora* styk s londýnským ústředím, vypátralo gestapo a oni, než aby se vzdali raději se otrávil. Vyhnuli se tak situaci, kdyby je mučili a nutili k doznání.¹⁷² Josef Matěcha měl za úkol varovat doc. Krajinu a Františka Hořáka. To beze zbytku splnil. Bohužel došlo k zatčení učitele Karla Hlaváčka z Veselého, u něhož se doc. Krajina a parašutisté z *Antimony* také skrývali.¹⁷³ V pátek 29. ledna 1943 se náhle objevil v Loučkách učitel Hlaváček a oznámil Františku Hořákovi, že Loučky byly obklíčeny gestapem. Dále mu řekl, že je nutné, aby se doc. Krajina přihlásil gestapu. Gestapo vyhlásilo ultimátum, podle kterého se musí Krajina do tří dnů přihlásit jinak budou Loučky, Veselá a Rovensko srovnány se zemí.¹⁷⁴ Krajina to však odmítl, učitele Hořáka potom gestapo odvezlo do Turnova, kde se pokusil o útěk, při kterém ho postřelili pronásledovatelé. Hořák následně spáchal na jičínském gestapu sebevraždu.¹⁷⁵

Následkem prozrazení parašutistů ze skupiny *Antimony* v Rovensku pod Troskami, došlo k zatčení i elektrotechnika Josefa Matěchy. Zatčení provedlo jičínské gestapo na příkaz pražské ústředny gestapa. Byl podezřelý z ukrývání doc. Krajiny, styku s parašutisty a z obsluhy vysílačky. Každý skutek sám znamenal trest smrti.

¹⁷⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Úředně ověřené potvrzení z 9. 6. 1945 Dr. Josefa Plíhala o činnosti Klápšťových, nezpracovaný kart.

¹⁷¹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

¹⁷² Více o výsadbě *Antimony* A. TICHÝ, *Nás živé nedostanou, Historie parašutistické skupiny Antimony*.

¹⁷³ V. KRAJINA, *Vysoká hra: vzpomínky*, s.116–117.

¹⁷⁴ A. TICHÝ, *Nás živé nedostanou, Historie parašutistické skupiny Antimony*, s. 202.

¹⁷⁵ *Tamtéž*, s. 203.

Josef Matěcha ve svých poznámkách k odboji popsal další události následovně: „Po tom všem, co se stalo v Loučkách odjel jsem večer s Bohoušem Machačným na Malou Skálu a potom jsme šli pěšky na Frýdštejn varovat Teplíka. Pak jsme šli s Bohoušem zpět na Malou Skálu. Bohouš šel domů do Besedic, já vlakem v 11 hodin do Brodu. Vagon byl prázdný, jen ke mně přisedli od nás z Brodce Vaněčková a zedník Kmínek ze Železného Brodu. Mluvili jsme o posledních událostech v Loučkách. Jaké asi muselo být jejich překvapení, když se druhého dne dozvěděli, že mne téže noci zatkl gestapo! I oni měli ilegální schůzku v Zaborčí nad Křížkami.¹⁷⁶

Přišel jsem domů utrmácen a o půlnoci byl dům obklíčen. Při rámusu na dveře jsem otevřel a dva gestapáci plně ozbrojení vnikli dovnitř. Byl jsem odvezen do auta a odvezen do Kartouz. Následujícího dne jsem byl odvezen autem do Petschkova paláce v Praze.“¹⁷⁷ Josefa Matěchu poté téměř zázračně propustili z vazby díky přímlově Markéty Klápšťové.

Svědectví k tomu podal Josef Maryška, osadní starosta z Brodce: „Po zatčení přišel ke mně časně ráno, když Matěcha byl zatčen v noci, p. František Klápště, že se mu podařilo v noci vyzvědět od člena gestapa, že byl Matěcha zatčen kvůli nějaké tajné vysílače a požádal mne, abych v zájmu Matěchy i jeho rodiny a případných spolupracovníků ihned došel k pí. Matěchové a vyrozuměl ji o tom, proč je její manžel zatčen a upozornil ji, aby všechny součástky, které s vysílací stanicí nebo s Matěchovou činností souvisí, ihned odstranila nebo zničila. To mi sdělil p. Klápště zcela důvěrně s výzvou, abych jinak nikomu nic neříkal, zejména také, že o tom má zprávu ode mne, poněvadž bychom si jinak mohli znemožniti pramen takových důležitých zpráv a sami se vydati v nebezpečí zatčení. Svěřený úkol jsem splnil.“¹⁷⁸ Samotný Josef Matěcha k tomu později dodává: „Ihned po mém zatčení prosila moje manželka paní Krétu Klápšťovou o pomoc a tato nezištně s nevšední ochotou ji slíbila, že udělá všechno, aby mě z toho dostala. Po druhé jsem byl zatčen v roce 1944 a znovu vyvinula paní Kréta takové úsilí o mé vysekání z rukou jičínského gestapa, že těžko mohu o tom vypovídat. Upozorňuji, že po mém prvním propuštění jsem se nikdy s paní Klápšťovou společensky

¹⁷⁶ Vaněčková a Kmínek patřili k ilegální KSČ v Železném Brodě.

¹⁷⁷ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Osobní archiv pana J. MAŠKA.

¹⁷⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Úředně ověřené potvrzení z 22. 9. 1945 Josefa Maryška o činnosti Klápšťových, nezpracovaný kart.

*nestýkal, byl jsem pro ni cizí člověk. Není zapotřebí vypisovati, co pro naši podzemní činnost znamenalo, když někteří mohli dále věnovati se svým svěřeným úkolům, ale co opravdu stojí za zmínku je skutečnost, že paní Kréta Klápšťová byla německé národnosti. V tomto jejím úsilí, dělajíc všechno, co bylo od ní pro naše lidi žádáno bylo něco, co by mnoha našim lidem sloužilo ku cti.“*¹⁷⁹

Se zachráněným Matěchou úzce spolupracoval důležitý železnobrodský odbojový pracovník učitel Rudolf Řepka. Prostřednictvím Josefa Nejedla z Pelechova navázal spojení s paní Klápšťovou a využil její obětavosti k záchraně dalších českých lidí většinou odbojářů z rukou jičínského gestapa. Klápšťovi vynakládaly značné sumy peněz všude tam, kde to mohlo mít úspěch. Měli dvě místa, kam jezdili žádat o pomoc. Nejprve kriminálního radu a člena gestapa Eduarda Fischera až do doby jeho přeložení do Plzně a Dr. Antona Lehnera pozdějšího šéfa jičínského gestapa.¹⁸⁰

Do železnobrodského podzemního hnutí se v roce 1943 zapojilo několik významných místních obyvatel. Například úředník šroubárny Jaroslav Mrklas, který se prostřednictvím Národního souručenství zapojil do sociální pomoci rodinám, které postihlo zatýkání.¹⁸¹ Vladimír Ruml přednosta stanice Železný Brod zajišťoval informace o pohybech německých vojsk po železnici. V činnosti pokračovali Oldřich Kolzrt, František Kotrba a nově se připojili notář MUDr. Valentin Zeman a ředitel školy František Havránek. Finančně podporoval odboj sklářský průmyslník Josef Nejedlo z Pelechova. Reorganizace odbojové organizace po vojenské stránce se ujal bývalý četnický strážmistr Štěpán Louda. Ten převzal velení všech družstev v brodském okrese. Nově se zapojilo do organizace zapojeno i několik komunistů. 12. dubna 1943 došlo k dalšímu zatčení několika osob ze Železnobrodka. Bohužel František Brodský, František Boháč a Josef Kryl následně zemřeli v koncentračním táboře. Františka Valentu při tomto zatýkání velmi vážně postřelilo gestapo.¹⁸² V tomto roce se naopak vrátilo několik příslušníků odboje zatčených v roce 1941. Například budoucí poválečný předseda MNV Karel Žanta, který po návratu z vězení nastoupil do prádelny, kde se stal členem komunistické odbojové skupiny.

¹⁷⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, opis protokolu z 10. 1. 1947 Josefa Matěchy o činnosti Klápšťových, nezpracovaný kart.

¹⁸⁰ Oldřich SLÁDEK, *Zločinná role gestapa*, Praha 1986, s. 402.

¹⁸¹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*, kart. 2.

¹⁸² SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

V roce 1943 se v Železném Brodě začalo s přípravou národních výborů. Na vzniku se podíleli obě zdejší odbojové organizace.¹⁸³ Pokyn k tomu přišel z Londýna a současně i z Moskvy.¹⁸⁴ K přípravným pracím k vytvoření místního národního výboru dostali pověření František Balatka a Oldřich Kolzrt. Okresní národní výbor pro železnobrodský okres připravoval Rudolf Řepka. Politický a vojenský program, který vytyčili komunisté společně s vojáky, obsahoval několik bodů:¹⁸⁵

I. V okamžiku státního převratu zabezpečit železnobrodský soudní okres.

II. Zajistit obsazení pohraničního území na sever a východ od okresu.

III. Zajistit veškerý majetek německého obyvatelstva ve prospěch státu a současně zatknout všechny Němce a kolaboranty.

IV. Přiradit soudní okres k politickému okresu Jablonec se sídlem okresního úřadu v Železném Brodě.

V. vybudování okresu po všech stránkách (školské, zdravotní a vybudování správních odborů)

2.4. Odbojové hnutí od ledna 1944 do dubna 1945 a podmínky pro vznik ozbrojeného povstání

V roce 1944 navázala komunistická odbojová skupina v Železném Brodě vedená Janem Junem opět spojení s okolím prostřednictvím soudruha Kouckého ze Semil. Spolupráce s vojenským odbojem v Železném Brodě, a to především Josefem Matěchou a Štěpánem Loudou pokračovala. Spolupráce se prohlubovala a obě organizace vlastně pracovali společně.

V polovině června 1944 zatkl jičínské gestapo člena vedení vojenského odboje Josefa Hubeného. Toho následně popravili v Terezíně 2. května 1945. Josef Matěcha vzpomínal, jak se Hubený mohl zachránit, ale nedbal varování a začal být velmi neopatrný a pro ostatní nebezpečný: „Hubený v té době odcizoval z titulu svého zaměstnání v obci takové množství potravinových lístků, že bylo nebezpečí prozrazení.

¹⁸³ Nařízení vlády č. 4/1945 Sb., dostupné online, <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-4>, [citováno k 10. 6. 2023].

¹⁸⁴ Podoba výborů se řešila v domácím odboji i v exilu. Levicové strany včetně komunistů prosazovaly model z Moskvy podobný sovětům. Naopak Londýn a exilová vláda měli na mysli roli národních výborů podobnou jako v roce 1918.

¹⁸⁵ F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, s. 174 a 178.

Tomu jsem se snažil zabránit, protože Hubený dostával pro spojky přesně potřebné finanční prostředky. Kromě toho jsme chtěli s Frantou Doležalem stavět v nepřístupných místech bunkry pro uprchlíky, kterých přibývalo. Hubený začal pít, pro spojky vyžadoval stále větší obnosy, v rodině mu to neklapalo. Chtěl na mě sestavení vojenské organizace ve městě a dokonce jména. Tvrdil, že není nebezpečí prozrazení. Nabyli jsme dojmu, že to může být akce řízená gestapem. Hubený se domníval, že už je všechno zralé, že nastala chvíle násilného převratu a přestal být opatrný. To bylo na jaře 1944. Když ode mne ani od Řepky nedostal peníze, přestal s námi pracovat. Aby naše práce nebyla marná, dokonce se uvažovalo i o odstranění Hubeného.¹⁸⁶ Po zatčení Josefa Hubeného, který ztratil pro svůj lehkovážný přístup důvěru i ostatních, došlo k některým organizačním změnám na vedoucích místech vojenské odbojové skupiny. V Železném Brodě dokončoval reorganizaci Štěpán Louda.

V květnu 1944 navázal Ladislav Trdla styk s parašutistickou skupinou „Barium“ ve složení velitel Josef Šandera (Velký Josef), telegrafista Josef Žížka (Malý Josef) a zpravodajec Tomáš Býček (Olda Bílek).¹⁸⁷

Tito parašutisté seskočili v prostoru Hradec Králové dne 3. dubna 1944. Ladislav Trdla se v Turnově setkal s Oldou Bílkem (Tomášem Býčkem). Později dostal Trdla za úkol obstarat plánky, případně součástky německé zbraně V1 a V2, které také skutečně získal.¹⁸⁸ Ladislav Trdla na to vzpomínal: „Od června roku 1944 jsem Tomáše Býčka napojil přímo na odbojovou skupinu Železný Brod. S Býčkem jsme spolupracovali zpravodajsky a organizačně, což vedlo k velké přípravě na rozhodující okamžik k hromadnému vystoupení proti okupantům. Zprávy jsem předával písemně pomocí neznatelného písma. Práce šla plynule až do doby, kdy jsem byl seznámen s jistým Gustavem Židem. Ten po mě požadoval úkol obstarat z továrny Zittwerke v Semilech součástky pro V2, plánek továrny, místo pro shození zbraní a dále seznam spolupracovníků velitelů. Součástky jsem skutečně sehnal, plánek a seznam také. Než došlo k předání, o věci jsme diskutovali se Štěpánem Loudou, že mu předám jen

¹⁸⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 64–65.

¹⁸⁷ Více o výsadku Barium Jiří KOLOUCH, *Barium v sítích gestapa*, in: Pochodeň, roč. 58–59, Hradec Králové 1969–1970, nebo Oldřich SLÁDEK, *Přicházeli z nebe*, Praha 1993, s. 121, nebo Jiří ŠOLC, Jiří, *Bylo málo mužů*, Praha 1991, s. 137–138.

¹⁸⁸ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 60. nebo F. SOCHOR, *Spolupracovníci parašutistické skupiny Barium*, in: Beseda, roč. 3, č. 10, 1945/1946, s. 175. nebo M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 50.

součástky bez plánu a seznamu. Později jsem dostal informaci, že Žid je podezřelý ze styku s gestapem. Tím okamžikem jsem styk přerušil, na což přijel parašutista Býček do Turnova, který mě mé podezření potvrdil.“¹⁸⁹

Dvacátého července 1944 došlo postupně k zatčení Rudolfa Řepky, Josefa Matěchy, Františka Balatky, Jaroslava Kratochvíla a Oldřicha Kolzrta, všichni čelní představitelé odboje na Železnobrodsku. Markéta Klápšťová se pokusila opět orodovat za zatčené v Jičíně, ale tentokrát pro opakovaný prohřešek nechtěl o propuštění zatčených komisař Lehner nic slyšet. U zatčení došlo k „úsměvné“ příhodě. Když se Markéta Klápšťová dozvěděla o zatčení, tak ihned vyrazila za Antonem Lehnerem do Jičína. V té době ještě drželi zatčeného Řepku v Železném Brodě na četnické stanici a Lehner o jeho zatčení nic netušil. Manželka Antona Lehnera, sama Češka, tuto událost popsala následovně: „*O Vás, paní továrníková, se vyjádřil můj muž v případě pánů Řepky a Matěchy, že jste přišla intervenovat po jejich zatčení ještě dřív, než byli dopraveni do Jičína oni sami a že to byl u něho jedinečný případ a všeobecně o Vás říkal, že svého německví jen využíváte ve prospěch Čechů, kteří Vám jsou nade vše, pro Němce že byste neučinila nic, pro ně že jste ztracena. To je pro Vás nejlepší vysvědčení a důkaz pro všechny časy.*“¹⁹⁰

Lehner nechtěl propustit Matěchu ani Řepku, u kterého navíc tušil jeho vedoucí úlohu v železnobrodském odboji. Markétě Klápšťové se to nakonec přeci jen povedlo a navíc zařídila, že s ní později Řepka sám jezdil za Lehnerem přimlouvav se za ostatní.

V říjnu 1944 ještě gestapo zatklo Josefa Zemana, hlavního představitele semilského odboje. Souvislost se zatčením Hubeného se neprokázala. Zatýkáni ustalo a většina zatčených se vrátila z vazby domů.¹⁹¹

Na konci října roku 1944 se konaly dvě schůzky komunistické buňky na Poušti u Železného Brodu. Na nich se vytyčily nové cíle organizace. V listopadu 1944 došlo k první společné schůzce obou odbojových organizací v Železném Brodě ve školní místnosti dívčí školy v radnici. Zde právě došlo k ustanovení budoucího MNV. Schůzky

¹⁸⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Trojan (Trdla) Ladislav – osobní fond Vlastiboř*, Vzpomínky na Barium, kart. 1, s. 1, nebo F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, in: *Beseda*, roč. 3, č. 10, 1945/1946, s. 172, nebo O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 86.

¹⁹⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Úřední opis dopisu Marie Lehnerové, ženy komisaře gestapa Antona Lehnera manželům Klápšťovým z 20. 11. 1945, nezpracovaný kart.

¹⁹¹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 63.

se zúčastnilo 12 zástupců politických směrů jako KSČ, strana sociálně demokratická, strana lidová a strana národně socialistická. Účastníci na schůzce sestavili první návrh na složení revolučního MNV, které se poté následně několikrát změnilo a současně přišel na řadu návrh na organizaci revolučního ONV.

Josef Matěcha v tomto roce opět uvedl do činnosti vysílačku a pokoušel se o navázání spojení s Anglií. To se nakonec setkalo s úspěchem a londýnský rozhlas potvrdil navázání spojení ve vysílání heslem „*Jaromír – báseň 8424*“.

Ještě v říjnu 1944 byl Ladislav Trdla nasazen na odklízovací práce po bombardování v Pardubicích. I přes mnohakilometrovou vzdálenost udržoval stále styk s podzemním hnutím i s *Oldou Bílkem* se kterým se pravidelně scházel v Turnově.¹⁹² Po prozrazení konfidentem gestapa Židem se Tomáš Býček přesunul na sever Čech. Ladislav Trdla mu zařídil úkryt u své tety Jaroslavy Havlasové.¹⁹³ U té se také konaly časté schůzky členů zdejšího odbojového hnutí. Tomáš Býček přijal z pověření Londýna zapojení na skupinu „*Krystal*“, které velel major Karel Cerman.¹⁹⁴ Skupina se stala součástí organizace generála Bláhy, velitele *Politicko-vojenské organizace III – Hradec Králové* a od léta 1944 se podřídl velitelství *Alex*, v jehož čele stál generál František Slunečko.¹⁹⁵ Koncem roku 1944 se objevila v Železném Brodě snaha obnovit vojenskou organizaci podobnou té celorepublikové z roku 1939. Pokusil se o to Jindřich Harapát, který také spolupracoval se skupinou „*Krystal*“. Vzhledem k tomu, že na Železnobrodsku plně fungovala vojenská i politická složka odboje, která pracovala nepřetržitě od roku 1939 s řádně zvoleným vedením v čele s vojenským velitelem majorem Háskem, zůstaly Harapátovi separatistické snahy schválené Londýnem odmítnuty a s majorem Cermanem dohodnuto zachování původních dispozic.¹⁹⁶

Ve stejné době se začíná v oblasti Železnobrodsko a Semilsko formovat skupina kolem podplukovníka Jindřicha Ulmana, která spolupracovala i s KSČ. Bohužel dne 13. června 1944 byl pplk. Ulman zatčen a s ním dalších 16 osob za napomáhání. Zatýkání probíhalo ve Stanovém, Staré Vsi a v Těpeřích u Železného Brodu.¹⁹⁷ Německá

¹⁹² SOKA Jablonec nad Nisou, *Trojan (Trdla) Ladislav – osobní fond Vlastiboř*, Vzpomínky na Barium, kart. 1, s. 1.

¹⁹³ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 60–61.

¹⁹⁴ Karel CERMAN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, in: *Stráž severu* 11.05.1946, roč. 2, č. 109, s. 2.

¹⁹⁵ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 95.

¹⁹⁶ K. CERMAN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 11.05.1946, roč. 2, č. 109, s. 2.

¹⁹⁷ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 63–64.

samospráva připravila ve Vysokém nad Jizerou dne 15. června 1944 proces pro výstrahu českého obyvatelstva. Všechny obžalované, až na jednoho, odsoudili k trestu smrti, který byl vykonán dne 24. června 1944 v Praze na Pankráci.¹⁹⁸ Prozrazení uniknuvší spolupracovníci pplk. Ulmana ať už z Obrany národa či KSČ se ukryli do ilegality.

Odboj na Železnobrodsku nabyl v roce 1944 ještě na větší důležitosti s příchodem německé vojenské posádky, která se ve městě usídlila. Místo zde našel Říšský ústav vzdušných zbraní pro protiletectkou ochranu (*Reichsanstalt der Luftwaffe für Luftschutz*). Ústavu a doprovodné vojenské jednotce velel generál poručík Wilhelm Edler von Stubenrauch, držitel mnoha německých vyznamenání.

V druhé polovině roku 1944 navázalo podzemní odbojové hnutí na Železnobrodsku spolupráci s ruským zajatcem a pozdějším velitelem partyzánů Konstantinem Žukovským.¹⁹⁹ Ten začal na severu Železnobrodsku u obce Vlastiboř organizovat partyzánský oddíl. Jeho součástí se stali uprchlí zajatci mnoha národností a současně Češi pronásledovaní okupační správou, kteří žili v ilegality. Žukovskij měl vybudovanou rozsáhlou síť zajatců ruských i jiných národů na sudetském území, která jen čekala na pokyn k zahájení otevřené akce. Skupina vznikla v Chrastavě, kde pracovalo koncem ledna 1944 jedenáct ruských dělníků, mezi nimi i Konstantin Žukovský.²⁰⁰ Po odhalení sabotážních akcí, došlo k jeho deportaci do pracovního tábora v Tanvaldu, kde se vyráběly součástky do letadel a raket V1 a V2. Podařilo se mu uprchnout a koncem roku se dostal do Vlastiboře. Žukovského podporovala železnobrodská odbojová skupina v čele s Josefem Matěchou, Bohumilem Machačným a Josefem Klingerem. Posledně dva jmenovaní se již také po rozsáhlém zatýkání ukrývali v ilegality. Velitelem českých uprchlíků v Žukovského skupině ve Vlastiboři se stal poručík Jan Jaroš. Na skupinu byl napojen i komunist Jan Jun.²⁰¹

Na počátku roku 1945 se gestapu podařilo vypátrat úkryt Josefa Šandery a Josefa Žižky ve Východních Čechách. Šanderu při zatýkání 16. ledna 1945 postřelili a on v nemocnici později zemřel. Žižku zatkli a ten následně v cele ve věznicí na Pankráci spáchal sebevraždu.²⁰² Z výsadku *Barium* tak zůstal naživu pouze Tomáš Býček, který

¹⁹⁸ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 76.

¹⁹⁹ Konstantin Žukovský bylo zřejmě konspirační jméno. Původně byl jmenován jako Jacenko.

²⁰⁰ Antonín BENČÍK – Václav KURAL – Jan PAULÍK, *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*, Praha 1961, s. 407–408.

²⁰¹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²⁰² Srov. M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 50.

se již delší dobu ukrýval na Železnobrodsku.²⁰³ Stalo se tak přesně dva roky po likvidaci skupiny *Antimony* dne 16. ledna 1943.

V prvních měsících roku 1945 začaly v oblasti sabotáže hlavně na železnici. Plánování, příprava a organizace těchto akcí se odehrávala pod vedením bývalého strážmistra Štěpána Loudy. Během těchto akcí probíhalo také získávání vojenského materiálu, který odbojáři následně ukrývali ve skladišti u Jaroslava Kocoura. Jednalo se o zbraně, výstroj a spojovací materiál všeho druhu.²⁰⁴ V tomto jim velmi užitečně pomáhal přednosta železniční stanice v Železném Brodě Vladimír Ruml. Přepady vojenských transportů začaly být prováděly již od února 1945. Byl k tomu určen speciální oddíl pod vedením Karla Zemana. V dubnu 1945 projíždělo Brodem v průměru osm transportů denně.²⁰⁵ Vladimír Ruml k tomu doplňuje: *„Byli jsme také svědky průvozu transportů vězňů, převážených ve zvláštních vlacích v otevřených vozech. Byla to bolestná chvíle bezmocně přihlížeti nelidskému utrpení našich lidí a pomoc jim nebylo lze, když nádraží bylo Němci střeženo. Jen v jednom případě se podařilo vhoditi nepozorovaně 2 balíky nakrájeného chleba do projíždějícího vlaku.“*²⁰⁶

Začátkem dubna 1945 dostala bojová družstva úkol opatřit zbraně, kterých byl velký nedostatek. Louda vybíral skladiště s uloženými kulomety, samopaly, puškami a granáty. K přepadům využívali lsti, když se převlékali za německé vojáky.

Dne 20. dubna 1945 vnikl Karel Zeman se svým družstvem do věže železnobrodské radnice, kde měla místní německá jednotka, která se tehdy ubytovala v radnici, uloženy zbraně a náboje. Zabavili dva kulomety, tři samopaly a 2000 nábojů. Na půdu se dostali ze střechy sousedního domu. Stráž střežící půdu neměla o krádeži nejmenší tušení. Ráno, když stráž krádež zjistila, ohlásila ji na gestapo. To přijelo až za dva dny 23. dubna 1945 odpoledne. Vyšetřování se účastnila i místní četnická stanice. Nic se však nevyšetřilo, pouze voják, který půdu střežil, skončil u vojenského soudu.²⁰⁷ Odbojář Josef Matěcha tuto situaci popsal odlišně: *„Na jaře 1945 bylo zbraní skutečně velmi málo.“*

²⁰³ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 62.

²⁰⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 75.

²⁰⁵ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s.15, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>) [citováno k 10. 6. 2023].

²⁰⁶ *Tamtéž.*

²⁰⁷ SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 75–76, nebo SOkA Jablonec nad Nisou, *fond Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

Koncem dubna se arzenál budoucích povstalců rozrostl o kulometry uloupené z půdy železnobrodské radnice. Pachatelé, po nichž gestapo usilovně pátralo, byli tři: Jiří Hujer, Robert Hofrichtr a Vladimír Kožíšek – šestnáctiletí kluci.

*Aby dobrodružná krádež získala na „vážnosti“ po válce Karel Z. napsal, že ji jako velitel odbojářského družstva zorganizoval.*²⁰⁸

Na schůzkách ilegálních pracovníků docházelo na jaře 1945 k organizaci a zásobování partyzánů, kterých neustále přibývalo. **Je zřejmé, že bez výrazné pomoci místních občanů, by se partyzánům nepodařilo přežít.** Partyzánský štáb se snažil navázat spojení s dalšími odbojovými skupinami. Podařilo se mu to prostřednictvím Josefa Matěchy, který v Brodě organizoval odbojovou skupinu.²⁰⁹ Do dubna 1945 se skupina zaměřila pouze na záškodnickou činnost. Přerušovala telefonní spojení a narušovala železniční dopravu.²¹⁰ Počátkem dubna 1945 se skupina *Konstantin* velitele Konstantina Žukovského spojila se zpravodajskou skupinou *Chan* podplukovníka Frolova a také se skupinou *Volk* majora R. A. Chranovského. Následně skupina *Konstantin* sehrála významnou roli v květnovém povstání.²¹¹ Zpravodajský výsadek *Chan* shromažďoval zprávy o rozmístění německých posádek a služeben wehrmachtu v kraji, o skladech výzbroje, o magnetických minách v Tanvaldu, o rozložení protitankových zátarasů a překážek v Jizerských horách a Krkonoších.²¹²

Díky osobě Josefa Matěchy došlo k propojení obou odbojových skupin na Železnobrodsku. Těsně před jejich vypuknutím se začala zvyšovat aktivita ilegální KSČ. Na Železnobrodsku ale neměla takovou podporu obyvatel, aby mohla hrát hlavní úlohu v místním odboji založeném na demokratických principech, a proto musela spolupracovat. Komunistům přidělili, vzhledem k jejich místní činné buňce, úkol v železnobrodské přádelně, kde sídlila válečná výroba oddělení *Blaupunktwerke a Feldbekleidungsamt (Polní ošacovací úřad)*. Komunisté měli zajistit, aby nedošlo ke zničení nebo k deportaci strategického materiálu.²¹³

²⁰⁸ Josef KRÁL, *Parašutisté*, Liberec 1967, s. 115–118.

²⁰⁹ Jiří DOLEŽAL, *Jediná cesta (cesta ozbrojeného boje v českých zemích)*, Praha 1966, s. 243–244.

²¹⁰ A. BENČÍK – V. KURAL – J. PAULÍK, *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*, s. 407–408.

²¹¹ Ž. MÁLKOVÁ, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, s. 71.

²¹² Pavel SAJENKO – Vladimír BOLDAŇUK – Stano BURSA, *Výsadek Chan se nehlásí*, Opava 2015, s. 76, nebo O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 86.

²¹³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

S přibližováním frontových linií a postupem vojsk Spojenců a RA se přiblížil okamžik k vypuknutí ozbrojeného povstání. To by mělo probíhat v součinnosti právě s vojenskými operacemi. Pro zajištění této spolupráce k začátku otevřeného vystoupení muselo být splněno několik podmínek. Mít radiové spojení do Londýna nebo do Moskvy a dále mít dostatek vojenského materiálu včetně zbraní.²¹⁴ V případě Železnobrodsku došlo ke splnění obou podmínek jen částečně. Odbojáři měli sice k dispozici vysílačku Josefa Matěchy napojenou na Londýn, ale vzhledem k tomu, že se k Železnobrodsku blížila RA tak by se lepším jevílo mít napojení na Moskvu. Logickým se tedy zdálo spojení vysílačkou skupiny *Chan*. Ta však měla určení výhradně pro zpravodajskou činnost.²¹⁵ U zbraní byla situace obdobná. Nějaké zbraně sice odbojáři měli, ale jednalo se jen o pár již dříve zmiňovaných ukořistěných zbraní, případně se jednalo o lovecké zbraně, či dokonce historické trofeje.

Netrpělivost obyvatel, a hlavně odbojářů začínala být velká. Zprávy zveřejňované v londýnském i moskevském vysílání rozhlasu, informovaly o postupu vojsk, o budoucnosti osvobozené ČSR, a hlavně o blížícím se konci války.²¹⁶ Povstání na Slovensku a v Polsku na východě. Povstání v Paříži na západě. Všude prostí obyvatelé vystupovali otevřeně proti okupantům.

Pro region se bylo výhodou, že v čele odboje v kraji stáli rozumní lidé z vojenskými zkušenostmi jako major Rudolf Hásek v Brodě a Antonín Wohlmuth v Semilech, oba napojení na majora Cermana ze skupiny *Krystal*. Německá armáda dosud nesložila zbraně a počet vojáků skupiny armád Střed maršála Ferdinanda Schörnera v Protektorátu se blížil 155 tisícům.²¹⁷ Rudolf Hásek věděl o síle německé armády a vyzýval k vyčkávací taktice. Zatím ještě pasivní rezistence měla navrch nad aktivním odporem. To mělo v této situaci logiku. Bylo však otázkou času, kdy ten impuls k otevřenému vystoupení přijde a co tím impulsem vlastně bude.

²¹⁴ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. 2, s. 426.

²¹⁵ P. SAJENKO – V. BOLDAŇUK – S. BURSA, *Výsadek Chan se nehlásí*. s. 98, nebo J. DOLEŽAL, *Jediná cesta (cesta ozbrojeného boje v českých zemích)*, s. 244.

²¹⁶ M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 57.

²¹⁷ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. 2, s. 547.

3. KVĚTNOVÉ POVSTÁNÍ NA ŽELEZNOBRODSKU

3.1. Sobota 28. dubna

Ve 20. hodina dne 28. dubna 1945 se konala u továrníka Josefa Nejedlo na Pelechově schůzka, kterou svolal vedoucí politického hnutí v železnobrodském okrese Rudolf Řepka. Této schůzky se zúčastnili: Rudolf Hásek, Oldřich Štryncel, Václav Strnad, Josef Matěcha, Josef Podlipný, a Emil Rybka.

Rudolf Hásek k tomu dodává: „Dne 28. dubna 1945 v 8 hodin večer byl jsem zavolán k Nejedlému do Pelechova. Přítomen byl Řepka a o něco později Strnad a Štryncel. Dověděl jsem se, že Nejedlo navázal právě styk s německou posádkou prostřednictvím leutnanta Hepkeho od instrukčního komanda umístěného ve sklářské škole. Při rozmluvě s ním, nabyl dojmu, že následkem posledních válečných událostí na frontách, je nálada u německé posádky stísněna a že již nadešel čas, aby se s nimi začalo jednat o vydání zbraní.“²¹⁸

Tento den došlo již po několikáté k přerušení telefonního a telegrafního vedení spojující Železný Brod s Turnovem. Nedaleko Splzova skáceli odbojáři na vedení vysoký smrk. Německé posádky tak zůstaly několik hodin bez telefonního spojení.²¹⁹

3.2. Neděle 29. dubna

Ráno v 9. hodin dne 29. dubna 1945 začal major Hásek z pověření partyzánů a ilegálního ONV jednat s představiteli německé posádky poručíkem Hepkem a hejtmanem Kaufmannem. Rudolf Hásek jednal nejprve soukromě s leutnantem Hepkem ve sklářské škole a potom s adjutantem velitele hejtmanem Kaufmanem v Cristale. Snažil se je přesvědčit o bezvýhodné situaci německé armády a žádal je, aby se snažili přimět velitele posádky v Železném Brodě generála Stubenraucha k dobrovolnému vydání zbraní. Bohužel bez úspěchu. Vzhledem k tomu, že major Rudolf Hásek byl zkušený

²¹⁸ Rudolf HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní archiv pana J. MAŠKA, s. 2.

²¹⁹ M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 58, nebo P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 124.

velitel a věděl, že bude nutné i nadále jednat, aby se předešlo případným ztrátám na životech.²²⁰

Sám Hásek k tomu píše: „*Nejedlo představil mne leutnantu Hepkemu ve sklářské škole. Požádal jsem ho o soukromou. Došlo k ní ve vedlejší místnosti. Sdělil jsem mu, takže přicházím ve vážné chvíli, kdy válka se chýlí ke konci a kdy už je zcela zřejmé, že Německo je prohráno. Německé území je z větší části obsazeno spojeneckými armádami a jeho neobsazená část je zrušena a leteckým bombardováním. Fronty se hroutí na západě, na východě i na jihu a v důsledku toho je konečná porážka otázkou krátkého času. Občanstvo železnobrodské velmi těžce snáší přítomnost německé posádky ve svém městě. Jeho odpor a vzdor sílí a jeho odvaha roste úměrně s ranami, které na ně dopadají na frontách. Je nemyslitelné, aby terorem udrželi lid v poslušnosti, neboť každá jejich akce dociluje pravý opak toho, čeho zamýšlejí. Žádal jsem, aby on a jeho soukmenovci pochopili vážnost situace a v zájmu klidu a pořádku, aby se předešlo zbytečným ztrátám na životech v příštích převratných dnech, které neodvratně třídou a přijít musí po jejich porážce, aby již nyní předali zbraně nám a opustili město. Zdůraznil jsem, že nyní mohou odejít v klidu a pokoji, kdežto později že to nebude tak snadné.*

Leutnant Hepke vyslechl mě bez přerušování a zřejmě s velikým rozechvělým tečkou ve své odpovědi zdůraznil, že se nemůže pouštět i se mnou do diskuse o té věci, jelikož je pro ni zcela nekompetentní. Od něho jako čestného vojáka se pouze hádá, aby bezpodmínečně poslouchal, ale dělal si svých vojenských záležitostí a nestaral se o nic jiného.“²²¹

Leut. Hepke odvedl majora Hásku k hejtmanovi Kaufmannovi do hotelu Cristal. Hejtman působil jako adjutant velitele posádky generála Stubenraucha.²²² Schůzka s ním začala v 10:45. Zde dostal hejtman Kaufmann předložen požadavek na složení zbraní. Rozčilený Kaufmann měl Háskovi odpovědět: „*Jak se opovažujete takto mluvit. To je velezrada. Na to je trest smrti zastřelením během 24. hodin pro vás a také pro nás [míněn Kaufmann s Hepkem], kdybychom pokračovali v rozhovoru.*“²²³

²²⁰ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní archiv pana J. MAŠKA, s. 2–3.

²²¹ *Tamtéž.*

²²² P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 157.

²²³ *Tamtéž.* Srov. SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku, strojopis, nezpracovaný kart.*, s. 83.

Hásek mu však vysvětlil, že vzhledem k tomu, že se blíží konec války a je hloupostí si to nepřiznat, mluvit o velezradě a zmeškat příležitost k vlastní záchraně. Oldřich Kolzrt k tomu dodává že se Hásek zachoval jako voják a po Kaufmanových slovech odpověděl: „*Tu jsem, a chcete-li volejte gestapo*“.²²⁴ Hejtman Kaufmann se sice uklidnil, ale trval na tom, že dokud nedostanou rozkaz od vyššího velení, aby složili zbraně, určitě tak neučiní.²²⁵ Pro posílení vyjednávací pozice majora Háška přijel na motocyklu před Cristal Josef Matěcha s partyzánskou páskou na rukávu, aby tím podpořil dojem, že se jedná o širší koordinovanou činnost odboje a partyzánů.²²⁶ Josef Matěcha tuto epizodu komentoval následovně: „*To nebyla odvaha, že jsem se tenkrát postavil přímo před hlavně německých zbraní. Mně bylo už všechno jedno, tak jsme toužili potom, abychom se už konečně s nimi vypořádali. Ale odvaha to nebyla!*“²²⁷

O jednání zatím bez výsledku informoval Hásek Řepku, Strnada a Štryncla. Dohodli se, že zatím nebudou nic podnikat a vyčkají dalšího vývoje. Major Hásek později s Josefem Matěchou probíral vojenskou situaci. Dohodli se, že budou pokračovat v sabotážích jako je rušení telefonního vedení, ničení železničních tratí a blokování silnic. V té době byly na Železnobrodsku připraveny k boji jednotky na Pelechově se 41 muži, v Dlouhém s 32 muži, na Brodci 21 mužů a ve Smrcí o síle 58 mužů. V samotném Železném Brodě působily jednotky nádražního družstva o síle 36 mužů, a hlavně družstvo Karla Zemana o počtu 67 mužů.

3.3. Pondělí 30. dubna

Již 30. dubna 1945 proběhla na Pelechově u Železného Brodu schůzka vojenského velitele Okresu Železnobrodského Rudolfa Háška a nově jmenovaného velitele oblasti Sever Karla Cermana. Oblastní velitel Karel Cerman potvrdil pravomoc vojenského velitele železnobrodského okresu majoru Háškovi a štábní kapitán Hafner

²²⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod*, II. odboj – poznámky, inv. č. 4, kart. 1.

²²⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 83, nebo R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní archiv pana J. MAŠKA, s. 2.

²²⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 85.

²²⁷ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.

z Turnova se stal velitelem nově budovaného praporu. V Památníku četnické stanice je zmíněno, že původně byl místo kapitána Hafnera jmenován tajemník správní komise v Železném Brodě Jindřich Harapát.²²⁸ Železnobrodské odbojové oddíly se mu ale odmítly podříditi pro styky s nevhodnými osobami.

Josef Matěcha ve svých poznámkách k odboji kritizuje Karla Cermana: „*Naše netrpělivost podzemního hnutí byla docela oprávněna, protože jsme naprosto nesouhlasili se zasahováním v poslední chvíli vedením Krystalu vel. Cermana a vnucováním do našich řad bývalého důstojníka Hafnera, a ještě k tomu z Turnovska. To byla také jen věc poslední chvíle po všech těch obětích, o kterých dotyční neměli tušení a byla to jen kariéra.*“²²⁹ I strážmistr Štěpán Louda měl k Jindřichu Harapátovi a Karlu Cermanovi své výhrady: „*Major Cerman měl spojení s Harapátem a Harapát byl pověřen vybudováním vojenské organizace v Brodě a jejím velením. Harapát sám se obával vejít ve styk s obyvatelstvem v tak choulostivé věci, a proto měl pověřiti vojenskou organizací kapitána Šefra a kapitána Klápště to bylo celé jeho vojsko a na více se za Protektorátu nezmohl.*“²³⁰

Dále přišlo po bouřlivé diskusi rozhodnutí vyčkávat a nevyvolávat otevřené konflikty, i když původně převažoval názor předsedy ilegálního ONV Rudolfa Řepky o otevřeném střetnutí. Přípravoval se mobilizační soupis vojínů a poddůstojníků s přidělením pravděpodobných úkolů. Pro označení příslušníků povstání se vyrobily pásky s textem „*Stráž NV*“ (Stráž národního výboru).²³¹ František Sochor v Železnobrodských letopisech uvedl název *Národní stráž*, připravovanou už do roku 1939.²³² Mělo být pokračováno v záškodnické činnosti, především k podřezávání sloupů telefonního vedení z důvodu přerušení telefonního a telegrafního spojení mezi německými vojenskými posádkami v Železném Brodě a Turnově. V noci došlo bohužel k incidentu, při kterém došlo ke střelnému zranění ruky německého důstojníka z místní posádky. Velitel posádky okamžitě nařídil pohotovost. Jedna hlídka později zadržela na náměstí skupinu pěti místních obyvatel pro podezření

²²⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²²⁹ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.

²³⁰ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, Louda Štěpán, poznatky z revoluce, 28. 3. 1946, kart. 9, s. 3.

²³¹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²³² F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, Železný Brod, 1971, s. 212.

z účasti na postřelení německého důstojníka.²³³ Zatčení byli Oldřich Kolzrt, František Hofrichter, Bohuslav Matěcha, Oldřich Šindelář a Josef Podzimek a následně došlo k jejich uvěznění ve sklářské škole a případ mělo přijet vyšetřovat gestapo z Jičína.²³⁴ Toto zatčení nesmírně pobouřilo obyvatele města.

3.4. Úterý 1. května

Ráno 1. května 1945 odešly, nezávisle na sobě, dvě deputace intervenovat k německému veliteli. Jednu tvořili zástupci města v čele s předsedou správní komise Mrklasem a tajemníkem Jindřichem Harapátem a v druhou major Hásek s pelechovským podnikatelem Nejedlem. Obě delegace vojáci předvedli k veliteli německé posádky. Všichni mu poté společně vysvětlili, že se jedná o řádné občany, kteří by takový čin nedokázali spáchat. Generál však nařídil vyšetřování za účasti *Gestapa* z Jičína. Toho dne došlo k prvnímu většímu otevřenému vystoupení v podobě obsazení příjezdových cest do města, aby se *Gestapo* nemohlo vyšetřování zúčastnit.²³⁵ Nakonec došlo kolem 14. hodiny k propuštění zadržených a odvolání hlídek.²³⁶ Zatčený Oldřich Kolzrt upřesnil průběh zatčení a následné propuštění: „*My jsme byli po zásahu RONA a MNV propuštěni generálem Stubenrauchem, který ač gestapo pro nás přijelo, nás nevydal. Po velmi ostré půtce mezi gestapáky a majorem Canisem byli jsme již od 15. hodin týž den 1. 5. propuštěni po 15. minutách.*“²³⁷

3.5. Středa 2. května

Dopoledne 2. května 1945 se sešel v hotelu Jizera vojenský velitel Rudolf Hásek s bývalými důstojníky a poddůstojníky Československé armády a vyzval je ke složení přísahy Československé republiky. Velení pak rozhodlo postavit prapor o 4 rotách,

²³³ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 143.

²³⁴ F. SOCHOR, *Vývoj železnobrodského odbojového hnutí v letech 1939–45*, s. 179.

²³⁵ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana Jaroslava MAŠKA, s. 4.

²³⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 86.

²³⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

vybrat na velitelská místa schopné a odvážné poddůstojníky a důstojníky. Potom byla složena přísaha a následně rozdány instrukce.²³⁸

Ve stejné době se na Pelechově sešli členové revolučního ONV v čele s předsedou ONV Rudolfem Řepkou. Ujasnili si situaci a připravili se na budoucí otevřené vystoupení za osvobození města Železný Brod. Po tomto aktu všichni obdrželi instrukce k partyzánské a sabotážní činnosti. Ten samý den se železnobrodští železničáři pokusili vykolejit na trati Železný Brod – Tanwald-Schumburg vojenský transport s děly směřující na sever na frontu. Bohužel náhodou došlo k objevení místa sabotáže procházející německou hlídkou.²³⁹ V důsledku zpoždění protijedoucího vlaku č. 2126 neměli partyzáni dostatek času na uvolnění kolejnice a německá hlídka vlak zastavila namířenými puškami a k vykolejení tak nedošlo.²⁴⁰

Byly prováděny výzvědné a zpravodajské úkony důležité pro možný začátek otevřeného boje s německou posádkou v Železném Brodě a také sledovány pohyby jednotek, jejich zaměření, síla, morálka a výzbroj. Vojenské velení odboje se dohodlo, že otevřená vojenská akce začne heslem „*Smrt zrádcům a okupantům. Krystal.*“, které mělo být vysíláno na krátkých vlnách. Přes příznivý vývoj ve snižování počtu vojáků, který z odhadovaného počtu 800 mužů klesl na polovinu, nedošlo zatím k ozbrojenému vystoupení. Důvodem byla kromě vysoké vojenské kázně i výzbroj vojáků v podobě samopalů, kulometů a pancéřových pěstí. Ve srovnání s několika pistolemi, loveckými puškami a dvěma kulometry odbojářů se nedalo německé vyzbrojení zatím porovnat.²⁴¹

3.6. Čtvrtek 3. května

3. květen byl den, který byl na události nejbohatší. Rozkaz k zahájení povstání v Železném Brodě dne 3. května 1945 **nebyl** nikdy vydán. Impulsem se stalo

²³⁸ K. CERMAN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 11.05.1946, roč. 2, č. 109, s. 2, nebo R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 5. nebo SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod, Podzemní odboj na Železnobrodsku*, strojopis, nezpracovaný kart., s. 86–87.

²³⁹ Petr MÖLLER, Pavel ŠTURM, *Železná dráha v údolí řeky Kamenice Železný Brod – Tanvald 1875–2015*, Tanvald 2015, s. 70.

²⁴⁰ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s.16, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>) [citováno k 10. 6. 2023].

²⁴¹ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 4.

strhávání a zamazávání německých nápisů a vývěsních štítů ve městě včetně náměstí a železniční stanice.²⁴² Oldřich Kolzrt ve svých poznámkách k tomu dodal: „Josef Matěcha ráno 3. 5. 45 dostavil se k Josefu Nejedlovi a domluvili se pro povzbuzení lidí na sundávání německých tabulek.“²⁴³ Zamazávání nápisů přišlo jako lavina od hotelu Jizera, kde proběhlo zamazání prvního nápisu přesně v 8:20.²⁴⁴ Zamazávání německých nápisů pokračovalo až na Riegrovo náměstí, kde proběhlo kolem desáté hodiny dopolední. **Byl to poměrně neuvážený čin**, vzhledem k velmi silné německé posádce, která sídlila přímo na náměstí. Poškozovaly se i německé ukazatele směru a umísťovaly se tak, aby Němcům znesnadnily orientaci.²⁴⁵

Vojenský velitel místní posádky generál Stubenrauch kontaktoval městský úřad s dotazem na situaci na náměstí. Vedení města se rozhodlo vyslat několik svých zástupců k ústnímu vysvětlení situace ve městě přímo na sjednané schůzce u generála. Této schůzky se zúčastnili předseda správní komise Bohuslav Mrklas, její člen Josef Minář, četnický strážmistr Josef Podlipný, tajemník městského úřadu Jindřich Harapát a major Rudolf Hásek. Generál působil nejprve odměřeně a ptal se po příčině strhávání německých nápisů. Bohumil Mrklas obvinil z této akce nezodpovědné živly z okolí města. S generálem následně došlo dohodě na omezení vycházek vojáků, aby se zabránilo možným incidentům s místním obyvatelstvem. O sejmutí říšské vlajky, o které se také žádalo nebylo pro rázné stanovisko německého velitele nakonec vůbec jednáno. Vlajka zatím zůstala. V 10:50 se deputace vrátila z Cristalu. Po jedenácté hodině přišel rozkaz německého četnictva z Turnova, aby všechny německé vývěsní štíty byly opět vyvěšeny. Tento rozkaz se však k obyvatelstvu nedostal a nemohl být splněn. Správní komise v čele s Bohuslavem Mrklasem po dohodě s členy odbojového hnutí dala v poledne obyvatelům příkaz k opuštění náměstí. Ti příkaz neuposlechly a tvořili na náměstí diskusní skupiny.²⁴⁶

Pro úspěch povstání se staly důležitými získané a poskytované informace. Stálé spojení mezi odbojáři v oblasti zajišťovaly jak telefonní linky, tak motorizované zpravodajské spojky zajišťované vybranými členy odboje s vojenskou zkušeností.

²⁴² Albert PRAŽÁK, *Náš odboj proti Němcům*, Železný Brod 1946, s. 17, nebo David ŘEŘICHA, *Květnové povstání 1945 v Železném Brodě*, in: *Od Ještěda k Troskám*, roč. 27, č. 2, s. 59.

²⁴³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

²⁴⁴ D. ŘEŘICHA, *Květnové povstání 1945 v Železném Brodě*, s. 59.

²⁴⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *fond Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²⁴⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1, nebo F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 35.

Teprve 12:30 když došla informace, že od Jilemnice na Železný Brod jede ozbrojená četa asi 30 mužů tak došlo k dobrovolnému vyklizení náměstí. Hlášená četa však nedojela, protože ji cestou zlikvidovali partyzáni v Chuchelně.²⁴⁷

Místo ní přijíždí ve 13:30 na náměstí auto se třemi muži gestapa v uniformách SS. Na místních četnících žádají zatčené z dopoledních demonstrací a hrubým způsobem ihned vykazují hloučky na náměstí. Občana Brožka, který neopustil náměstí dost rychle, zatkli a odvedli až k mostu. Tam však přišel jménem velícího generála major Canis s ostrou výtkou, že se měli po příjezdu hlásit v Cristalu a žádat informace. Major Canis se postavil plně na stranu četníků, prohlásil, že se zde nic neděje, a dává gestapu jménem generála rozkaz k okamžitému odjezdu.

Ve 14. hodin gestapo skutečně odjelo, ovšem s připomenutím občanu Brožkovi, aby se následujícího dne hlásil na gestapu v Jičíně.

Německý generál skutečně splnil slib a nedovolil vojsku zbytečně vycházet. Znovu dokonce slíbil, že nepodnikne nic proti obyvatelstvu, nebude-li sám napaden.²⁴⁸

V 15. hodin přichází zpráva ze Semil, že revoluce byla tam provedena do důsledku a na budovách že už visí československé prapory. V brodských obyvatelích se projevuje nespokojenost, že se v Brodě také nevzala revoluce do vlastních rukou.

V 15:10 přijíždějí 2 nákladní a 3 pancéřová auta z Mnichova Hradiště a současně i autobus s německou posádkou. Vojáci ihned obsadili Riegrovo náměstí, které obyvatelstvo urychleně opět opustilo a prchlo do přilehlých ulic.

V 15:27 přišel do radnice velitel tohoto pomocného oddílu se dvěma vojáky. Důstojník po ujištění, že v Brodě k ničemu nedochází, odešel kolem 16. hodiny do Cristalu za generálem Stubenrauchem. Po rozmluvě s ním, došlo k odvolání hlídek.

V 15:50 začala dle výpovědi strážmistra Trdly ozbrojená akce na železnobrodském nádraží, při které došlo k postřelení 2 německých důstojníků a odzbrojení dalších 15 vojáků. Cílem této akce bylo získání zbraní.²⁴⁹ František Sochor tuto událost zmiňuje v 16:25, kdy do centra města přišla informace o incidentu na železnobrodském nádraží.²⁵⁰ Přednosta železniční stanice Vladimír Ruml tuto událost posunul až do času 17:30,

²⁴⁷ Srov. O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 98–99.

²⁴⁸ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 35.

²⁴⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Trojan (Trdla) Ladislav – osobní fond Vlastiboř, Odbojová činnost – stručný popis s označením doby a průběhu*, kart. 1, s. 2.

²⁵⁰ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 35.

protože k incidentu došlo až po odjezdu vlaku směr Tanvald, kterým ujeli do Sudet němečtí železničáři.²⁵¹ Současně byl zatčen a popraven německý vrátný Josef Seidel, který donášel gestapu a v těchto dnech podával německým velitelům zprávy o situaci na železnici.²⁵²

V odpoledních hodinách přišla informace, že obyvatelé Jirkova, Horské Kamenice, Chlístova a Těpeř odzbrojili členy místní skupiny Todtovi organizace.²⁵³ V Těpeřích navíc došlo k odzbrojení *Turkistanische Arbeit Brigade*.²⁵⁴

V 17:38 přišel z Turnova telefonický zákaz promítání v biografu, které mělo začít ve 20. hodin.²⁵⁵ Mělo jít o německý film *Romance v moll*.²⁵⁶ Tento zákaz nařídil turnovský okresní hejtman Dr. Langhammer, který současně pohrozil, že do Železného Brodu pošle vojáky.²⁵⁷ Skutečně po 18. hodině přijelo z Turnova nákladní auto s vojáky na posílení místní německé posádky a současně na osobním vlaku z Turnova byly přivěšeny tři nákladní vozy plné německých vojáků se zavazadly.²⁵⁸ Pro nesjízdnost trati do Semil zůstali do dalších rozkazů na železnobrodském nádraží. Druhého dne ráno vojáci odjeli zpět opět v nákladních vozech přivěšených na osobním vlaku s odjezdem v 7:28 zpět do Turnova.²⁵⁹

Vojenský velitel major Hásek dostal informaci o postupu partyzánů v okolí Železného Brodu s cílem obklíčit město a následně na něj zaútočit. Po telefonické dohodě Háška s českým velitelem partyzánů Jarošem je tento postup dočasně zastaven.²⁶⁰

Po 20. hodině došlo k domluvě vojenského velitele Háška s německým generálem Stubenrauchem o hlídkách ve městě. České četnictvo spolu s dobrovolníky hlídalo

²⁵¹ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s.18, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>) [citováno k 10. 6. 2023].

²⁵² R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 9, nebo SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²⁵³ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 149, nebo SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²⁵⁴ Turkická pracovní brigáda. Šlo o bývalé německé spojence z oblasti Kavkazu, především Armény a Gruzínci.

²⁵⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63, nebo F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 36.

²⁵⁶ Zjištěno dle plakátu s programem kina v Železném Brodě na měsíc květen 1945 z osobního archivu pana J. MAŠKA.

²⁵⁷ M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 64.

²⁵⁸ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s.20, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>) [citováno k 10. 6. 2023].

²⁵⁹ *Tamtéž*, s. 21.

²⁶⁰ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 36.

všechny výchozí silnice ze Železného Brodu a německá posádka střežila objekty, které využívala. Jednalo se hotel Cristal, chlapeckou školu, sklářskou školu, spořitelnu, úřední budovu a továrnu s nyní již přerušenu výrobu vojenských součástek.

K narušení domluveného stavu došlo kolem půl deváté večer. To se po silnici vydal vojenský oddíl na pomoc posádce v Semilech. Občana Mixánka, který jel na motocyklu se zprávou ze Smrčí do Železného Brodu, oddíl zastavil a po kontrole osobních dokladů se musel vrátit zpět do Smrčí. Tento oddíl později narazil u Záhoří na zátarasy a vrátil se zpět do Železného Brodu. Kromě tohoto incidentu se dohoda dodržovala a ve zbytku dne se už nic důležitého neudálo.²⁶¹ V sousedních Semilech během dne 3. května došlo k otevřenému vystoupení proti Němcům a došlo zdržení a internaci 600 Němců, včetně pracovníků vojenské továrny Zittwerke.²⁶² To mělo velký vliv na vývoj situace odboje v oblasti, ve které bylo ještě velké množství německých jednotek Wehrmachtu i SS, které neměly v úmyslu vzdát se bez boje. Ve východních Čechách také sídlil štáb Schörnerovi armády Střed a hrozilo tak velké riziko stažení posil z jiných oblastí k potlačení povstání.²⁶³

3.7. Pátek 4. května

Dne 4. května nedošlo na hotelu Cristal ráno k vyvěšení německé vlajky.²⁶⁴ Brzy ráno kolem šesté hodiny dne 4. května 1945 přijíždějí do města další německé posily a generál Stubenrauch oznamuje veliteli Háskovi, že opět přebírá celé město pod kontrolu a navíc, že se chystá s jednotkami z Mnichova Hradiště napadnout sousední město Semily, kde už došlo veřejně k povstání. Semilští se pokusili s generálem vyjednat odvolání akce za propuštění Němců držených v Semilech v zajetí.²⁶⁵ Generál Stubenrauch nabídku odmítl a následně se jednotky Wehrmachtu z Brodu spolu s jednotkami SS snažily po sinici i železnic proniknout do Semil, aby tam potlačily

²⁶¹ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 9.

²⁶² Pod značkou Zittwerke Zittau Betrieb se vybudovaly v Semilech na konci války tábory, kde nuceně nasazení pod dohledem německých odborníků a dozorců pracovali na tajné výrobě leteckých motorů Junkers. Zahrnutí jsou do tohoto označení také Češi mající říšské občanství a kolaboranti.

²⁶³ Stanislav ZÁMEČNÍK, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, s. 100.

²⁶⁴ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 36–37, nebo SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²⁶⁵ P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 133.

povstání.²⁶⁶ U zábran a zátarasů docházelo k napadání hlídkami povstalců a stále častěji docházelo k přestřelkám. V Záhoří velitel německého oddílu dal shromáždit všechny muže z obce a nechal je tam stát 3 hodiny na dešti a vyhrožoval jim odvezením do Brodu, kde hodlal nechat každého desátého muže zastřelit.²⁶⁷

Jiná situace byla na železnobrodském nádraží, ležícím v obci Brodec.²⁶⁸ Zde již došlo veřejně k ozbrojenému výstupu proti německým vojákům. Po kratší přestrelce, kdy byli dva němečtí vojáci zraněni, byl celý dozorčí oddíl včetně vojáků z dočasně odstaveného transportu odzbrojen. Dále byly přerušeny tratě směrem k Semilům a na opačnou stranu k Turnovu, kde železničáři záměrně vykolejili naložené vagony. Zabránili tím příjezdu obrněného vlaku s jednotkami SS směřujících do Semil. Po kolejích pešky jdoucí jednotka SS byla zneškodněna odbojáři z okolních obcí, kteří dostali zprávu od železnobrodských železničářů a strážmistra Trdly.²⁶⁹

Tento neúspěch a informace o vypuknutí ozbrojených konfliktů v okolí přiměl německého generála k dalšímu jednání s brodskými povstanci. Generál jim oznámil, že proti Semilům již nebude nic podnikat. To bylo následně ohlášeno do Semil. Důvodem mohly být hlavně německé ztráty dnešních akcí, kdy generálovi zůstalo pouze 300 vojáků.²⁷⁰ Oldřich Kolzrt počet upřesnil: „*V Cristalu byl štáb s generálem Stubenrauchem a jeho zajištění. V chlapecké škole 1 četa Hitlerjugend se šikovatelem, 1 setnina vojáků Videňáků s nadporučíkem v síle 120 mužů. Ve sklářské škole Učebná setnina složená ze šikovatelů pod vedením poručíka Hepkeho a vrchního šikovatele Jeníka – Lužického Srba z Budišína a něco mužstva celkem o počtu 100 osob. Nejvíce bylo ubytovaných vojáků ještě mladých v úředním domě, kde byla veškerá dálková spojení, vysílačka a kompletní výzbroj pro 200 lidí pod velením hejtmana Kaufmanna*“²⁷¹ To mělo vliv zejména na hlídkovou činnost, kdy místo deseti měly hlídky pouze šest vojáků.

²⁶⁶ M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 68, nebo D. ŘEŘIČKA, *Květnové povstání 1945 v Železném Brodě*, s. 59.

²⁶⁷ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 11.

²⁶⁸ Brodec dnes součást Železného Brodu.

²⁶⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Trojan (Trdla) Ladislav – osobní fond Vlastiboř, Odbojová činnost – stručný popis s označením doby a průběhu*, kart. 1, s. 3.

²⁷⁰ S. ZÁMEČNÍK, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, Praha, 2006, s. 79.

²⁷¹ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

Major Hásek s vyjednáváním souhlasil. Upřednostňoval nenásilnou cestu povstání a věřil v dohodu o kapitulaci německé posádky nebo alespoň ve vyhlášení místního příměří. Proto odmítl pomoc partyzánů z oddílu *Konstantin* z Vlastiboře zprostředkovanou přes Josefa Matěchu v síle 500 osob. Požádal je, aby vyčkaly dalších rozkazů.²⁷² Počet 500 se jevil z důvodů kapacity vlastibořského úkrytu jako nereálný. Oldřich Rydval uvádí počet partyzánů ve Vlastiboři ke konci dubna na 115.²⁷³

Major Hásek k tomu poznamenal: „*Dne 4. května odpoledne rozšířila se zpráva, že v prostoru vlastibořském byl spuštěn značný oddíl ruských parašutistů. Zpráva dále udávala, že tento oddíl spolu s partyzánským oddílem Jarešovým se připravují na pochod do Žel. Brodu. Abych si zjednal jasno, vypravil jsem se večer osobně do Vlastiboře. Zpráva byla ovšem klamná. Ve Vlastiboři našel jsem pouze oddíl Jarošův v síle asi 200 mužů a partyzánský oddíl ruský pod velením Konstantinem sílu asi 50 mužů. Výzbroj chatrná. S Jarešem a Konstantinem měl jsem delší rozhovor o vojenské situaci.*“²⁷⁴

Chvíli po 16. hodině se vrátil major Hásek s Jindřichem Harapátem z Cristalu, kde se opět pokoušeli vyjednat o německé kapitulaci. Bohužel v této otázce nedošlo k pokroku. Jsou pouze ujištěni generálem Stubenrauchem, že proti Brodu a pravděpodobně ani proti Semilům se nic podnikat nebude a bude se snažit o udržení klidu do všeobecné kapitulace. O to samé žádal generál Háška s Harapátem ze strany povstalců. Major Hásek to vzhledem k dobře vyzbrojeným německým vojákům slíbil.

Z okolí Železného Brodu přicházejí zprávy o přesunech německých vojsk, která se pokouší v místech ohnisek povstání zjednat pořádek. Hlášení o střetech přicházelo ze sudetských Plavů a Velkých Hamrů, kde došlo i k obětem na životech. Složitá situace vznikla na Jilemnicku a Turnovsku, kde se do střetů v oblastech, které sousedily se Sudety, zapojil německý *Volkssturm*.²⁷⁵

V 19:15 informoval major Canis vedení města o příchodu nových vojenských jednotek a požadoval pro ně ubytování v radnici v místnostech určených pro školní výuku s tím, že se jedná pouze o přechodné ubytování. Představitelé města rozhodli o přesunutí

²⁷² P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 160–161.

²⁷³ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 125.

²⁷⁴ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 11–12.

²⁷⁵ Německá domobrana, která vznikla z rozkazu Adolfa Hitlera ze dne 25. 9. 1944. Došlo k povolání mužů ve věku 16 až 60 let. Úkolem se stala ochrana týlových pozic a důležitých staveb.

schůzek odbojového hnutí z radnice do budovy jatek. Předhlášené jednotky přijely v síle 150 mužů po 20. hodině a ubytovaly se v radnici.²⁷⁶

Tím se v Brodě završil 4. květen 1945, klidnější než pro města v okolí. Turnov byl stále v rukou Němců a do německých rukou se znovu dostala Jilemnice a Lomnice nad Popelkou.²⁷⁷ Semily, díky válečné výrobě mohly německý výpad očekávat každou chvíli.

3.8. Sobota 5. května

Tento den začal pro mnoho lidí větou pronesenou v rozhlase hlasatelem Mančalem: „*Je právě sechs hodin.*“ Potom již rozhlas vysílal jen hudbu a česká hlášení.²⁷⁸ Byla to první známka, že i v Praze se něco děje.

Brzy ráno krátce po šesté hodině odjelo 9 nákladní aut, 2 obrněná vozidla a jedno osobní auto ze Železného Brodu směr Semily.²⁷⁹ Vojáci překonali zátarasy a odpor odbojářů v Chuchelně a vstoupili do Semil.²⁸⁰ Současně se do Semil probily německé jednotky z Vrchlabí. Josef Matěcha ve svých připomínkách k odboji popsal následovně situaci v Semilech: „*Po poplašných zprávách, že v Semilech vojenské revoluční vedení vzdává své posice a chce likvidovat, znamenalo to pro nás, že budeme mít odkrytý bok postupu německých jednotek na nás, byl jsem pověřen abych ihned na místě zjistil situaci. Odejel jsem na motorce do Semil, na zámek do kanceláře vojenského velitele, kde byl strašný chaos a zděšení, že Němci se hrnou na Semily. S velitelem, kterého nejmenuji, nebyl žádná řeč, držel se za hlavu a čekal co se stane. Domlouval jsem mu, že na něj v Brodě spoléháme, že vydrží a Semily udrží.*“²⁸¹ Semily se částečně vzdaly a vojenský velitel kapitán Wohlmuth byl spolu s několika dalšími zatčen a vyslýchán. Zadržení příslušníci německé národnosti se dostaly na svobodu a německá jednotky se usadily v továrně Zittwerke. Jejich počet se odhadoval na 800 mužů.²⁸² Odpoledne došlo k propuštění zadržených odbojářů, kteří měli dohlížet nedocházelo ke konfliktům s Němci.

²⁷⁶ K. CERMÁN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 14.05.1946, roč. 2, č. 111, s. 2.

²⁷⁷ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 107.

²⁷⁸ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české 1938–1945*, sv. 2, s. 578.

²⁷⁹ K. CERMÁN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 14.05.1946, roč. 2, č. 111, s. 2.

²⁸⁰ M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 70–71.

²⁸¹ Poznámky Josefa Matěchy k odboji a revoluci pro Františka Sochora, vlastnoručně podepsáno Josefem Matěchou, Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.

²⁸² O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 108.

Semily se tak octli podobné situaci jako Železný Brod. Pracovala zde česká i německá správa a současně fungovalo české a německé vojenské velitelství.

I po ranním odjezdu vojáků SS do Semil zůstala v Brodě posádka o síle asi 400 mužů. Německá vojenská hlídka na nádraží nařídila obnovit německé nápisy.²⁸³ Po desáté hodině požádal major Canis, aby se místním rozhlasem opakovaně vyhledávalo upozornění na zákaz shromažďování. Za to slíbil stáhnout z volných prostranství hlídky, aby nedocházelo ke zbytečným incidentům. Následně došlo i k dohodě, že vojenská posádka bude respektovat bez následků vyvěšení československé vlajky i vlajek spojenců.

Dle Františka Sochora došlo ve 12:25 k volání pražského rozhlasu o pomoc.²⁸⁴ Ke zveřejnění této výzvy ale došlo o 8 minut později až ve 12:33.²⁸⁵ Vysílání této výzvy se několikrát opakovalo a žádost o pomoc se stupňovala. Železnobrodské náměstí se opět zaplnilo lidmi, kteří se ani na opakované rozkazy majora Háška k opuštění náměstí nechtěli rozejít. Teprve až přivolání dobrovolní hasiči udělali krátce před půl druhou na náměstí pořádek a následně ho uvolnili a na každý vstup na náměstí umístili hlídku.²⁸⁶

Následně proběhlo další setkání vyjednávačů kolem majora Háška s veliteli německé posádky v Cristale, kam Hášek s ostatními odešel krátce po třetí hodině odpolední. S německou posádkou se dojednalo pokračování dohody o klidu zbraní a poprvé němečtí vyjednávači nezavrhli myšlenku na předání zbraní povstalcům. Jednání však ještě nekončila. Ve srovnání s okolními městy se den v Železném Brodě jevil velice poklidně. Tento klid narušily pouze dva automobily obsazené vojáky, které pro poruchu zastavily na náměstí a informace o dalších třech autech na cestě ze Semil.²⁸⁷ Napětí mezi obyvateli Brodu a vojáky z automobilů na náměstí se vystupňovalo v incident, při kterém vyšlo několik ran z pušek, naštěstí do vzduchu. Aby již nedocházelo ke střetům, zajela obě auta do dvora chlapecké školy, kde se pokračovalo s jejich opravou.²⁸⁸ Chvilí po tomto incidentu odcházejí opět čeští vyjednávači do hotelu Cristal odkud se po těsně po osmnácté hodině vrací s písemným prohlášením o příměří.

²⁸³ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s. 21, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>) [citováno k 10. 6. 2023].

²⁸⁴ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 38.

²⁸⁵ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. 2, s. 580–581.

²⁸⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

²⁸⁷ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy, Železný Brod, 1971*, s. 212.

²⁸⁸ TÝŽ., *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 39.

Po jejich návratu na radnici, odjíždějí z rozkazu generála Stubenraucha, po opravě obě auta s německými vojáky z Železného Brodu směrem na Turnov. Po jejich odjezdu zůstávají v Železném Brodě pouze vojáci původní německé posádky. Za velkého deště se připravoval balkon radnice pro účely veřejného projevu. Ten přišel v 19:24, kdy vystoupil na balkon radnice vojenský velitel major Hásek, předseda RNV Rudolf Řepka a předseda MNV Dr. Valentin Zeman. Ostatní členové RNV a MNV stáli před vchodem do radnice na náměstí. Z amplionu místního rozhlasu zazněla československá státní hymna a současně byla vyvěšena československá státní vlajka.

Poté přečetl k lidu projev vojenský velitel okresu major Hásek: *„Občané svobodné republiky československé. Po šesti letech strašných dob pro náš národ. Nejhlubším pohnutí vztyčujeme vlajku naší drahé opět svobodné republiky československé.*

V tomto historickém okamžiku, vzdejme čest těm, kteří po dlouholeté usilovné práci, strašných obětech znovu nám svobodu vydobyli.

S největší vděčností a v nejhlubší úctě vzpomeňme nejprve tisíců padlých a mučedníků, kteří položili své životy za to nejvyšší, co národ a každý z nás má – za svobodu. Jim platí 2 minuty ticha.

Ukažme se hodni těch, jichž jsme právě vzpomenuli. Buďme ukázněni, svorní a začněme všichni pracovat na obnově nového života.

Spojme se všichni ve svorný šik k budování nového, krásnějšího života.

Národní výbor, složený ze zástupců všech vrstev československého občanstva, převzal v našem městě správu veřejných věcí do svých rukou.

*Svou ukázněností podporujte je svorně v jejich těžké ale radostné práci. Zdar ČSR. Sláva spojencům, sláva našemu prezidentu!“*²⁸⁹

Potom se přesouvá celý RNV a MNV do budovy radnice a prostřednictvím majora Hásky je po jednotlivcích představen občanům města. Občané vyslechli projevy a představení důstojně a ve vši vážnosti.²⁹⁰

²⁸⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod, kart. 3.

²⁹⁰ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 212.

Složení RNV okresu železnobrodského:²⁹¹

Rudolf Řepka	předseda RNV
Václav Strnad	I. místopředseda RNV
Oldřich Štryncl	II. místopředseda RNV
Karel Kotrba	komunikační referent
Jaromír Vokněř	komunikační referent
Vilém Ducháček	průmyslový referent
Josef Štryncl	průmyslový referent
Josef Nejedlo	sklářský referent
Jaroslav Brychta	sklářský referent
Josef Podlipný	bezpečnostní referent
Václav Prokop	bezpečnostní referent
Jaroslav Mrklas	finanční referent
Stanislav Koucký	finanční referent
Václav Hujer	sociální referent
Rudolf Brodský	sociální referent
MUDr. Max Kaiser	zdravotní referent
Stanislav Vávra	zdravotní referent
František Hudský	zásobovací referent
Miroslav Vaňátko	zásobovací referent
Josef Vavřich	člen za KSČ
Jan Jun	člen za KSČ

Složení MNV města Železný Brod:²⁹²

Dr. Valentin Zeman	předseda MNV
František Havránek	I. místopředseda MNV a kulturní referent
Josef Buchar	II. místopředseda

²⁹¹ J. KAŠPAR, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s. 46.

²⁹² SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod*, Zápisy z plenárních zasedání 1945, inv. č. 1, kn. 1.

František Kotrba	sociální referent
Štěpán Louda	bezpečnostní referent
Oldřich Kolzrt	bytový referent
František Dostál	komunikační referent
Karel Žanta	stavební referent
Karel Studnička	zásobovací referent
Rudolf Růžička	člen
František Zdobínský	člen

MNV Železný Brod se hned ujal správy věcí veřejných. První schůze začala 5. května 1945, zahájil ji ve 21:30 předseda MNV Dr. Valentin Zeman.²⁹³

Chvíli předtím ve třičtvrtě na devět večer se vojenské velení dohodlo s představiteli německé posádky na opětovném sestavení smíšených hlídek pro noční střežení příjezdů do města. Vyslány byly celkem 3 hlídky po 4 mužích, vždy 2 Češi a 2 Němci.²⁹⁴ Hlídky střežily výjezdy na Semily, Turnova a směrem na Sudety. Ve 21:00 ve státním rozhlase zazněla zpráva, že se *Česká národní rada* ujala dne 5. května vládní a výkonné moci na území Čecha, Moravy a Slezska a že zanikla veškerá právní moc vykonávaná protektorátními a německými úřady.²⁹⁵

Z okolí přicházely zprávy o střetech s ustupujícími německými vojáky nebo s *Volkssturmem*, který převzal ochranu sudetských hranic směrem k Protektorátu.²⁹⁶ Jeden střet se odehrál nedaleko města na Pelechově, kdy povstalci dokonce opustili své pozice a stáhli se do města.²⁹⁷ Partyzáni a dobrovolníci nabídli pomoc pro případný ozbrojený výstup proti německé posádce ve městě. Major Hásek pomoc odmítl s ohledem na uzavřené příměří s německou posádkou v čele s generálem Stubenrauchem.

V železniční stanici panoval během dne klid. Trať na Semily byla přerušena, jezdilo se pouze směr Turnov a směr Tanvald. V 18:10 došel z hradeckého ředitelství telegram, že správy drah se ujal Národní výbor. Ve 23:37 následoval telegram, který až do odvolání nařizoval zastavení železničního provozu. Přednosta Vladimír Ruml

²⁹³ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 213.

²⁹⁴ TÝŽ., *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 40.

²⁹⁵ S. ZÁMEČNÍK, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, s. 98.

²⁹⁶ P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 168.

²⁹⁷ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 184.

nařídil obsadit hlídkami všechny důležitá stanoviště, aby mohl být provoz kdykoli obnoven.²⁹⁸

3.9. Neděle 6. května

V neděli 6. května ráno začali železničáři připravovat provizorní obrněný vlak. Pro představu o podobě vlaku přednosta Vladimír Ruml uvedl: „*Vlak ze 6 uhláků. Stěny obloženy pražci, pak silná vrstva písku a opět pražce. Odolnost vyzkoušena různými zbraněmi. Kulky pražce prorazily, ale v písku uvázly.*“²⁹⁹

Krátce po deváté hodině ráno odešel major Hásek s Dr. Zemanem za velitelem německé posádky do Cristalu. Asi za půl hodiny se vrátili zpět se zprávou, že se generál rozhodl s celou posádkou opustit město a odjet do Liberce.³⁰⁰ Ve městě měl zůstat pouze jeden důstojník s několika muži. Ti měli od odjíždějících vojáků převzít všechny zbraně a následně pomáhat při jejich předání českým povstalcům. Podoba předání zbraní a následný odjezd Němců se neustále měnily a zabraly téměř celé dopoledne. To vyvolávalo nervozitu na všech stranách. Německá posádka, a hlavně postava generála Stubenraucha budila pozornost u představitelů partyzánského hnutí. O generála se zajímaly hned dvě partyzánské organizace současně. Obě vyslali své zástupce k revolučnímu vedení města a okresu. Jednalo se skupiny *Chan* operující na Semilsku pod vrchem Kozákův a *Konstantin* působící na severním Železnobrodsku v oblasti Vlastiboře.³⁰¹ Obě skupiny žádaly ukončení vyjednávání a provedení ozbrojené akce proti německé posádce. To vedení města, v němž rozhodovali lidé působí v odboji po celou dobu okupace razantně odmítli a trvali na správnosti svého postupu ve vyjednávání a dodržování klidu zbraní.

²⁹⁸ Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s. 24, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>) [citováno k 10. 6. 2023].

²⁹⁹ *Tamtéž*, s. 25.

³⁰⁰ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 189, nebo P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 161, nebo F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 40.

³⁰¹ Jan GEBHART – Ján ŠIMOVČEK, *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha a Bratislava 1984, s. 486–487.

V té době už bylo mezi partyzány dohodnuto zadržení německého generála a jeho letecký transport do sovětského zajetí.³⁰²

Po půl dvanácté přišla zpráva o svévolném opuštění asi 30 až 40 ozbrojených Němců, kteří prchali směrem k protektorátní hranici. Cestou došlo u obce Alšovice k přestřelce, kdy padli 4 povstalci.³⁰³ Němci údajně ztratili 7 vojáků.³⁰⁴ Oldřich Kolzrt popsal událost v Alšovicích následovně: „*Naše služba, která měla každé hnutí o pohybu vojáků hlásiti, přišla do radnice s hlášením až asi za půl hodiny. Ihned bylo vypraveno auto s německým majorem Canisem a našimi lidmi, kteří již tyto vojáky nestihli. Mezi tím byly Alšovice upozorněny na zastavení těchto uprchlíků, ale k Dupandě běžela celá ves s pohotovostí umístěnou v sokolovně. Do postavení bojového vmísily se děti, ženy, starci, takže nebylo možné vytvořiti již docházejícím vojákům bojové postavení. Vše se smísilo dohromady a mezi tím padaly výstřely. První výstřel padl z naší strany, aniž by k tomu dal někdo povel. Pak nastal hromadný útěk, vše pomíchané, vojáci, ženy, děti a muži. Mezi tím střelba. Div divoucí, že to odneslo málo lidí i to je bolestné a kdyby vojáci doopravdy stříleli do lidí ty by bylo obětí.*“³⁰⁵

Krátce před polednem se major Hásek domluvili s generálem Stubenrauchem, majorem Canisem a poručíkem Hepkem na podmínkách kapitulace německé posádky v Železném Brodě. Tohoto jednání se ještě za českou stranu kromě majora Háška účastnil Dr. Valentin Zeman a Josef Nejedlo, ke kterým měli němečtí velitelé největší důvěru. Po několika návrzích, které nevyhovovaly jedné nebo druhé straně se nakonec obě strany dohodly na následujících podmínkách:³⁰⁶

1. *Všechny zbraně nám budou předány najednou. Za tím účelem budou soustředěny ve sklářské škole a tam v pořádku odevzdány našemu oddílu pod vedením Rybky.*

2. *15 důstojníků německé posádky mohou si ponechat svoje malé kapesní pistole na znamení toho, že kapitulovali dobrovolně a za čestných podmínek.*

3. *Osobní zavazadla, jakožto soukromý majetek členů posádky a jejich rodin, mohou si vzít s sebou.*

³⁰² P. SAJENKO – V. BOLDAŇUK – S. BURSA, *Výsadek Chan se nehlásí*, s. 98.

³⁰³ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 41.

³⁰⁴ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 211.

³⁰⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

³⁰⁶ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 16–17.

4. *Veškerý majetek po německé branné moci zůstane v Ž. Brodě.*

5. *Pro evakuaci použije německá posádka svůj vlastní omnibus s přívěsným vozem. Kvůli urychlení evakuace dostane od nás k dispozici 2 nákladní auta, která potom opět vrátí. Napřed budou evakuováni rodinní příslušníci, potom zavazadla a potom štáb. Posádka půjde pěšky. Evakuace se provede na čáru sudetské hranice ve směru na Jablonec.*

Po podepsání dohody o kapitulaci odcházejí ve 13:15 4 roty *Stráže NV* do sklářské školy, aby převzaly německé zbraně. Převzetí se ujal Oldřich Kolzrt spolu s četníky Štěpánem Loudou a Ladislavem Trdlou.³⁰⁷ Předání zbraní trvalo do třetí hodiny odpolední. Před hotelem Cristal stály omnibus a 2 nákladní auta plně naloženy rodinnými příslušníky, zavazadly a štábem s generálem připraveni na odjezd.

Před jejich odjezdem v 15:35 přijel z Vlastiboře Konstantin Žukovskij a obsadil s partyzány náměstí a ulice, které k němu přiléhali. O něco později přijel do města i český velitel partyzánů poručík Jaroš. Na náměstí došlo k roztržce majora Háška s partyzánskými veliteli, kteří nesouhlasili s podmínkami kapitulace a dodatečně žádali kontrolu všech zavazadel, odebrání pistolí důstojníků, a hlavně zadržení německého generála a jeho předání RA.³⁰⁸ Když došlo ke splnění těchto požadavků byli Němci již bez generála dopraveni na sudetskou hranici.³⁰⁹ Generála Stubenraucha partyzáni vysvlékli z uniformy, oblékli do civilního oděvu a odvezli do Vlastiboře.³¹⁰ RA zvažovala vyslání zvláštního letounu pro zajatce, ale vzhledem k rychlému postupu RA k němu již nedošlo.³¹¹

Většina německých zbraní zabavených ve sklářské škole skončila v rukou partyzánů a ti s nimi vyzbrojili své oddíly, které do té doby disponovali minimálním množstvím lehkých zbraní a zatím neměli ve výzbroji žádné těžké zbraně. V Brodě do svého vojenského arzenálu získali kromě zbraní i dva pancéřové vozy.³¹² Major Cerman však uvádí, že je partyzáni získali již 5. května v Bozkově.³¹³

³⁰⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, *Trojan (Trdla) Ladislav – osobní fond Vlastiboř, Odbojová činnost – stručný popis s označením doby a průběhu*, kart. 1, s. 3.

³⁰⁸ K. CERMAN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 18.05.1946, roč. 2, č. 115, s. 2.

³⁰⁹ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 17, nebo SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

³¹⁰ P. SAJENKO – V. BOLDAŇUK – S. BURSA, *Výsadek Chan se nehlásí*, s. 98–99.

³¹¹ V rozkaze Štábu partyzánského hnutí pro jednotku Konstantina Žukovského z 5. května 1945 se píše, aby našli místo pro přistání letadel. Místo pro přistání nejméně 1000x1000.

³¹² M. HAVLÍČEK, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, s. 78.

³¹³ K. CERMAN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 15.05.1946, roč. 2, č. 112, s. 2.

Po převzetí zbraní a odjezdu Němců a jejich rodin začalo zatýkání příslušníků německé národnosti s bydlištěm v Železném Brodě spolu s několika občany české národnosti obviněných ze spolupráce s Němci, kteří byli následně drženi v budově Okresního soudu.³¹⁴ Strážmistr Louda zmiňoval, že k zajištění ve vazbě Okresního soudu Železném Brodě dopravili turnovští kolaboranty generála Bartoše (Bartosche) a plukovníka Švece (Schwetze).³¹⁵

Navečer pak přicházejí ze všech stran špatné správy. V Jičíně se odehrávaly prudké boje. Německé jednotky postupovaly na sever. Obsadily Libuň a německé tanky vtrhly do Turnova, kde za pomoci letadel téměř vytlačily povstalce z města. Jednotky SS ze Sudet opět obsadily Velké Hamry a Plavy. Jen Semily už opustila německá posádka z továrny Zittwerke a pokusila se odejít na východ do Vrchlabí.³¹⁶ *Volkssturm* ohrožoval Maloskalsko, ale za hranici Protektorátu se zatím neodvážil. Partyzáni vyčlenili menší skupinu určenou na ochranu Maloskalska.³¹⁷ Skupinu však po informaci o odzbrojení větší části *Volkssturmu* v Huntířově partyzáni odvolali.³¹⁸

V noci došlo po malých skupinách ke stahování partyzánů společně s několika železnobrodskými dobrovolníky zpět do Vlastiboře.³¹⁹ Na druhý den plánovali výpad do Hamrů a Plavů.

3.10. Pondělí 7. května

V pondělí 7. května ráno vyslala německá posádka z Turnova několik spojek do Železného Brodu, aby zjistily, co se stalo s německou posádkou v Železném Brodě, se kterou ztratila spojení. Žádná z těchto spojek se nevrátila, a tak Němci vyslali po silnici do Železného Brodu obrněný vůz a nákladní auto plně naložené ozbrojenými vojáky. vojáky. Hlášení o nich přišlo z Malé Skály, kde byli místní obyvatelé donuceni pod hrozbou zničení celé vesnice odstranit zátarasy.³²⁰ Ve srovnání s výzbrojí německé

³¹⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod*, Abecední index k seznamu osob zajištěných a těch, proti kterým bylo vedeno trestní vyšetřování, inv. č. 111, kn. 107.

³¹⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, Louda Štěpán, poznatky z revoluce, 28.3.1946, kart. 9, s. 4.

³¹⁶ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 116.

³¹⁷ J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 189.

³¹⁸ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 42.

³¹⁹ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 19.

³²⁰ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 42.

jednotky nebylo divu, že je propouštěli bez boje dál směrem na Železný Brod. Jedinou zbraní maloskalských obránců se stala pomalost, s jakou odstraňovali silniční zátarasy. Do toho přišla další informace o velké obrněné skupině, která vyrazila z Turnova.³²¹ Situaci, která čekala obranu Železného Brodu popsal major Rudolf Hásek: „*V této chvíli měli jsme k dispozici pouze 2 čety a k tomu ještě nedostatečně vyzbrojené. Ostatní síly byly vázány vesměs daleko od města a nebylo lze je přivolat na pomoc. Proti postupující úderné skupině poslal jsem jednu četu ozbrojenou několika puškami a jedním kulometem přímo po trati, aby na soutoku Jizery s továrním náhonem zaujala obranné postavení podél trati ve směru na Dvírky. Druhou slabší četu s několika puškami a pancéřovými pěstmi poslal jsem do obranného postavení při silnici rovněž poblíž soutoku. Palebná síla naší obrany neposkytovala však záruky, že nepřátelský nápor vydrží.*“³²²

Současně došlo k vyslání spojky do Vlastiboře, aby alespoň část partyzánů přišla Brodu na pomoc. Chvilí předtím, než mělo dojít ke střetu s Němci dorazila na náměstí partyzánská četa poručíka Jaroše vyzbrojená automatickými puškami a pancéřovými pěstmi. Byla ihned poslána k zesílení obrany na vjezdu do města. O několik minut později došlo k boji, kdy se Němci po několika taktických chybách dostali do křížové palby ze dvou stran a došlo k jejich zničení. Tank dostal zásah pancéřovou pěstí při ústupu z místa boje a shořel. Strážmistr Štěpán Louda zmínil průběh boje: „*Společně s dobrovolníky nastoupilo se do Dvírek, kdy byly zátarasy. Potom jsem se odebral s Janem Junem k četě Slávka Halamy, která měla obsazenu trat' naproti Dvírkám s kulometem. Kulomet nádražní čety byl na břehu v lese, který obsluhoval Václav Pecháček a Miloslav Louda. Tento kulomet, když dojel německý pancéř do Dvírek s posádkou na nákladním autě, otevřel palbu na pancéř a zachytil střelbou pancéř. Pancéř střílel z děla po našem kulometu a granáty dopadaly na 5 metrů od stanoviště kulometu, proto jsem dal rozkaz přemístit kulomet dále a znovu zahájit palbu. Palbou z kulometu byl zasažen znovu pancéř a vojáci v nákladním autu a pancéř počal ujíždět nazpět ke Splzovu a byl u Splzova pancéřovou pěstí odstřelen. Posádka německých vojáků na nákladním autě byla našimi dobrovolníky zajata a odvedena do Brodu.*“³²³

³²¹ Tento tankový sbor o síle 40 tanků nakonec zůstal těsně za hranicí Turnova a ve večerních hodinách odjel směr Liberec a dál na západ.

³²² *Tamtéž.*

³²³ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, Louda Štěpán, poznatky z revoluce, 28.3.1946, kart. 9, s. 4.

Ve stejnou dobu provedl oddíl *Konstantin* spolu s částí oddílu poručíka Jaroše a několika dobrovolníky výpad do sudetského území v oblasti Plavů a Velkých Hamrů s plánovaným postupem směr Tanvald.³²⁴ Ve Velkých Hamrech došlo ke střetu s oddílem SS a místním *Volkssturmem*.³²⁵ Při obléhání sokolovny padl železnobrodský dobrovolník Miloslav Musílek, který se již dříve aktivně účastnil jednotek *Stráže obrany státu* v roce 1938.³²⁶ Partyzáni se následně navečer stáhli zpět za hranici do Vlastiboře.

V odpoledních hodinách proběhlo dokončení organizace posádkového velitelství v Železném Brodě. Posádkové velitelství našlo umístění v hotelu Cristal, když předtím došlo k prohlídce všech budov po Němcích, zda nejsou zaminovány.³²⁷ Začalo fungovat skladiště potravin a došlo ke zřízení repatriační služby spojené s řízením a organizací transportu zajatců. Všechny budovy začala hlídat ozbrojená stráž. Proběhla také evidence motorových vozidel v oblasti, kdy každé vozidlo následně před jakoukoli jízdou podléhalo schválení posádkového velitelství. Došlo také k dokončení zatýkání a internace osob s německou příslušností.³²⁸

3.11. Úterý 8. května

Do města přišly zprávy o kapitulaci německé armády v Remeši dne 7. května 1945. Lhůta pro složení zbraní byla určena na 8. května 1945 1. minutu před půlnoci.³²⁹

Vzhledem ke stabilizaci situace ve městě a okolí kdy Němci už přestávali klást odpor, došlo k rozhodnutí k zajištění sudetských měst Jablonec, Smržovka a Tanvald. Byly postaveny dvě dobrovolné čety z nevojáků pod velením Stanislava Halamy a Bohuslava Matěchy, které zajistily město.

Z vojinů dobrovolníků se postavil prapor, který měl roty v Brodě i okolí. Praporu velel zástupce vojenského velitele Háaska kapitán Hafner.³³⁰ Bojové roty následně 8. května začaly s postupem do Sudet. Jedna rota směřovala pod velením kapitána Hafnera na Jablonec a druhá v čele s partyzánem poručíkem Jarošem na Tanvald

³²⁴ P. TARANDA, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, s. 168.

³²⁵ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 21.

³²⁶ K. CERMAN, *Národní odboj 1939–45 na českém severu*, 19.05.1946, roč. 2, č. 116, s. 2.

³²⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

³²⁸ *Tamtéž*.

³²⁹ J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. 2, s. 600–601.

³³⁰ *Tamtéž*.

a Smržovku.³³¹ Cestou docházelo k odzbrojování ustupujících německých jednotek následně pak k odvozu zajatců a zbraní do Železného Brodu. Mezi zajatce se dostali i jednotky SS složené z Estonců.³³² Jejich odzbrojení pomohlo definitivně vyřešit problém s vyzbrojením povstalců. Vzhledem k tomu, že dotčená města byla většinou v rukou revolučních národních výborů, jednalo se spíše o pomoc se zajištěním jejich pozic. Dalším účelem výpravy se stalo posílení vlivu RONV v Železném Brodě, který počítal s převzetím správy sudetských měst pod železnobrodský okres.

Ve městě mezitím hasiči kopali na náměstí jámy pro stožáry k vlajkám. Krátce po poledni došlo ke vztyčení anglické, československé, sovětské a americké vlajky na připravené stožáry.

Odpoledne se do Brodu vrátila část dobrovolníků, kteří se zúčastnili bojů ve Velkých Hamrech a přivezli s sebou tělo padlého Miloslava Musílka.³³³ Místo nich vyrazili na místo bojů další dobrovolníci s četou Josefa Klingera.

3.12. Středa 9. května

Ráno 9. května dosáhl kapitán Hafner centra Jablonce nad Nisou. Vstupu do města se účastnil i poručík Pleskot z Loužnice, který se pak stal vojenským velitelem Jablonce nad Nisou. Současně s osvobozením Jablonce došlo k zajištění pomoci vězňům z koncentračního tábora v Rýnovicích. Vojáci z Brodu pomohli zajistit transport některých zejména polských vězňů z koncentračního tábora do zřízené nemocnice a ošetrovny ČČK v Železném Brodě. I přes poskytnutou pomoc v následujících třech měsících podlelo 18 Poláků a 6 Rusů dlouhodobému strádání a týrání.³³⁴ Památník četnické stanice k tomu poznamenal: „*V úřední budově byla zřízena nemocnice pro osvobozené vězně z koncentráku v Rýnovicích, kterých zde prošlo na 800, sbědovaných na pohled jen živé mrtvoly, kost a kůže, celé tělo poseto ranami od německých karabáčů, pravý to úkaz německé kultury.*“³³⁵

³³¹ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 21.

³³² J. FRAJDL, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, s. 241.

³³³ D. ŘEŘIČKA, *Květnové povstání 1945 v Železném Brodě*, s. 64.

³³⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod*, Evidence a ochrana válečných hrobů, inv. č. 180, kart. 8.

³³⁵ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

Četa Josefa Klingera, která odešla předchozího dne na Tanvaldsko dorazila v 10. hodin dopoledne na bývalé československé hranice z roku 1938 a v Novosvětském průsmyku, který v roce 1938 střežila jednotka železnobrodských dobrovolníků *Stráže obrany státu*, vztyčila československou vlajku.³³⁶ Tam se poprvé setkali s příslušníky RA, konkrétně se jednalo o 285. divizi 1. ukrajinského frontu pod velením plukovníka Suchareva. Tato divize se ale nakonec na osvobození ČSR téměř nepodílela, protože dostala rozkaz k přesunu zpět na sever.³³⁷

Večer nařídil RONV mobilizaci ročníků odvedených v letech 1929 až 1937. Prezence měla proběhnout ve dnech 11. až 14. května 1945 nejprve v Zásadě, Huntířově, a nakonec v Železném Brodě.³³⁸

3.13. Čtvrtek 10. května

10. května 1945 došlo ke zřízení okresního četnického velitelství v Železném Brodě, kde prvním velitelem byl ustanoven Josef Podlipný.³³⁹

Oblast Krkonoš a Jizerských hor měla kontrolovat v rámci postupu sovětských vojsk 31. armáda 1. ukrajinského frontu pod velením generál poručíka Petra Grigoreviče Šafranova.³⁴⁰

Již od rána čekali obyvatelé Železného Brodu příjezd vojáků RA. Dopoledne přišlo několik informací o času příjezdu RA, která se ukázaly jako mylné. Teprve ve 12:15 vyzval místní rozhlas k uvolnění středu náměstí. V budově radnice se narychlo sešel RONV spolu s vojenským velitelství. Strážní oddíl radnice se přeměnil na čestnou stráž.³⁴¹ Potom vyšli před radnici členové RONV a MNV v čele s Rudolfem Řepkou a Dr. Valentinem Zemanem. Spolu s nimi vyšel vojenský velitel okresu major Hásek.

Ve 12:27 přijela po silnici od Bratříkova 3 osobní auta s plukovníkem Katušinem spolu s vojenským doprovodem. Jejich uvítání zahájil chlebem a solí major Hásek, který

³³⁶ *Tamtéž.*

³³⁷ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 126–128.

³³⁸ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 23.

³³⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63, nebo SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, korespondence s ONV Semily, kart. 4.

³⁴⁰ O. RYDVAL, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, s. 126.

³⁴¹ F. SOCHOR, *Revoluční týden v Železném Brodě, 3.–10. května 1945*, s. 45.

díky legionářské minulosti dobře ovládal ruštinu.³⁴² S přivítáním pak pokračoval Václav Strnad za KSČ a Dr. Valentin Zeman za MNV. Projevy všech obsahovaly slova díky RA a vděčnosti ruskému národu. Součástí se staly i dvě minuty ticha za všechny padlé. Poté promluvil plukovník Katušin. Poděkoval za milé přivítání a připomněl spojení sovětského a českého lidu. Po projevu pak seznámil představitele města s povinností vydat veškerý majetek po bývalé německé branné moci RA, protože se stal majetkem sovětským. Jeho odvoz bude směřován do Smržovky, kde bude sídlo posádky RA.³⁴³ Na závěr plukovník obdržel na památku broušenou vázu jako symbol osvobozeného kraje.³⁴⁴ Plukovník odjel ve 13:51 do Huntířova.

Po jeho odjezdu začala projíždět Železným Brodem pravidelná sovětská armáda. Dlouhé kolony dělostřelectva, kulometných oddílů a pěchoty. Na náměstí se setkávaly dva proudy vojsk od Jablonce a Tanvaldu a potom se zase dělily dle svého působení a mířily na Semily nebo Turnov.

Později odpoledne došlo k pohřbu Miloslava Musílka, který padl při osvobození Velkých Hamrů. Průvod vyšel z náměstí a pomalým krokem směřoval přes celé město na hřbitov.

Po odchodu průvodu začali zaměstnanci městské elektrárny obnovovat veřejné osvětlení, která bylo šest let z důvodu zatemnění mimo provoz. 10. květen 1945 se stal prvním dnem, kdy se městské ulice a náměstí opět rozzářily.

³⁴² *Tamtéž.*

³⁴³ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 25.

³⁴⁴ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 214–215.

4. ŽELEZNÝ BROD A POVÁLEČNÝ NÁVRAT K BĚŽNÉMU ŽIVOTU

Podle prvních plánů se Železný Brod stal po revoluci sídlem okresu, který měl zahrnovat, kromě Železnobrodská i Jablonecko a Tanvaldsko.³⁴⁵ RONV sídlil prozatím v hotelu Cristal, kam se po revolučních dnech přestěhoval z radnice a snažil se nový okres zkonsolidovat. Zajistit národní správce do průmyslových podniků a obchodů po Němcích a kolaborantech. Zároveň vznikla vyšetřující komise, kde dohled vykonávala železnobrodská četnická stanice v počtu 4 četníků.³⁴⁶ Působnost této komise se vztahovala i na okres Jablonec nad Nisou. Vazebně bylo touto komisí stíháno 150 osob, většinou Němců nebo Čechů podezřelých ze styku s Němci.³⁴⁷ Pro střežení věznice vznikla u městské policie četa o počtu 17 mužů, která kromě zmiňovaného střežení věznice zajišťovala eskortování vězňů a pořádkovou službu ve městě.³⁴⁸ Činnost této čety trvala po dobu činnosti trestní a nalézací komise pro oblast železnobrodského soudního okresu do října 1947 a poté byla zrušena.³⁴⁹

Železnobrodská spořitelna dostala zmocnění od RONV na zajištění všech peněžních ústavů v okresech Jablonec nad Nisou a Tanvald. Od 11. května 1945 přestala platit říšská marka, která se ani nevyměňovala. O den později odešli z Železného Brodu do Jablonce nad Nisou úředníci zajistit převzetí celních, poštovních a berních úřadů z německých rukou.

16. května 1945 skončilo svou činností revoluční vojenské okresní velitelství v čele s majorem Rudolfem Háskem. Velení tak přešlo do rukou turnovské posádky pravidelné armády. Velitelem se stal major Mikyska a ten také přenesl činnost velitelství z radnice do hotelu Cristal.³⁵⁰ Ubytování vojenské posádky nově zajistila budova sklářské školy. Při předání velení pravidelné armádě došlo k předání zabaveného válečného materiálu jako válečné kořisti RA, Posádka pod velením majora Samochvalova sídlila ve Smržovce. RA se zavázala vyzbrojit v Železném Brodě jeden prapor o čtyřech rotách

³⁴⁵ J. KAŠPAR, *Ve vichru správních reforem (pokles významu města Železného Brodu ve světle změn jeho správního postavení v letech 1850–1950)*, s. 48.

³⁴⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

³⁴⁷ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod, Abecední index k seznamu osob zajištěných a těch, proti kterým bylo vedeno trestní vyšetřování*, inv. č. 111, kn. 107.

³⁴⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod, Kniha nočních hlášení místní městské policie*, inv. č. 113, kn. 109.

³⁴⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

³⁵⁰ R. HÁSEK, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana J. MAŠKA, s. 5.

z mobilizovaných odvedenců. Do jeho vytvoření, zajišťovali jeho strážní povinnosti partyzáni.

Pro zajištění chodu města vznikl revoluční MNV, v jehož čele stál předseda Dr. Valentin Zeman, který se aktivně v revolučních dnech účastnil vyjednávání s německou posádkou. Ten ihned vydal plán obnovy a následné výstavby města. Zřídil se *Fond na vybudování nového, krásného Železného Brodu*, kam občané přispívali značnými finančními prostředky.³⁵¹

Dne 24. května 1945 se konala schůze MNV, na které KSČ požadovala větší zastoupení ve výboru, protože prý výrazně stoupl počet členů strany v Železném Brodě. KSČ nakonec svůj návrh prosadila a získala 6 členů výboru místo původních dvou. Na stejné schůzi došlo k přijetí návrhu na přejmenování náměstí a některých ulic. Riegrovo náměstí se dočkalo přejmenování na Náměstí maršála Stalina nebo Nádražní ulice dostala svého původního názvu Masarykova ulice.³⁵²

I spolková činnost se dočkala obnovy. Například v hotelu Jizera se konala dne 23. května obnovovací schůze Sokola v Železném Brodě a na této schůzi bylo vybráno tolik finančních prostředků na činnost, že mohla být doplacen dluh, který vznikl ve třicátých letech při stavbě sokolovny.³⁵³ Činnost obnovili například legionáři nebo skauti. Divadelní spolek *Tyl* po letech útlumu připravil komedii bratří Čapků „*Ze Života hmyzu*“.³⁵⁴ Toto období se stalo obdobím sounáležitosti a manifestací síly a hrdosti českého národa. I v Železném Brodě se v roce 1945 konalo několik průvodů a manifestací, které se staly oslavou osvobození ČSR. Z mnoha těchto akcí se dochoval bohatý fotografický materiál, který tak potvrzoval informace z tisku a přehledů institucí.³⁵⁵

V červnu 1945 byly nejprve 3. června v Železném Brodě a později 13. června ve Vlastiboři uděleny vyznamenání odbojovým a revolučním pracovníkům. Obě akce byly opět spojeny s manifestací lidu a byly již plně pod vedením KSČ. Vyvrcholením těchto akcí se následně stal 28. říjen 1945. Tento den proběhl v Železném Brodě

³⁵¹ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. 3. Srov. SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod*, Zápisy z plenárních zasedání 1945, inv. č. 1, kn. 1.

³⁵² *Tamtéž*.

³⁵³ F. SOCHOR, *Železnobrodské letopisy*, s. 218–219.

³⁵⁴ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod*, Spolupráce s kroužkem divadelních ochotníků J.K. Tyl při Osvětové besedě, inv. č. 176, kart. 7.

³⁵⁵ SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. 6.

ve znamení udělování pamětních medailí a odznaků železnobrodským občanům, kteří se podíleli na činnosti odboje. Dekorováni byli například Rudolf Řepka, Josef Klinger, Bohuslav Machačný, Josef Buchar, Štěpán Louda, Ladislav Trdla a Oldřich Kolzrt za vojenský odboj a Josef Miksánek a Jan Jun za komunistický odboj. Po připnutí medaile a předání dekretu došlo k seznámení přítomných obyvatel s ilegální činností dekorovaného odbojáře. Dost často se jednalo pro některé o překvapení. Při předávání medaile pro podnikatele Josefa Nejedla došlo ke zmínce o výrazné pomoci manželů Klápšťových při odbojové činnosti. To bylo překvapením největší, zvláště při německé národnosti Markéty Klápšťové. Obyvatelé Železného Brodu považovali Klápšťovi, až na několik osob, které věděly o jejich činnosti, za kolaboranty. Přitom dokázali z německých rukou vysvobodit mnoho zatčených nejen ze Železnobrodsko.

V dnech 5. až 7. listopadu 1945 zasedal v budově sokolovny mimořádný lidový soud, v čele s Dr. Hubáčkem. Dle Františka Sochora zde došlo k projednání pouze tří případů. Jedním z nich byl Adalbert Adolf, který byl za činnost v době okupace odsouzen k trestu smrti. K vykonání trestu smrti oběšením došlo následně v Mladé Boleslavi.³⁵⁶

Po zahájení celorepublikového odsunu Němců v druhé polovině roku 1945 se ve městě Železný Brod projevil jeho mnohé důsledky. Většina uprchlíků z roku 1938 se vrátilo zpět do svých domovů a k nim se přidali další, kteří odešli zajistit nebo spíše „zabrat“ majetek po odsunutých Němcích. Dostávali přidělovány většinou sklářské provozy na Jablonecku. Zemědělci byli usídlováni v oblasti Nového Města pod Smrkem. Z Železnobrodsko odešlo do pohraničí až 1500 osob.³⁵⁷ Další snížení počtu obyvatel přinesly odsuny místních Němců z let 1946 a 1947.³⁵⁸ Jednalo se o 226 osob německé národnosti, mezi nimi 88 členů NSDAP. Zůstalo jen pár odborníků důležitých pro provoz přádelny a vápenky. Celkem přišlo Železnobrodsko o více než 1700 obyvatel. V Železném Brodě došlo na konci roku 1945 ke zrušení posádkového velitelství a zbytek posádky se přesunul do Turnova.³⁵⁹

Po těchto ztrátách nemohl Železný Brod v boji o sídlo okresu soupeřit s Jabloncem nad Nisou a Semily. Oba důvody pro vznik železnobrodského okresu ztratily svůj

³⁵⁶ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Četnická stanice Železný Brod, Památník četnické stanice*, kn. 63.

³⁵⁷ *Tamtéž*.

³⁵⁸ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Městský národní výbor Železný Brod, Soupisy Němců, konfiskace, odsuny*, inv. č. 182, kart. 8.

³⁵⁹ SOKA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. 9.

význam. Šlo o počestění okresu a soustředění sklárství do jednoho okresu. Nakonec se Železný Brod stal pouhou expoziturou ONV Semily, která byla následně od 1. ledna 1949 definitivně zrušena.

Za zmínku stojí, že se Železný Brod přihlásil k akci „*Na pomoc Slezsku*“ a dne 16. dubna 1946 převzal kmotrovství nad obcí Chvalíkovice.³⁶⁰ Obec Chvalíkovice byla v posledních dnech války silně poškozena boji a mnoho domů včetně infrastruktury obce zůstalo zcela zničeno. Na pomoc obci se vybralo velké množství peněz a věcných darů. Mezi iniciátory patřila jména již známá z odboje a revolučních dní roku 1945 jako Josef Matěcha, Oldřich Kolzrt a František Sochor.³⁶¹

³⁶⁰ Chvalíkovice je obec jižně od Opavy, nedaleko Hradce nad Moravicí.

³⁶¹ Eva VOZKOVÁ, *Padesátiny jednoho upřímného kmotrovství*, in: *Od Ještěda k Troskám*, roč. 19, č. 2, s. 38–40.

ZÁVĚR

Železný Brod považuji za město, které může být hrdé na svou minulost a na své obyvatele, kteří v něm žili. Železný Brod se stal sídlem vzdělanosti a kulturní aktivity. Důležitým prvkem pro morálku obyvatel byla spolková činnost, národní uvědomění a hrdost. Dalším zásadním prvkem v životě města se stala dobročinnost a vzájemná pomoc.

To vše mělo velký vliv na to, že odboj na Železnobrodsku zastával v regionu důležité místo a na rozdíl od okolí nebyl nikdy tak výrazně poškozen zatýkáním.

Svou roli hrála i vojenská průprava, která se všem dostala při sokolském cvičení. V zásadě vždy docházelo k dodržení pravidel konspirace a všichni bez výjimek plnili bez ohledu na případné tresty své úkoly. To vše se stalo základem pro silné zázemí odbojové činnosti na Železnobrodsku. O dobře vedené zpravodajské práci odboje vypovídá spolupráce s para skupinami *Antimony* a *Barium*. Vznik partyzánské skupiny *Konstantin*, na které měli výrazný podíl Josef Matěcha a Josef Klinger, zase ukazuje na aktivitu v otevřeném boji s okupační mocí.

Podíl na úspěchu odboje mělo samozřejmě více lidí. Důležité bylo, že se odbojové činnosti věnovali lidé s vlivem na chod škol, úřadů, bezpečnostních složek i místních průmyslových i peněžních závodů.

Pro morálku obyvatel města byla důležitá vzájemná pomoc. Když došlo k zatčení některého člena rodiny, tak vždy vzápětí došlo k zajištění pomoci tak, aby se zbytek rodiny neocitl bez prostředků.

Pokud jde o zatčení a následné tresty je překvapující vysoký počet propuštěných bez trestu, případně jen s pár měsíci káznice za činy, za které běžně hrozila smrt nebo pobyt v koncentračním táboře. Tuto práci ve prospěch zadržených vykonávali především manželé Klápšřovi, o kterých jsem se ve své práci několikrát zmínil. Zde je ještě na místě vyzdvihnout jejich zásluhy.

Seznam zachráněných je opravdu dlouhý. Co do počtu zachráněných osob byla ohromující intervence za 17 vyšších úředníků ministerstva dopravy zatčených gestapem,

kdy byla paní Klápšťová ochotna prosit prostřednictvím rady Fischera a své neteře až v kanceláři říšského ministra Dr. Leye v Berlíně.³⁶²

Před trestem smrti byli zachráněni Josef Seifert byl zachráněn 24 hodin před popravou, Václav Drda ml. z Jirkova, Josef Plíhal z Turnova, Josef Matěcha významný odbojář ze Železného Brodu, Ladislav Matěcha ze Železného Brodu, Rudolf Řepka významný odbojář ze Smrčí a budoucí předseda RONV a Alois Drbohlav z Turnova.

Z vězení byl propuštěn vážně nemocný bývalý přednosta železniční stanice Železný Brod Jaroslav Hejtmánek.

Z koncentračního tábora byly vysvobozeny Františka a Milena Pozd níčkovi ze Železného Brodu a Květa Dlabolová z Vysokého nad Jizerou.

Z vazby před odvezením do koncentračních táborů byli zachráněni František Šírek z Vrátu, Jaromír Doubek ze Semil, Jiří Bílek z Mělníka, Josef Volný z Lomnice nad Popelkou, Oldřich Kolzrt významný železnobrodský odbojář a městský úředník, Heřman Jiránek, Ing. Šebek, Karel Horák, Jan Brodecký, Jaroslav Hamáček a Jaroslav Pipek, všichni ze Železného Brodu.

Z vazebního věznění osvobozeni major Rudolf Hásek ze Železného Brodu budoucí okresní vojenský velitel železnobrodského okresu, František Rutkovský z Koberov, František Blažek z Loužnice, Jan Berný z Lomnice nad Popelkou, Dr. Kučera z Jičína, pekař Zurcín ze Zásady a J. Ouhrabka z Turnova.

Před uvězněním ušetřeni MUDr. Max Kaiser ze Železného Brodu, Bohumil Brunclík z Kněžnice, Jaroslav Tůma a František Hrubý oba ze Železného Brodu.

Někdy však výsledkem nebyl dobrý konec. Přestože již bylo rozhodnuto o jejich propuštění z koncentračního tábora tak se ho Jaroslav Mazánek ze Železného Brodu a František Balatka z Hrubé Horky nedožili.

Studiem nalezených prohlášení a protokolů při prokazování nevinny v obvinění manželů Klápšťových ze styku s příslušníky okupační moci byly zjištěno více než 100 provedených intervencí ve prospěch českých občanů. 24 zachráněných životů, 3 osoby propuštěny z koncentračního tábora a 13 osob před ním zachráněno.

³⁶² SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Úředně ověřené potvrzení Libuše a Josefa Seifertových o záchraně 17 úředníků Ministerstva dopravy v souvislosti s činností manželů Klápšťových, nezpracovaný kart.

8 osob bylo propuštěno z vězení a 4 osoby před ním zachráněny. To vše byly pouze doložené případy.

Rudolf Řepka, předseda RONV v Železném Brodě, o důležitosti ochrany železnobrodských obyvatel Markétou a Františkem Klápšťovými později ve své výpovědi pro ONV v Semilech, expozituru v Železném Brodě uvedl: „*Kdyby měly všechny okresy takové Klápšťovi, bylo by všude o polovinu méně zatčených a žalářovaných!*“³⁶³

Odboj proti Němcům v Železném Brodě byl zahájen o několik dní dříve než v okolních městech. Nestalo se tak na žádný rozkaz, ale odstraněním německých nápisů ve městě. Tím se daly události do pohybu.

Samotný průběh povstání měl v Brodě poměrně klidný a hladký průběh. Došlo sice k několika srážkám a incidentům s Němci, ale s poměrně malým počtem obětí. Šlo o 12 zraněných a 6 padlých. Díky vojenskému vystoupení došlo k osvobození celého železnobrodského okresu a části území Sudet s městy Jablonec, Smržovka a Tanvald. Za zmínku stojí, že po převzetí města Železný Brod revolučními bojovníky, nedošlo v Železném Brodě k podobným zvrátům jako v Semilech a Turnově, kde se město dostalo opět pod německou nadvládu.

V Železném Brodě zvolil vojenský velitel taktiku rozvážného a klidného jednání za všech okolností, kdy se nechtěl pustit do otevřeného boje s dobře vyzbrojeným nepřítelem. Zabránil tak jistě velkým ztrátám na životech povstalců i běžných obyvatel města.

Josef Matěcha 10. května 1945 pronesl výstižnou větu: „*Vše je dobře skončeno, netřeba o tom více mluvit.*“³⁶⁴

³⁶³ SOKA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, Protokol s Rudolfem Řepkou z 11. 1. 1946 o činnosti Klápšťových, nezpracovaný kart.

³⁶⁴ SOKA Jablonec nad Nisou, *Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod, II. odboj – poznámky*, inv. č. 4, kart. 1.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČČK	Československý červený kříž
č. j.	číslo jednací
č. pom.	číslo pomůcky
ČSR	Československá republika
Gestapo	Gehaime Staatspolizei (<i>německá tajná státní policie</i>) inventární číslo
KSČ	Komunistická strana Československa
kart.	karton
kn.	kniha
Leut.	Leutnant (<i>vojenská hodnost odpovídající poručíkovi</i>)
MNV	Místní národní výbor
NAD	Národní archivní dědictví
NS	Národní souručenství
NSDAP	Nazionalsocialistische Deutsche Arbeiterpartei (<i>Národní socialistická německá dělnická strana</i>)
PÚ	Politické ústředí (<i>odbojová organizace</i>)
ON	Obrana národa (<i>odbojová organizace</i>)
ONV	Okresní národní výbor
OS	Okresní soud
pplk.	podplukovník
PVVZ	Petiční výbor „Věrní zůstaneme“ (<i>odbojová organizace</i>)
RA	Rudá armáda
RONV	Revoluční okresní národní výbor
ř.z.	říšský zákoník
SOkA	Státní okresní archiv
SS	die SchutzStaffel der NSDAP (<i>německé vojenské jednotky</i>)
SSSR	Svaz sovětských socialistický republik
TNK	Trestní nalézací komise
ÚVOD	Ústřední vedení odboje domácího (<i>odbojová organizace, od roku 1940 koordinoval činnost PÚ. ON a PVVZ</i>)

PRAMENY A LITERATURA

Archivní prameny

Nezinventarizovaná sbírka v majetku Jaroslava MAŠKA, Železný Brod – dobové fotografie, poznámky a protokoly.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Četnická stanice Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Městský národní výbor Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Okresní úřad Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond ONV Semily, expozitura Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, fond Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, Kolzrt Oldřich – osobní fond Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, Sochor František – osobní fond Železný Brod.

SOkA Jablonec nad Nisou, Trojan (Trdla) Ladislav – osobní fond Vlastiboř.

SOkA Semily, Sběrka rukopisů a opisů archiválií – František Hyška, *Osobní vzpomínky na odboj na Semilsku, život v ilegalitě a na zatčení a věznění 1. 4. 1939–11. 5.1945.*

SOkA Semily, Votoček Václav – osobní fond Semily.

Publikované prameny

BENEŠ, Edvard, *Paměti*, Praha 1948.

HLUŠIČKOVÁ, Růžena (ed.), *V boj v severovýchodních Čechách 1939–1940*, (edice ilegálního protifašistického časopisu), Trutnov 2005.

KRAJINA, Vladimír, *Vysoká hra*, Praha 1994.

Soudobý tisk

CERMAN, Karel, *Národní odboj 1939–45 na českém severu* in: *Stráž severu*, roč. 2, Liberec 1946.

KOLOUCH, Jiří, *Barium v sítích gestapa*, in: *Pochodeň*, roč. 58, 59, Hradec Králové 1969–1970.

[SOCHOR, František], *Jak bojoval Železný Brod o úřady*, in: *Stráž severu*, 07.01.1949, roč. 5, Liberec 1949, č. 5, s. 5.

Články ve sbornících

KAŠPAR, Jan, *Ve vichru správních reforem: Emancipační úsilí Železného Brodu v letech 1850–1950*, in: *Z Českého ráje a Podkrkonoší 12*, Semily 1999, s. 37–64.

MIZERA, František, *Právo hrdelní v Brodě Železném*, in: *Sborník okresu Železnobrodského, Listy pro pěstování vlastivědy, Pro školu a dům*, Roč. II, č. 2, Železný Brod 1924, s. 30–31.

ŘEŘICHA, David, *Rok 1938 na Železnobrodsku a Jablonecku*, in: *Od Ještěda k Troskám*, Turnov 2018, roč. 25, č. 2, s. 71–78.

ŘEŘICHA, David, *Květnové povstání 1945 v Železném Brodě*, in: *Od Ještěda k Troskám*, Turnov 2020, roč. 27, č. 2, s. 59–65.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav, *Kdy bylo osídleno Železnobrodsko?* in: *Sborník okresu Železnobrodského, Ročník I, č. 1, Železný Brod 1923*, s. 17–21.

VOZKOVÁ, Eva, *Padesátiny jednoho upřímného kmotrovství*, in: *Od Ještěda k Troskám*, Turnov 1996, roč. 19, č. 2, s. 38–40.

Z KRONIKY MICHALA FIŠERA, *Meetingy v r. 1868 a 1869*, in: *Sborník okresu Železnobrodského, Roč. VI, č. 1, Železný Brod 1930*, s. 104–109.

Literatura:

BENČÍK, Antonín, *Partyzánské hnutí v Československu za druhé světové války*, Praha 1961.

DOLEŽAL, Jiří, *Jediná cesta (cesta ozbrojeného boje v českých zemích)*, Praha 1966.

FRAJDL, Jiří, *Květnové povstání ve východních Čechách 1945*, Hradec Králové 1975.

HRAŠE, Jan Karel, *Zemské stezky, strážnice a brány v Čechách*, Nové Město nad Metují 1885.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan, *Velké dějiny zemí Koruny české 1938–1945*, sv. 1 a 2, Praha – Litomyšl 2006.

GEBHART, Jan, ŠIMOVČEK, Ján, *Partyzáni v Československu 1941–1945*, Praha a Bratislava 1984.

HÁSEK, Rudolf, *Zpráva pro předsedu ONV Rudolfa Řepku*, Osobní sbírka pana Jaroslava MAŠKA, 1945.

HAVLÍČEK, Miroslav, *Protifašistické hnutí na horním Pojizeří v letech 1938–45*, Jablonec nad Nisou 1965.

KAŠPAR, Jan, *Okresní soud Železný Brod (1687) 1849–1949 (1950)*, úvod k Archivní pomůcce číslo 592, Jablonec nad Nisou 2010.

KRÁL, Josef, *Parašutisté*, Liberec 1967.

KUBÁTOVÁ, Taťána, *Železný Brod*, Praha 1946.

KUČA, Karel, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 8. díl, Praha 2011, s. 823–832.

LOSOS, Ludvík –BUFE, Siegfried – SCHRÖPFER, Heribert, *Železnice v Sudetech 1938–1945*, Praha 2003.

MÁLKOVÁ, Žaneta, *Odbojová činnost v okrese Semily v letech 1939–1945*, diplomová práce Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Pardubice 2009.

MENCL, Vojtěch, *Křižovatky 20. století: světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*, Praha 1990.

MÖLLER, Petr – ŠTURM, Pavel, *Železná dráha v údolí řeky Kamenice Železný Brod – Tanvald 1875–2015*, Tanvald 2015.

NOVÝ, Petr –LUBAS, Jaroslav –ČERNÝ, Zbyněk, *Historie a současnost podnikání na Jablonecku, Tanvaldsku a Železnobrodsku*, Žehušice 2007.

PEEROVÁ, Marie, *Německá menšina v Železném Brodě v 19. a v první polovině 20. stol.*, bakalářská práce Technická univerzita v Liberci, Liberec 2016.

PRAŽÁK, Albert, *Náš odboj proti Němcům*, Železný Brod 1946.

SAJENKO, Pavel – BOLDANŮK, Vladimír – BURSA, Stano, *Výsadek Chan se nehlásí*. Opava 2015.

SEIBT, Ferdinand, *Německo a Češi dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996.

SLÁDEK, Oldřich, *Přicházeli z nebe*, Praha 1993.

SLÁDEK, Oldřich, *Zločinná role gestapa*, Praha 1986.

ŠOLC, Jiří, *Bylo málo mužů*, Praha 1991.

TARANDA, Petr, *Neklidná léta 1938–1945 na Jablonecku a Semilsku*, Liberec 2018.

RYDVAL, Oldřich, *Semilsko v boji za svobodu 1938–1945*, Semily 1985.

UHLÍŘ Jan a kol.: *Železný Brod. Fotografie, pohlednice, tiskoviny a jiné sběratelské zajímavosti*, Železný Brod 2001.

VESELÝ-ŠTAINER, Karel, *Cestou národního odboje. Bojový vývoj domácího odbojového hnutí v letech 1938–1945*, Praha 1947.

VURSTA, Pavel, *130 let pardubicko-liberecké dráhy 1859–1989*, Praha 1989.

ZÁMEČNÍK, Stanislav, *Český odboj a národní povstání v květnu 1945*, Praha 2006.

Internetové zdroje:

Národní archiv, *Sbírka staničních kronik SSK (1887) 1902–1961*, č. pomůcky 1666, Stanice Železný Brod, s.17–20, dostupné online, (<https://vademecum.nacr.cz/vademecum/permalink?xid=dce7ee85-d5d6-4178-b5d5-233b223f27c6>), [citováno k 10. 6. 2023].

Narizení vlády č. 4/1945 Sb., dostupné online, (<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-4>), [citováno k 10. 6. 2023].

Počet obyvatel v obcích České republiky k 1. 1. 2023, dostupné online (<https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-obce-cr>) [citováno k 10.06.2023].

Tisk 1008. Usnesení poslanecké sněmovny o vládním návrhu (tisk 2187) zákona o půjčce práce (tisk 2191), dostupné online (https://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/3vo/tisky/T1008_00.htm), [citováno k 10. 6. 2023].

Válka.cz, dostupné online, (<https://www.valka.cz/Stubenrauch-Wilhelm-von-t136466>) [citováno k 10. 6. 2023].

SEZNAM PŘÍLOH

- 1., 2., 3. Leták z roku 1938 (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
4. Časopis V boj, č. 27, 1939 (zdroj: SOkA Semily, *Votoček Václav*, kart. č. 17, Přehledy a materiály k období okupace a povstání 1945, inv. č. 67, sign. VI/1.)
5. NS revize a doplnění Okresního sboru osvětového. (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*, kart. č. 2.)
6. NS Žádost o příspěvek ze sbírky Národní pomoci (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*, kart. č. 4.)
7. Ceny zboží v letech 1939–1944 (zdroj: SOkA Semily, *Votoček Václav*, kart. č. 17, Přehledy a materiály k období okupace a povstání 1945, inv. č. 67, sign. VI/1.)
8. Dotazník NS Rudolfa Řepky (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Národní souručenství – okresní sekretariát Železný Brod*, kart. č. 2.)
9. Program kina v Železném Brodě květen 1945 (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
10. Nádraží Žel. Brod zamazávání německých nápisů (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
11. Vyhláška ONV (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. č. 4.)
12. Provolání RONV v Železném Brodě (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. č. 4.)
13. Upozornění fotografům z 9. 5. a 11.5. 1945 (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
14. Zákaz nočního vycházení ze 17.5. 1945. (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
15. RONV v Železném Brodě druhý zleva Rudolf Hásek vojenský velitel okresu (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
16. Major Rudolf Hásek (zdroj: *Beseda*, roč. 3, č. 10, s 175)
17. Generál poručík Wilhelm Edler von Stubenrauch (zdroj: *Válka.cz*, dostupné online, <https://www.valka.cz/Stubenrauch-Wilhelm-von-t136466> [citováno k 10. 6. 2023])
18. Partyzán Konstantin Žukovskij (zdroj: *Beseda*, roč. 3, č. 10, s 175)
19. Odbojář Josef Matěcha (zdroj: *Beseda*, roč. 3, č. 10, s 175)
20. Zamazání německých nápisů (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. č. 6.)
21. Zamazání německých nápisů (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)

22. Odzbrojování německé posádky (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, kart. č. 6.)
23. Zamazání německých nápisů (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
24. Rozkaz pro partyzánský oddíl *Konstantin* (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
25. Další rozkaz pro partyzánský oddíl *Konstantin* (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
26. Projev Rudolfa Háška ze dne 5. 5. 1945 – originál a přepis (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, NAD kart. č. 3.)
27. Odchod Němců 6. 5. 1945 (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
28. Vítání sovětských vojáků 10. 5. 1945 (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, fond *Svaz národní revoluce – okresní organizace Železný Brod*, N kart. č. 6.)
29. Denní rozkaz posádkového velitelství 9. 5. 1945 (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
30. Potvrzení o spolupráci s parašutisty s podpisem výsadkáře Tomáš Býčka (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
31. Potvrzení o činnosti Rudolfa Háška (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
32. Prohlášení o ztrátě kapitulace smlouvy s německou posádkou (zdroj: Soukromá sbírka pana J. MAŠKA.)
33. Další prohlášení o kapitulace smlouvě (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, nezpracovaný kart.)
34. Protokol s hejtmanem Schiepkem o činnosti Klápšťových (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, nezpracovaný kart.)
35. Prohlášení Marie Lehnerové o činnosti Klápšťových (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, nezpracovaný kart.)
36. Potvrzení Josefa Plíhala o činnosti Klápšťových (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, nezpracovaný kart.)
37. Výměr Trestní nalézací komise pro Františka Klápště (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, nezpracovaný kart.)
- 38., 39. Zrušení výměru TNK 1. strana + 2. strana (zdroj: SOkA Jablonec nad Nisou, *Sochor František – osobní fond Železný Brod*, nezpracovaný kart.)

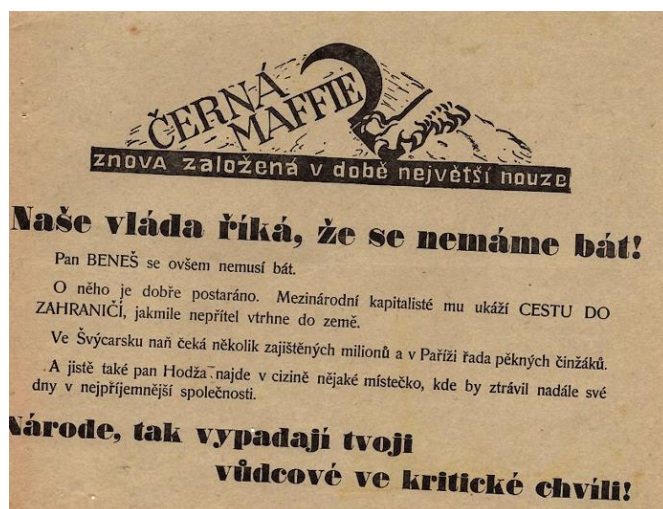
PŘÍLOHY



Příloha č. 1. Leták z roku 1938.



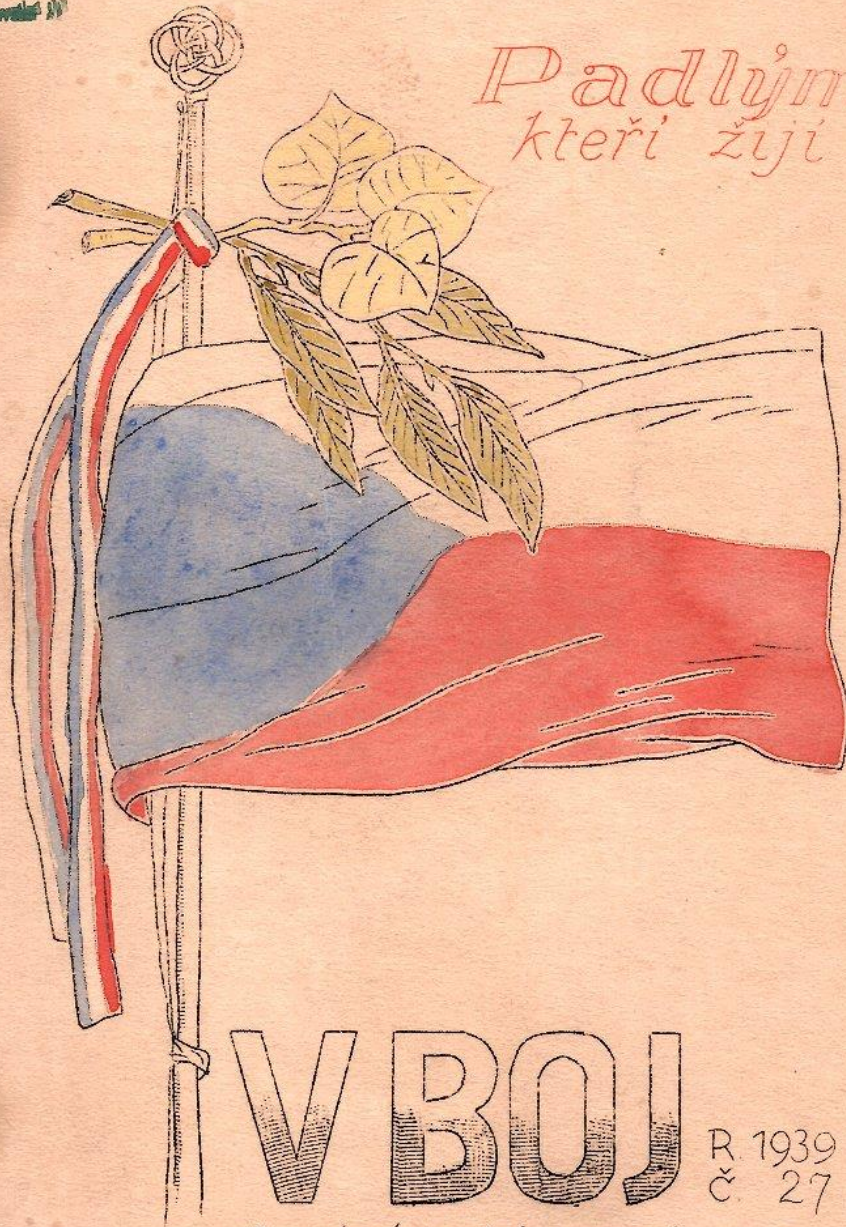
Příloha č. 2. Leták z roku 1938.



Příloha č. 3. Leták z roku 1938.

J. M. Sejkora
První Xil.
Sestavil IV

*Padlým,
kteří žijí!*



V BOJ

R. 1939
č. 27

Vydává družstvo v prvním sledu.

Příloha č. 4. Časopis V boj, č. 27, 1939.

Opis pro Národní souručenství. Dne 20. prosince 1939.

Čís. 390/39. Příloha k čís. 7./40 ze dne 4. I. 1940
 Věc: Nové ustavení OOS
 po revizi a doplnění.

Tit.
 Okresní úřad
 v S e m i l e ch.

Dle výnosu min.šk.a nár.osv.č.132.992/39-IV/4 z 20.X.1939 bylo nutno vykonati revizi a doplnění Okres.osv.sboru v Železném Brodě, neboť zástupci organisací bývalých politických stran pozbyli oprávnění býti členy OOS. Okresní vedení Národního souručenství v Železném Brodě svolalo č.j.1994/39 P-m.ze dne 11.XII.1939 po dohodě s okres.osv.referentem pro pol.okres Semily,vrchn.tajemníkem K.B.Havlíkem ustavující schůzi OOS. Toto ustavení bylo provedeno v neděli,dne 17.prosince 1939 za přítomnosti okr.osv.referenta ze Semil a krajského referenta veřejné osv.služby z Jičína.

Plenum ustaveno po dohodě s okresním Národním souručenstvím takto: I./13 členů po dohodě s Národním souručenstvím:

Josef Tulak,zást.ředitel měst.šk.chl.v Železném Brodě,též za Orchestr.sdrůž.
 Josef Hubený,učitel v Bzi,okres.kultur.ref.NS,též za venkovské obce,
 Vladimír Pavlík,odb.učitel v Žel.Brodě,též za Riegrův okrsek divad.ochotníků,
 Miloslav Pujman,knihtiskař v Žel.Brodě,okresní vedoucí Národního souručenství
 Karel Tůma,ředitel měst.šk.v Žásadě,za učit.měst.škoi a knihovnyk veř.kn.
 Ing.Josef Bonuslav,agronom v Žel.Brodě,za Mladé Národní souručenství,
 Ladislav Hoření,maj.kamenictví v Žel.Brodě,za odbor Klubu českých turistů,
 František Havránek,ředitel měst.šk.v Žel.Brodě,za pěvecký odbor Sokola,
 Jan Brodecký,učitel v Koberovech,za regionální propagaci,
 Václav Zeman,říd.učitel v Držkově,za loutkářské odbory,
 František Poddaný,mokřa.uč.,v Žel.Brodě,za lidovýchovné pracovníky,
 Josef Rezáč,sklář v Ž.Brodě,ovr.starosta Jirkova,za venkov a absol.v.škl.šk.
 Otakar Jelínek,řídící uč.v Bratříkově,za učitelstvo obecných škol.

II./ 8 členů kooptovaných z osvětových institucí:

Stanislav Koucký,obecní starosta v Líšném,za Okresní školní výbor,
 Antonín Miler,ředitel řiv.šk.v Žel.Brodě,za okr.šk.výbor a za hasičstvo,
 Heřman Jiránek,kom.rada,jako starosta města Železného Brodu,
 Juč Jindřich Harapát,měst.taj.v Žel.Brodě,současné hudební skladatel,
 Arch.A.Metelák,jako ředitel odb.skoly sklářské v Žel.Brodě,
 František Socher,učitel v Žel.Brodě,za Musejní spolek v Ž.Brodě,
 Zofie Strnadová,učitelka v.v.v Žel.Brodě,za dámský spolek "Vesna" v Ž.Brodě,
 Václav Němec,učitel v Žel.Brodě,za znalce lišné výchovy.

Po ustavení tohoto 21 členného plenu zvolen pořadatelský výbor Okresního osvětového sboru v celkové počtu 9 členů.Tak zvolilo plenum tyto funkcionáře:

Josef Tulak,předseda.
 Josef Hubený,místopředseda.
 Vladimír Pavlík,jednatel.
 Jan Brodecký,pokladník.
 Karel Tůma,okres.knihov.referent.
 Juč Jindřich Harapát,hudeb.a kronikářs.referent,
 František Havránek,přednáškový a kursový referent,
 Ing.Josef Bonuslav,zástupce MNS.
 Miloslav Pujman,okresní vedoucí NS.

Současně předkládáme tuto volbu ministerstvu školství a národní osvěty ke schválení.

J.Tulak v.r. J.Pavlík v.r.
 předseda. jednatel.

Příloha č. 5. NS revize a doplnění Okresního sboru osvětového.

NÁRODNÍ SOURUČENSTVÍ
 Okresní sbor
 Datum: 20. ledna 1940
 PHZ: 669

Představitelstvo Národního Souručenství
 v Žel. Brodě.

Dovolujeme si Vás požádat, zda by nám občana
 okr. Souručenství, zejména jemu členům, mohli být
 se sbírkou "Národní pomoci" na zaplacení nájem
 místní "Krochmal" v Žel. Brodě. Město obvinilo nájemní listina
 4 měsíců nájem po 100 Kč a máme obavy, poněvadž
 nemáme nyní "placit", věd. soudní vyhovět.
 Platím nájem každé tři 2 roky, ale od této pomoci
 mám nádej se "placit", což bylo naše hlavní zaměstnání.
 jsem zaměstnan na stavbě silnice na Pelechově
 pomoci se vrátit město na "placit" místních,
 vyjít jsem na nájmu nájemce nájem po naší
 "placit" nájemce.

Doufám, že mě neodopřete pomoci, abych v nájemce
 nájemce dobře se mohl rozhodnout bez "placit".

P. Smetana

Prosíme 18 ledna 1940. Blahosl. Hájek
 Právě 33.
 ul. Štábla

Příloha č. 6. NS Žádost o příspěvek ze sbírky Národní pomoci.

Ceny za II.světové války

Od pondělí 18.12.1939 byla většina textilního zboží na body /šatenky/
Od 1.10.1940 museli obchodníci v Protektorátě kupovat zboží z továren
za body, které dostali od zákazníků. Měli s tím mnoho práce, protože
body museli lepit na archy.

Ceny na černém trhu začátkem r. 1943:

Bochník chleba 100 K
1 kg cukru 40 K
1 kg mouky 100 K
1 litr mléka 8 K
1 kg čokolády 150 K
1 kg másla 1000 K
1 vejce 15 K
1 kg masa vepřového 300 K
1 kg kávy 600 K
1 cigareta 10 K

Ceny na černém trhu v lednu 1944:

1 vejce 20- 25 K
1 cigareta 15 K i více
1 bod na textilie 10 K
1 lístek na 10 dkg salámu 25 K
dobrý fotoaparát 80000 K - 100.000 K
dětský kočárek na hraní 15000 K
bochník chleba 30 K
natřené vrat do dvora 544 K
natřené okna 76 K

Máslo ani sádlo není již
na přiděl, jen umělé tuky.

Nemaslování dvojjazyčné
tabule
"Oprávněný prodej pracov-
ních obleků" - 55 K

Ceny na černém trhu v Praze v březnu 1944

punčochy bavlninové 700 K
1 kg brazil.kávy 5000 K - 6.000 K
lístek na 1 kg masa 300 K
1 kg vepř.masa 450 K
1 litr vína 300 K
1 kg cukru 300 K

V srpnu 1944 je v Protek-
torátě zvláštní přiděl 2 kg
brambor na osobu.
Ryby na štědrý den 1944
byly na lístky, dávali
10 dkg na osobu.

Ceny na černém trhu v listopadu 1944:

1 vejce 20- 30 K
1 kg medu 800 K
radiopřijímač 20.000 K
body 3.000 K
1 kg vepř.masa 400 K
fotoaparát 80.000 K
1 q brambor 300 K
1 bochník chleba 30- 45 K
1 kg másla 1.200 K
1 m oblekové látky 4.000 K
svrchník 15.000 K
1 cigareta 15- 20 K
zlaté plnicí pero 10.000 K
1 kg kávy 6.000 K
1 kg cukru 300 K
1 kg umělého tuku 650 K
1 litr mléka 10- 20 K
kočárek 16.000 K
nejlevnější hodinky 7.000 K
1 bod šatenky 10 K
file 80x100cm, silný 2,5mm 300 K

Místo sádla je rozemleté
vepřové, místo másla solený
dánský tuk.
Přiděl cig. 25 kg týdně.
Od vlnoc 1944 již žádný
přiděl cukrovinek.
Přiděl mléka 1/16 litru
na osobu denně, t.j. necelé
2 litry na osobu na měsíc.

Příloha č. 7. Ceny zboží v letech 1939–1944.

NÁRODNÍ SOURUČENSTVÍ
MÍSTNÍ SKUPINA
SMRČEK, okres Zelený Brod.

D O T A Z N Í K
k návrhu na jmenování činníka NS.

Jméno a příjmení: Rudolf Řepka, 1/

Povolání: Řídicí učitel.

Kde zaměstnan: Obecní škola ve Smřčce

Úplná adresa bydliště: Obec Smřčce
Ulice a číslo domu: čp 22

Pošta: Zelený Brod

Soudní okres: Zelený Brod

Den, měsíc a rok narození: 10. dubna 1899

Náboženské vyznání: bez vyznání

Školní vzdělání: Obecní škola, měšťanská škola, ředitel učitelů

znalost řeči: česky, sádebně slovan šlesky

Na funkce ve veřejném a veřejnoprávním životě, které a kde? (v samospra-
vě a pod.) Člen místní školní rady, zastává školní úřad

Je členem nebo činníkem některého spolku (tělovýchovného, sportovního,
kulturního, sociálního atd.) Člen v klubu těl. jedn. škol atd.

Které funkce vykonává v hospodářském životě? (družstva, záložny, skolkové
společnosti a pod.)

Vykonával funkce v Národním souručenství nebo v mládeži Národního souru-
čenství, kdy a jakou? ve místním vedoucím místní skupiny pro Smřčce od
jejího ustavení.

Ve kterém oboru činnosti NS by nejraději pracoval?

Správnost údajů potvrzuje: NÁRODNÍ SOURUČENSTVÍ
MÍSTNÍ SKUPINA

Příloha č. 8. Dotazník NS Rudolfa Řepky.

KINO

EISENBROD
ŽEL. BROD

Dienstag, den 1. Mai 1945 um 20 Uhr
eine Wiederholung des deutschen Grossfilms

V úterý dne 1. května 1945 ve 20 hodin
reprisa německého velkofilmu

DER GROSSE SCHATTEN VELKÝ STÍN

*Maring von Dittmar aus
Fr. Heferich
Erich Sonto-
Darsteller*

*H. George
H. Hatheyerová.
W. C. Schödlitz
Maring von Dittmar
(H. Hatheyerová)*

Ein machtvolles Drama aus dem Theaterleben mit
H. Hatheyer und H. George in den Hauptrollen.

Mohutné drama z divadelního života s H. Hatheyerovou
a H. Georgem v hlavních úlohách.

Wochenschau.

Jugendverbot.

Týdeník.

*(Byl jsem a měl
se mi)*

Mládeži zakázáno.

Donnerstag, den 3. Mai um 20 Uhr
eine Wiederholung des deutschen Films

Ve čtvrtek dne 3. května ve 20 hodin
reprisa německého filmu

ROMANZE IN MOLL ROMANCE V MOLL

(NEBYL)

Der Liebesroman einer jungen Frau mit M. Hoppe
und F. Marian in den Hauptrollen.

Životní román mladé ženy s M. Hoppeovou
a F. Marianem v hlavních úlohách.

Wochenschau.

Jugendverbot.

Týdeník.

Mládeži zakázáno.

Samstag, den 5. Mai um 20 Uhr und
Sonntag, den 6. Mai nur um 20 Uhr
ein deutscher Film

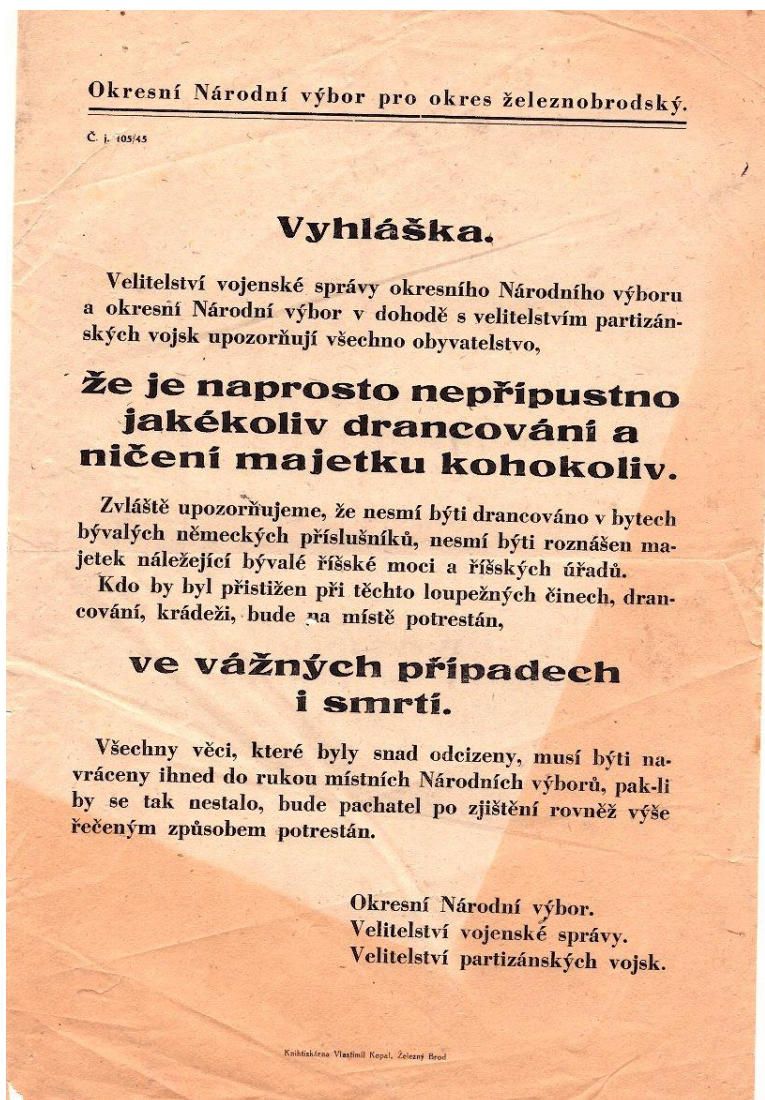
V sobotu dne 5. května ve 20 hodin
a v neděli dne 6. května jen ve 20 hodin
německý film

DER ENGEL MIT DEM SAITENSPIEL ANDĚL PRO ŠTĚSTÍ

Příloha č. 9. Program kina v Železném Brodě květen 1945.



Příloha č. 10. Nádraží Žel. Brod zamazávání německých nápisů.



Příloha č. 11. Vyhláška ONV.

PROVOLÁNÍ

Republika Československá žije opět svobodně!
Zdar hrdinným osvobozeneckým armádám
Rudé armádě SSSR –
armádám britským – americkým,
zdar naší drahé Československé armádě v zahraničí –
čest památce všech hrdinů „domácího odboje“, kteří za-
hynuli ve spárech nacistické soldatesky v boji za svobodu
národa i státu.
Sláva a čest všem bratřím, kteří prožili peklo koncentrač-
ních táborů, nacistických mučireň a vracejí se nyní opět
v naše řady!
Dík a hold velikým spojeneckým státníkům
STALINOVÍ - CHURCHILLOVI - ROOSEVELTOVI
a jeho nástupci TRUMANOVÍ!
Téměř sedmiletá touha a sen po svobodě se nám vyplňují.

Bratři a sestry!

U vědomí vážnosti dnešních, tak již dlouho očekávaných okamžiků, ujímá se Okresní národní výbor v Železném Brodě správy železnobrodského soudního okresu.

Jeho všichni činovníci prohlašují tímto, že plní tak rozkaz našeho presidenta dra Eduarda Beneše, československé vlády t. č. v Košicích a vynasází se se všech sil, aby čestně splnili všechny úkoly jim uložené.

Z toho důvodu voláme k Vám, budme národem ukázněným, svorným, vědomým svých povinností k vlasti a národu, odstraňme sobeckost, prázdňá slova nahradíme činy a položíme základy k čisté politice rozumu a srdce pod heslem „Spravedlnost všem!“

Snažíme se a chťejme, třeba malí co do počtu příslušníků, abychom byli velkými ve skutcích po vzoru našich národních velikánů.

Krví, bolestí a strastmi vykoupená Republika plně zasluhuje očistěného veřejného života.

Pevně setrváváme na tomto stanovisku a věříme, že nám v tomto snažení budete plně nápomocni. Jednali-li bychom jinak, zrazujeme národ - zrazujeme sebe! Nechť žije znovuzrozená Republika Československá, nechť žije její president dr. Eduard Beneš!

V Železném Brodě v květnu 1945.

Rudolf Řepka, ř. u.č., Smrčel, předseda

Václav Strnad, sklář, dělník, Bzí, první místopředseda

Oldřich Štryncel, skl. dělník, Alšovice, druhý místopředseda

Sociální referent:

Hujer Václav, tajemník, Alšovice

Rudolf Brodský, sklářský dělník, Koberovy

Zásobovací referent:

Frant. Hudský, mlynář, Smrčel

Miroslav Vacátko, konsum. prodavač, Skuhrov

Bezpečnostní referent:

Albrecht Matura, sklář, dělník, Radčice

Josef Podlipný, vrch. četn. strážmistr, Železný Brod

Václav Prokop, vrchn. četn. strážmistr v. v., Alšovice

Finanční referent:

Jaroslav Mrklas, úředník, Železný Brod

Stanislav Koucký, výrobce sklen. zboží, Lišný

Komunikační referent:

Karel Kotrba, exportér, Železný Brod

Jaroslav Vokněr, sklářský dělník, Hantřívov

Průmyslový provoz:

Vilém Ducháček, družstevní prodavač, Držkov

Josef Štryncel, student, Zásada

Sklářský referent:

Josef Nejedlo, sklářský průmyslník, Delechov

Jaroslav Brychta, profesor, Železný Brod

Zdravotní referent:

MUDr. Max Kaiser, obvod. lékař, Železný Brod

Stanislav Vávra, brusíř kamenů, Loučky

Členové širšího výboru:

Jáchym Drobník, sklář, dělník, Bratřikov

Květoslav Fidler, dělník, Vlastiboř

Josef Havel ml., dělník, Těpče

Jaroslav Hoření, sklářský dělník, Vráti

Jan Jun, zámečník, Železný Brod

František Kazda, sklář, Jilové

Vít Minář, malozemědělec, Horská Kamenice

Bohumil Machačný, tesař, Besedice

Josef Nezdara, šofer, Zásada

Miroslav Pivrnec, sklářský dělník, Mukařov

Josef Šáva, malozemědělec, Dípice

Arnošt Šourek, dělník, Velké Hamry

Josef Vavřich, sklář, Železný Brod

František Vele, konsum. prodavač, Sněhov

Několik upozornění!

Důležité upozornění
fotografům!

Z rukopisu Mst. N. V. se včelou foto-
ameter upozornění, že opozornění k
fotografování musí pouze osoby
množství páčou s nabitkem přívěs
osobám ze zákazů fotografování
zakázáno a každému, kdo bude
přítelům, se odejme aparát

Obláčen: 1152

Výhled: J. Kocou
J. Kudrny

19.5.55 dne 9.5.45 y. K. K. K.
m. v. T. v. K.

Koncept - voj. vel.

Z rukopisu rukopisu včelou
upozornění, že není dovoleno foto-
grafování rukopisu včelou
pouze rukopisu včelou.

10, 10 J. K. K.
10, 10 J. K. K.

11/5.

100 000

Příloha č. 13. Upozornění fotografům z 9. 5. a 11.5. 1945.

(Posádkové vojín. vel. - Honapst)

Důležité upozornění!

Z místního posádkového velitel-
ství se oznamuje:

Z rukopisu rukopisu
vojenského velitelství jest
občanskou městu Z. K. K.
Brodu a okolí přímě
zakázáno odvíjet se
v době od 22^h (4. j. od
10^h) hodiny večerní až do
6^h hodiny ráno, na uli-
cích a v blízkosti domů.
Toto platí i pro motoro-
vá i jiná vozidla.

Policijní hodina měří se
se tím na 22^h (4. j. 10^h) hodiny
ve večerní.

Toto oznámení platí od
17. 5. 45, tj. od druhého
dne až do odvolání.

Dejte si dale!

17. 5. 45

20 10	2x	T. v. K.
20 20		"
20 45	2x	"
21 20		"

Příloha č. 14. Zákaz nočního vycházení ze 17.5. 1945.



Příloha č. 15. RONV v Železném Brodě druhý zleva Rudolf Hásek vojenský velitel okresu.



Příloha č. 16. Major Rudolf Hásek.



Příloha č. 17. Generál poručík Wilhelm Edler von Stubenrauch.



Příloha č. 18. Partyzán Konstantin Žukovskij.



Příloha č. 19. Odbojář Josef Matěcha.



Příloha č. 20. Zamazání německých nápisů.



Příloha č. 21. Zamazání německých nápisů.



Příloha č. 22. Odzbrojování německé posádky.



Příloha č. 23. Zamazání německých nápisů.

30. 4. 1945.

Soudruhuvi Petrevi (Žukevskému),

1. Je nevyhnutelné vykonat následující práci:
Ve Vlasově armádě vykonávat rozvratnou práci. Cílem je co nejvíce podperovat desertérství. Podperovat útek, ubíjení důstojnictva berouce sebou zbraně. Je možnost organizovat skupinové a jednotlivé útoky.
2. Vést agitaci mezi dělnictvem závodů. Pod heslem: "všechny závody bude v nebezpečí leteckého obštrelu". Zvláště je nutné vést tuto práci mezi železničáři.
3. Vykonávat diverze na železnici Tanvald - Liberec, vylámaní pražců, kolejnic, a poškození vagonů.
4. Organizujte partyzánské skupiny. Především petulující se skupiny dávají jim každý den úkoly a tyto kontrolujte.
5. Zvláště vybírejte velitelské kadry odvážné a smělé.
6. Osvebození lidí z koncentračních a zajateckých táborů nech se děje podle Vašich rozhodnutí; posílají je do vesnic a vyzbírání je posílají je k splnění bojových úkolů.
7. Vykonejte vyhazování do povětří sklady střeliva a zbraní.
8. Rozkaz z Moskvy načítí aktivní a bojově činnost.
9. Posílám co mohu ve zbraních, automaty a střelivo.
10. Očekávám v nejbližších dnech veliký náklad. Spojení se mnou přes Frantu. (Deležal).

Štáb partyzánského hnutí.

Příloha č. 24. Rozkaz pro partyzánský oddíl *Konstantin*.

5.5.1945.

Petře (Žukevskij) ,

Spejte se s majorem Kristal (mjr. Cerman). Organizujte příjem zbraní. Nevyhnutelně vykonat. Najít místo pro přistání letadel. Využijte pro tento cíl letecký personál z Vašeho oddílu. Místo pro přistání nejméně 1000 x 1000.

2. Organizovat obranu letiště, zvláště obranu protitankevu. Vytvořte bojové rezervy.
3. Připravit lidi pro vykládání.
4. Najít místo pro úkryt materiálu a leteckého personálu.
5. Připravit autotransport pro vývoz zbraní.
6. Připravit signály přistání a přistávací personál.
7. Vykonat pozemní osvětlovací zamaskování.
8. Připravit světla.
9. Připravit rozměření.

Štáb partyzánského hnutí.

Příloha č. 25. Další rozkaz pro partyzánský oddíl *Konstantin*.

Občané svobodné republiky československé

Po šesti letech strašných dob pro náš národ v nejhlubším pohrnutí vztyčíme sloupku naší drahé opět svobodné republiky Českoslova.

U tomto historickém okamžiku vzdejme čest těm, kteří po dlouholeté usilovné práci, násrných obětích znovu nám svobodu vydobili.

~~U největší~~ v národní ~~společenství~~ a v nehlubší úctě vzpomínáme nejprve tisíců padlých a mučedníků, kteří položili své životy za to nejvyšší co národ a každý z nás má - za svobodu. Jím platí 2 minuty ticha.

^{U těchto} Uvažme se jich ^{jme navíc vzpomenu,} ~~způsobem~~. Budme ukázněni, svorní a začneme všichni pracovat na obnově nového života.

Spojme se všichni ve svorný žik k budování nového, krásnějšího života.

Národní výbor, složený ze zástupců všech ^{všech stran občanské} ~~všech stran občanské~~ stran, převzal v našem městě správu veřejných věcí do svých rukou.

svou ukázněností podporujte je svorně v jejich těžké ale radostné práci. Zdar Č.S.R.

Sláva spojencům, sláva našemu prezidentu!

D. Eduard Harepáta

Projev Rudolfa Hásky, vojenského velitele železnobrodské oblasti, který učinil dne 5. května 1945 po 19. hodině s balkonu radnice při prohlášení znovuosvobození Československé republiky:

Občané svobodné republiky československé
Po šesti letech strašných dob pro náš národ v nehlubším pohrnutí vztyčíme sloupku naší drahé opět svobodné republiky Československé.

V tomto historickém okamžiku vzdejme čest těm, kteří po dlouholeté usilovné práci, strašných obětích znovu nám svobodu vydobili.

S největší vděčností a v nehlubší úctě vzpomínáme nejprve tisíců padlých a mučedníků, kteří položili své životy za to nejvyšší co národ a každý z nás má - za svobodu. Jím platí 2 minuty ticha. -

Ukážme se hojně těm jichž jsme právě vzpomeli. Budme ukázněni, svorní a začneme všichni pracovat na obnově nového života.

Spojme se všichni ve svorný žik k budování nového, krásnějšího života.

Národní výbor, složený ze zástupců všech vrstev českoslov. občanstva, převzal v našem městě správu veřejných věcí do svých rukou.

Svou ukázněností podporujte je svorně v jejich těžké ale radostné práci. Zdar ČSR
Sláva spojencům, sláva našemu prezidentu!

Originál je psán rukou tehdejšího tajemníka městského úřadu v Žel. Brodě Jindřicha Harepáta.

Příloha č. 26. Projev Rudolfa Hásky ze dne 5. 5. 1945 – originál a přepis.



Příloha č. 27. Odchod Němců 6. 5. 1945.



Příloha č. 28. Vítání sovětských vojáků 10. 5. 1945.

Posádkové velitelství v Železném Brodě.

Posádkový rozkaz číslo 1.
Železný Brod, 9. května 1945.

- Služby:** Posádkový dozorcí důstojník: por. v zář. JUDr. Jiří Kalfus
Posádkový zdravotní důstojník: por. zdrav. MUDr. Max. Kaiser
Pohotovost: 4 rota - sokolovna.
1. Dnešním dnem převzal jsem velitelství posádky. Svým I. poboč-
níkem určil jsem npor. v zář. Jindřicha Harapáta, II. poboč-
níkem: ppor. Václava Vejvodu.
 2. Pomínka na padlé.
Dne 7.V.1945 padli hrdinou smrtí v boji s úhlavním naším ne-
přítelem: bratři Miroslav Musílek ze Železného Brodu, Josef
Kostlán, Jaromír Paldus, Miloslav Štrncl a František Vít,
všichni poslední z Alšovic. Pohřby s vojenskými poctami.
Čest a sláva jich pamatce.
 3. Určení: Velitelem praporu určuji škt. Emila Hafnera, jeho poboční-
kem por. zář. Emila Rybku. Velitelem I. roty: por. zář. Bohum.
Lhotu, 2. roty: npor. zář. Karla Dabského, 3. roty: ppor. zář.
Václava Bartoska, 4. roty: por. zář. Jana Lneničku. Zdravotního
důstojníka: npor. zdr. sl. zář. MUDr. Maxe Kaisera, veterinařské
a ремонтní služby: ppor. MUDr. Jiřího Infelda, ubytovacího důs-
tojníka: kpt. zář. Ant. Klápštěho, velitele dopravní služby:
rtn. zář. Františka Dostála.
 4. Umístění: Posádkové velitelství umístěno je prozatím v budově radni-
ce na náměstí, přízemí č.dv. 3. - Posádková ošetřovna v úřed-
ní budově. - Velitelství praporu v Železném Brodě, 1. roty v Zá-
sadě, 2. roty v Huntíkově, 3. roty v Jablonci, 4. roty v Louž-
nici.
 5. Nástup a rozdělování stráží. Koná se každého dne vždy o 13 hod. odpol.
před radniční budovou. Do služby příštího dne přicházející
mužstvo bude vyzváno místním rozhlasem vždy o 18 hod. odpol.
Po rozdělení stráží odebere se mužstvo jednotně vyzbrojené,
vystrojené /v kombinésách/ a zakávní páskou opatřené na urče-
ná strážní místa.
 6. Uložení vojenského materiálu. Všem vojenským jednotkám okresu Že-
leznobrodského zakazují jakékoliv odvážení ukořistěného voj.
materiálu, který je nutno odvésti u posádkového velitelství
v Železném Brodě, aby byl vzat do evidence. Všechny jednotky
podají do 18 hod. dne 10.V.1945 hlášení o vybavení vojenským
materiálem /zbraně, vozidla, kono, různé voj. nářadí a zařízení./
 7. Kontrola autovozidel. Všechny strážní jednotky žádám, aby od každého
kolem strážního místa jezdícího autovozidla požadovali prů-
kaz jež vydává posádkový velitel /rtn. zář. Dostál./ Tento
průkaz k jízdě jest opatřen evidenčním číslem. - Pokud bude
řidič vozu přistižen bez tohoto průkazu, bude vrácen, aby si
průkaz dodatečně vyžádal.
 8. Parkoviště vozidel. K parkování aut k provozu určuji prostranství
před budovou chl. pecké školy a soudní a to směrem výjezdu
proti radnici. Motocykly neb jiné jízdní vozy na prostranství
před radnicí směrem výjezdu proti chl. pecké škole. Uopávání
ulic vozidly směrem ke sklářské škole neb jiných zakazují.
Auta záložní parkují na Poříčí.

MINISTERSTVO NÁRODNÍ OBRANY

Čj. 543 - 60 - 1946.

Praha, 23. března 1946.

Všc: Machačny Bohumír-
potvrzení.

P O T V R Z E N Í .

Ministerstvo národní obrany potvrzuje, že des. v zál. Machačny Bohumír, nar. 25.5.1910 v Besedicích, okr. Želzný Brod a tamtéž příslušný, spolupracoval s paraskupinou "AFFIMONI" vedenou štpt. Františkem Závorkou od měsíce listopadu 1942 až jejího zániku 16.1.1943.

Dále od 20.11.1944 vstoupil od spolupráce s paraskupinou "BARIUM" vedenou por. Tomášem Býčkem a níž v těsné spolupráci organizoval osbrojený odpor v okrese Železnobrodském až do vyhnání okupantů.

Pro svoji činnost byl pronásledován Gestapem a nucen od měsíce srpna 1944 žít v ilegalitě.

Toto potvrzení se vydává jako doklad o ilegální činnosti.



Fr. Býček



a ministra:
Karel Sadařba

Příloha č. 30. Potvrzení o spolupráci s parašutisty s podpisem výsadkáře Tomáš Býčka.

R u d o l f H á s e k, major rusk. legií, narozen 4.10.1890.
V odboji zasazen řád 1940.

Místo narození Těpeře, okres Žel. Brod, přísl. tamtéž.

Trestní rejstřík: bezúhonný.

Br Major Hásek již v r. 1940 byl vyvolen za vojenského velitele pohraničního soudního okresu Žel. Brod, jakmile by se toho ukázala potřeba. Přímých org. prací se nesúčastňoval, protože jako legion. důstojník, který dokonce porazil u Bachmače Prušáky, byl Němci ihned po zaboru ČSR sledován a také nějaký čas ~~skládkován~~ vězněn. Bez ohledu na tuto okolnost byl v r. 1943 přímo zapojen do Dom odboje. Jeho úkol byl mu vysvětlen a sám se omezil jen na soukromou přípravu pro svoji budoucí velitelskou úlohu. Od jeho zapojení byly mu potom příležitostně donášeny všechny informace jak politické, tak hlavně vojenské, na kterých měl přímý zájem. Vlastní jeho práce nastala teprve několik málo týdnů před počátkem revoluce. O tom podrobné údaje jsou uvedeny ve zvláštní zprávě, která je součástí tohoto listu.

Jako velitel v revolučních dnech ukázal se br mjr Hásek jako důstojník krajně ukázněný, na svém místě, který vzhledem k situaci, ve které jsme se nacházeli, všechny situace zvládal velmi dobře. Jeho snahy po zvládnutí celkové situace na stránce vojenské na celém okrese se mu plně podařilo uskutečnit, třebaže mnohde narazil skoro na nezdolatel-
né překážky. Vojensky provedl převrat na okrese bez jediného výstřelu, podobně velmi správně provedl přechod do sousedních okresů/sudetských/
Jablonec n.N a Tanvald a již dne 9.V.1945 obsadil Jablonec n.N, Smr-
žovku i Tanvald a to i jejich okolí. Osobně vynikal nebojácností,
chrabrostí, nedbal své osobní bezpečnosti a dvakrát stál vstříc smrti.

Tyto údaje byly přezkoumány a shledány správnými.

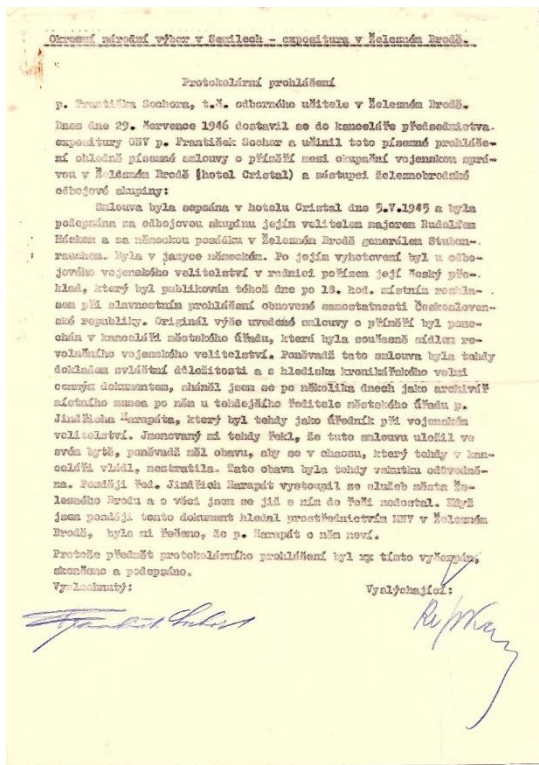
Okresní nár. výbor
Žel. Brod:

Za odboj. skup.
Žel. Brod:

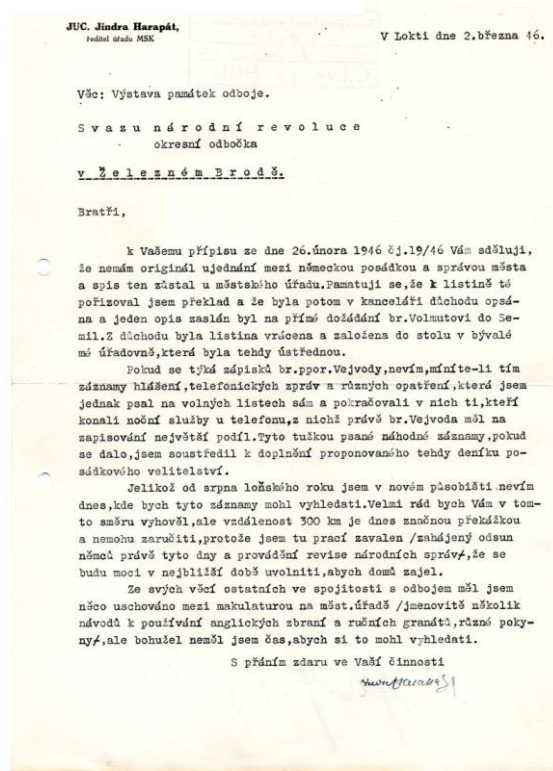
Za partis. oděšl.
Žel. Brod:



Příloha č. 31. Potvrzení o činnosti Rudolfa Hásky.



Příloha č. 32. Prohlášení o ztrátě kapitulční smlouvy s německou posádkou.



Příloha č. 33. Další prohlášení o kapitulční smlouvě.

Protokol

sepsaný dnešního dne s býv. okresním hejtmanem, Němcem Dr. S c h i e p k e m zajištěným ve vazbě výšetřující komise při ONV. v Semilech :

Věc manželů Klápštvých ze Železného Brodu :

S manželky Františkou a Markétou K l á p š t o v ý m i ze Železného Brodu jsem se poznal v době, kdy jsem byl na okupaci okresním hejtmanem v Turnově a to, když v jedné hospodářské trestní věci/byl potrestán úřednou hospodářské kontroly v Hradci Králové/přišel ke mně do úřadu. Tehdy jsem poznal Františka Klápštvě, ať jsem již předem tím věděl, že manželka Klápštvě jest německé národnosti a sice z toho důvodu, že můj předchůdce okresní hejtman Němec Roth byl tehdy ministerstvem vnitra v Praze přeložen pro nezmloustané předpis/tím totiž bylo jeho přeložení odůvodněno/. Roth byl tehdy poštědán paní Klápštvou, aby jejich dítě nemuselo mít říšskoněmeckou státní příslušnost, jako ona, když otec dítěte jest české národnosti. Roth jí prý tehdy řekl, aby tedy své dítě nehlásila k říšskoněmecké státní příslušnosti. To se dozvěděl místní vedoucí strany NSDAP. v Železném Brodě, Horáček, který tuto okolnost hlásil gestapu a gestapo učinilo ve věci hlášení výše. Následek toho byl, že Roth byl přeložen, nímž ještě jiných věcí.

Ze své činnosti mohu jen to potvrdit, že Klápštvou, jak on i paní Klápštvá ke mně chodili jen tehdy, když chtěli docílití prospěchu pro některého příslušníka českého národa, a ne ve vlastním zájmu. Víra ale také pokud se prospěchu tyče (jejich vlastního) se jednou v r. 1944 mně paní Klápštvá posadala, abych příležitostně při jízdě Železným Brodem se zastavil u nich. Učinil jsem tak, a tu mně paní Klápštvá prosila, abych upustil od jmenování jejího manžela předsedou místní správní komise v Železném Brodě, což odůvodňovala tím, že ona jest ženskou, že válka pro Němce špatně skončí, a že by takové jmenování případně funkce, měla pro ně nepříjemné následky. Souhlasil jsem s tím a navrhl a jmenoval jsem továrníka Bohumila Mrkáska ze Železného Brodu jako předsedu místní správní komise.

Věděl jsem, že Klápštvou navštěvovali přednostové jičínského gestapa Fischer a Lehner, a jak jsem znal paní Klápštvou, předpokládal jsem a domníval jsem se, že tento styk manželé Klápštvých činí jen z toho důvodu, aby jejich známostí mohli docílití určité výhody pro české příslušníky.

Víra také, že na počátku školního roku 1944/45 dostavil se ke mně v Turnově František Klápštvě a požádal o intervenci u německého školního ředitele který byl vyslán z Prahy do Turnova, ohledně soupisu německých dětí. Pro naléhavost jsem s tímto ředitelem asi půl hodiny telefonicky hovořil a podpořil žádost Františka Klápštvě o ponechání jeho syna v české škole. Klápštvě se zdržoval toho dne celý den v Turnově, aby tuto věc provedl, musel ale podati písemnou žádost na ministerstvo školství a nevím dnes s jakým výsledkem.

Měl jsem vždycky dojem, že Klápštvě jest dobrý obchodník, řádný občan a že v Železném Brodě požíval všeobecně pověst dobrého Čecha. Rovněž paní Klápštvou jsem poznal jako řádnou ženu, která neměla nacistické svědomí. U místního vedoucího strany NSDAP. Horáčka ze Železného Brodu byla zaprána jako "černá ovce", protože nenavštěvovala žádné projevy a schůzky strany nebo místních Němců.

Já jako okresní okresní hejtman tak i jako dobrý Němec jsem se vždy domníval že manželé Klápštvých nepracují ve službách gestapa, nýbrž, že udržují styky s gestapem pro docílení prospěchu pro české příslušníky.

Výšetřující: Froust v. r.

Výšetřovaný: Schiepek v. r.

Opis.

P r o h l á š e n í ,

kterým níže uvedená potvrzuje, že její manžel na její přímý dotaz, zda manželé Klápšťovi jsou činní pro Gestapo, odpověděl, že paní Klápšťová využívá svého němectví jedině ve prospěch zatčených Čechů. A přesto, že byl úředníkem Gestapa si ji pro tuto paralyzující činnost udavačů velmi vážil.

V Praze, dne 17.VIII.1945.

Marie Lehnerová v.r.



Pro opis stranou předložený souhlas
s prvopisem o $\frac{1}{4}$ archu, opatřeným kolkem
za ~ K ~ h, doslovně.

Ze soudní kanceláře okresního soudu
v ŽELEZNÉM BRODĚ, dne 21 IX. 1945



Handwritten signature and initials

Příloha č. 35. Prohlášení Marie Lehnerové o činnosti Klápšťových.

18

V Turnově dne 9.června 1945.

P o t v r z e n í .

K žádosti paní Markety Klápštové,
manželky továrníka v Železném Brodě, podávám rád následující
prohlášení.

Když jsem byl počátkem července 1943 gestapem
zatčen, obrátila se moje manželka na paní Klápštovou se žádostí
o pomoc. Paní Klápštová se své strany naprosto nezištně podnikla
řadu zákroků, které vedly k zlepšení mého postavení a nakonec k
propuštění, ačkoliv podle prohlášení gestapa jsem měl být popraven,
a když mne nedostali ve stanném právu, dán do koncentračního
tábora.

Mimo toho je mi známo, že se paní Klápštová snažila
pomoci, a to v řadě případů ^{úspěšně,} mnohým persekovaným českým lidem a
to nejen nezištně, ale i s obětováním značných částek z vlastních
prostředků.

J. Plíhal

8

Příloha č. 36. Potvrzení Josefa Plíhala o činnosti Klápšťových.

Opis.

Okresní národní výbor
v Semilech, expositura Železný Brod.

Trestní nalézací komise
C.j. 92 Nč.

Dne 5. srpna 1946.

Věc

Pan

Příloh.

František Klápště,
výroba skleněného zboží,
Železný Brod č. 526.

V ý m ě r .

Trestní nalézací komise při ONV v Semilech-expositury v Železném Brodě při svém zasedání konaném dne 3. července 1946 po prozkoumání spisů uznala Vás vinným podle dekretu prezidenta republiky č. 138-1945 odstavec 10 písmeno h/ směrnice společenský styk s Němci v rozsahu přesahujícím míru nezbytné nutnosti, ale upustila od potrestání, jelikož jste tyto své známosti s Němci, jak bylo bezpečně prokázáno, využíval ve prospěch persekvovaných osob české národnosti t.j. provozoval jste činnost kterou uvádí odstavec 12 směrnice téhož dekretu.

Svým stykem s Němci jste žádnou škodu nezavinil, naopak svědecky jste prokázal kladné výsledky svých intervencí, docílených u Gestapa t.j. že jste docílil propuštění několika osob české národnosti z vyšetřovací vazby, kterým za jejich ilegální činnost hrozily přísné tresty.

L.S.

Za trestní nalézací komisi:
Dostál v.r.

Opis zaslán MNV v Železném Brodě.



tento souhlasí do slovně s proopisem -
ověřeným opisem - o 1/2 ar. chov,
opatřením kolhem za K
Knihovní oddělení okresního soudu
v Železném Brodě, dne 5. srpna 1946.



A. Mura.
p. z. ura. d.

Příloha č. 37. Výměr Trestní nalézací komise pro Františka Klápště.

Opis.

Zemský národní výbor v Praze .

Číslo : TOK-3132-1946. v Praze dne 25.června 1947.

Pan
František K l á p š t ě ,
Železný Brod čp.526.

Výměrou trestní komise nálezačí okresního národního výboru v Semilechách expositury v Železném Brodě ze dne 6.srpna 1946 čj.9786. byl jste uznán vinným z provinění proti národní oti podle § 1 odst.1 dekrety presidenta republiky č.136/1945 Sb.o trestání některých provinění proti národní oti,pro společenský styk s Němci v rozsahu,přesahujícím míru nezbytné nutnosti,bylo však upuštěno od potrestání,je-liž jste tyto své známosti s Němci využíval ve prospěch persekvovaných osob české národnosti,t.j.provozoval jste činnost, kterou uvádí odst.12 směrnice min.vnitřní ke jmenovanému dekretu.

Vásemu odvolání z tohoto nálezu bylo odvolací komisí zemského národního výboru v Praze ve schůzi dne 25.června 1947 vyhověno a naříkaný výměr zrušen jako nezákonný.

D á v o d y :

Výměr a v něm obsažené rozhodnutí trestní komise nálezačí, jímž jste uznáván vinným podle cit.dekretu a zároveň se upuštěno od Vašeho potrestání, jest v rozporu se závaznými směrnici min.vnitřní k dekretu č.136/1945 Sb.

Podle ustanovení odst.12 těchto směrnice má býti upuštěno od trestního stíhání, lze-li prokázat, že pachatel jednal s úmyslem, prospěti českému národu nebo zabrániti národní rasové nebo politické persekuci jednotlivce.

Příloha č. 38. Zrušení výměru TNK 1. strana.

Vzhledem k tomu, že jsou ve Vašem případě dány podmínky k použití ustanovení odst.12 cit.směrnice, měl Vám býti vydán výměr o sestavení řízení.

Bylo proto trestní nález s rozsudečným výrokem o vinné zrušení jako nezákonný.

Toto rozhodnutí jest konečné.

Předseda trestní odvolací komise :

podpis nečitateľný vl.r.

rušitka :
Zemský národní výbor v Praze.

3
1947

Jeden opis soudního rozhodnutí včítající a připojený k ověřenému opisu o sestavení řízení z. 11
archiv, opatřeným koltem za K. S. H.

Soudní kancelář okresního soudu v Jablanci n/N.,
dne 6. X. 1947

B. K. Tevdón

OKRESNÍ SOUD
JABLONEC N. N.

Příloha č. 39. Zrušení výměru TNK 2. strana.